

Beregnet til
Integrerings- og mangfoldsdirektoratet

Dokument type
Rapport

Dato
Mai 2019

EVALUERING AV EMPOWERMENTKURS FOR DELTAKERE I INTRODUKSJONSPROGRAMMET I TRONDHEIM KOMMUNE

EVALUERING AV EMPOWERMENTKURS FOR DELTAKERE I INTRODUKSJONSPROGRAMMET I TRONDHEIM KOMMUNE

Oppdragsnavn **Evaluering av empowermentkurs for deltakere i introduksjonsprogrammet i Trondheim kommune**
Mottaker **Integrerings- og mangfoldsdirektoratet**
Dokument type **Rapport**

Dato **Mai 2019**
Utført av **Rambøll Management Consulting**

Rambøll
Hoffsveien 4
Postboks 427 Skøyen
0213 Oslo

T +47 2252 5903
<https://no.ramboll.com>

INNHALDSFORTEGNELSE

Sammendrag	3
1. Innledning	7
1.1 Bakgrunn for oppdraget	7
1.2 Formål med evalueringen og sentrale problemstillinger	8
1.3 Valg av teoretisk rammeverk for evalueringen	9
1.3.1 Faglig tilnærming til evaluering av implementering	9
1.3.2 Faglig tilnærming til «empowerment» som begrep	10
1.4 Metode	12
1.4.1 Innledende intervjuer	12
1.4.2 Dokumentgjennomgang	13
1.4.3 Kvalitative intervjuer	13
1.4.4 Observasjon	15
1.4.5 Arbeidsmøte med involverte parter	16
1.5 Leserveiledning	16
2. Bakgrunn for, planlegging og implementering av kurset	17
2.1 Bakgrunn for opprettelse av kurset	17
2.2 IMDi som initiativtaker	18
2.3 Kirkens Bymisjons søknad om tilskudd	18
2.4 Prosjektplanlegging og samarbeidsavtale	18
2.5 Rekruttering av deltakere	19
2.5.1 Årsaker til frafall i rekrutteringsprosessen	20
2.6 Koordinering av timeplaner	21
2.7 Utvikling av selve empowermentkurset	21
2.7.1 Kunnskapsgrunnlaget for kurset	22
3. Vurdering av utvikling og implementering av empowermentkurset	25
3.1 Uenighet om formålet med kurset	25
3.2 Uenighet om målgruppe og organisering av kurset	26
3.3 Utfordringer i rekrutteringsprosessen	27
3.4 Uenighet om omfang av kurset	28
3.5 Samarbeidsutfordringer	28
4. Oppbygning og innhold i empowermentkurset	30
4.1 Oppbygning av kurset	30
4.1.1 Intervensjonsdelen – Gjennomføring og tema	31
4.1.2 Oppfølging – Gjennomføring og tema	35
4.2 Kursholdere og kompetanse	46
4.2.1 Opplæring av kursholdere	47
4.3 Kursdeltakere	48
4.4 Pedagogiske verktøy og virkemidler	48

4.4.1	Oppbygningen av kurset som pedagogisk virkemiddel	49
5.	Erfaringer med innholdet i og gjennomføringen av kurset	51
5.1	Deltakernes erfaringer med innhold og gjennomføring av kurset	51
5.1.1	Informasjon i forkant av kurset	51
5.1.2	Innhold i kurset	51
5.1.3	Gjennomføring av kurset	52
5.1.4	Kursholderes erfaringer med innhold og gjennomføring av kurset	53
5.1.5	Erfaringer med bruk av tolk	55
6.	Vurdering av mulige virkninger av empowermentkurset	57
6.1	Mulige virkninger av empowermentkurset	57
6.2	Deltakernes opplevelse av endring	58
6.2.1	Opplevelser av endring i de første intervjuene	58
6.2.2	Opplevelser av endring i de siste intervjuene	59
6.3	Ansattes vurdering av endring hos deltakerne	60
7.	Vurderinger og anbefalinger	63
7.1	Rambølls vurdering av utvikling og implementering av kurset	63
7.2	Rambølls vurderinger av kursets innhold, gjennomføring og virkninger	64
7.2.1	Oppbygning av kurset	64
7.2.2	Innhold	66
7.2.3	Virkninger	67
7.3	Rambølls vurdering av suksesskriterier for samarbeid	67
7.4	Rambølls vurdering av fremtidig innretning av empowermentkurs	71
7.4.1	Hvem er målgruppen og hva er behovet for empowermentkurs?	72
7.4.2	Hvordan bør et empowermentkurs innrettes for å støtte opp under målene i introduksjonsprogrammet?	75
7.4.3	Hvordan må kurset tilpasses hvis det skal være obligatorisk?	80

SAMMENDRAG

Rambøll har i perioden november 2018 til mai 2019 gjennomført «Evaluering av empowermentkurs for deltakere i introduksjonsprogrammet i Trondheim kommune» på oppdrag for Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi). Formålet har vært å evaluere utviklingen og gjennomføringen av kurset, samt gi en beskrivelse av mulige virkninger av et slikt empowermentkurs. Evalueringen gir også anbefalinger for hvordan et empowermentkurs kan innrettes i fremtiden for å understøtte målene med introduksjonsprogrammet. Sammendraget tar for seg evalueringens hovedkonklusjoner og anbefalinger.

Vurdering av utvikling og implementering av kurset

Oppsummert fremstår det for Rambøll som at implementeringen av prosjektet har hatt noen utfordringer. Utfordringene knytter seg både til utviklingen av og avklaringer rundt innholdet og formålet med empowermentkurset, samt rekrutteringen av deltakere. Oppstartsfasen av prosjektet skjedde raskt og uten nødvendig forankring og avklaringer mellom IMDi, Kirkens Bymisjon og INN knyttet til formål, innhold og omfang av kurset. Når det gjelder innholdet og omfang av kurset burde det følgende vært tydeligere definert:

- hva som er det overordnede formålet og hensikten med kurset
- hvilke innholdselementer kurset bør bestå av for å oppfylle formålet
- hvem som er målgruppen for kurset (inkludjons- og ekskludjonskriterier)
- hvilket omfang/antall kurs som skal gjennomføres
- hvor stor andel av tilskuddsmidlene som skulle gå til hhv. utvikling av kurset (plan for gjennomføring og metoder) og selve gjennomføringen av kurset
- fremdriftsplan, med roller og ansvar i prosjektperioden
- hva skal evalueres i kursevalueringene

Evalueringen viser også at det har vært en rekke utfordringer med rekrutteringsprosessen. Liten tid til å planlegge og gjennomføre rekruttering og mangelfull informasjon om kurset blant programrådgiverne i INN og til deltakere, har resultert i vanskeligheter med å rekruttere deltakere. Dette førte til at oppstarten av kurset ble utsatt. Det bør i fortsettelsen arbeides videre med å sikre god informasjon til deltakerne i forkant av motivasjonssamtalen. Videre er det hensiktsmessig å i større grad involvere programrådgivere for å sikre at deltakerne har kjennskap til og tillit til de som introduserer kurset for dem. Det er også viktig at roller og ansvar mellom Kirkens Bymisjon og INN knyttet til rekrutteringsprosessen blir tydeligere definert. Kirkens Bymisjon og INN er nå i ferd med å endre rekrutteringsprosessen hvor deltakerne nå blir informert om kurset på et felles informasjonsmøte på INN før de blir invitert til en individuell motivasjonssamtale hos Kirkens Bymisjon.

Vurdering av kursets innhold, gjennomføring og virkninger

Kurset som er evaluert startet opp undervisningen i midten av februar 2019, og avsluttes i juni 2019. Kurset var ikke ferdig gjennomført da evalueringen ble ferdigstilt. Dette betyr at konklusjoner og anbefalinger knyttet til gjennomføring, innhold og virkninger av kurset må ses på som foreløpige erfaringer.

Kurset som er utviklet i Trondheim består av flere ulike deler, herunder rekrutteringsintervju/motivasjonssamtale, intervensjonsdel og oppfølgingsdel over til sammen 18 uker. Rambøll vurderer at kurset er bygget opp på en logisk, relevant og hensiktsmessig måte, som samsvarer med elementer som i forskningen pekes på som viktige for å oppnå endring og empowerment.

Rekrutteringssamtalen er ment som en start på en endringsprosess som skal føre til empowerment, og skal bidra til å modne deltakerne på tematikken og påbegynne en transformasjonsprosess. Samtidig er den individuelle samtalen et viktig verktøy for å identifisere hver enkelt deltakers ønske om å diskutere og reflektere rundt tematikken, samt kan bidra til å identifisere eventuelle voldsrelaterte opplevelser hos den enkelte som kan gjøre det nødvendig å ta spesielle hensyn i undervisningen.

Intervensjonsdelen fungerer som intendert, som en bevisstgjøring knyttet til noen utvalgte, konkrete tema. Å starte kurset med en intensiv undervisningsbolk over tre dager fremstår også som hensiktsmessig med tanke på at det er viktig at deltakerne blir kjent med og trygge på hverandre og kursholderne. Dette fremstår som et godt grep, og er en bevisst pedagogisk innfallsvinkel fra Kirkens Bymisjon.

Siden formålet med kurset er å bidra til at kursdeltakerne får kunnskap og informasjon som kan bidra til å endre deres holdninger til en rekke konkrete tema og styrke deres tro på egne ressurser og muligheter, er det et viktig poeng at kurset strekker seg over noe tid, og at kursdeltakerne får anledning til å fordøye og reflektere over innholdet i kurset.

Oppfølgingssamlingene sikrer dette, og bidrar til å øke refleksjonen blant deltakerne og sikre trygghet i gruppen.

Evalueringen viser at deltakerne opplever temaene i kurset som relevante og interessante. Kurset har stort fokus på opplæring i konkrete tema som relaterer seg til sosial kontroll og en utvidet forståelse av vold. Evalueringen viser at kurset har et solid kunnskapsgrunnlag som bygger både på forskningsbasert og erfaringsbasert kunnskap. Kurset har imidlertid ikke noen tydelig forankring i empowermentteori. Likevel viser evalueringen at kurset inneholder en rekke elementer som støtter opp under tanken om at kurset skal være et *empowermentkurs* som skal bidra til at kursdeltakerne får økt selvtillit og mestringstro, og blir i stand til å ta gode livsvalg for seg selv og familien. Den volds-spesifikke tematikken fungerer som konkret inngang til å diskutere de mer empowermentrettede elementene i kurset: Tilnærmingen fokuserer også på den enkeltes styrker, at de har unike ressurser som de kan benytte overfor seg selv, men også til å hjelpe andre. Mange av øvelsene har til hensikt å bevisstgjøre og ansvarliggjøre deltakerne.

Evalueringen viser også at kvinnene gjennom kurset tilegner seg ny kunnskap, får økt bevissthet, samt økt selvtillit, som kan bidra til deltakernes empowermentprosesser. Her ser vi at deltakerne har tilegnet seg ny kunnskap om mange ulike tema som de anser som nyttige og hensiktsmessig å lære om. Vi vurderer også at deltakerne på kurset har fått en økt bevissthet rundt ulike fenomener, samt økt bevissthet rundt egen situasjon og egen rolle. Flere oppgir også at de gjennom å ha fått kunnskap om kvinners rettigheter har fått økt selvtillit og økt mot. Noen oppgir at de også har fått økt selvtillit til å ta egne valg, fordi de har blitt bedre kjent med egne ressurser, egne rettigheter og økt kunnskap, som kan bidra til å tydeliggjøre eget handlingsrom og mobilisere til handlekraft. Det er imidlertid for tidlig å kunne konkludere rundt hvorvidt det har skjedd en helt tydelig holdningsendring hos deltakerne, men funn fra evalueringen viser at det er grunn til å anta at flere av deltakerne har fått økt bevissthet. Gjennom dette har de begynt en prosess knyttet til å endre holdninger og meninger. Hvorvidt den nye kunnskapen, den økte selvtilliten og endrede holdninger fører til adferdsendring er det for tidlig å kunne konkludere rundt.

Det må imidlertid understrekes at vurderingene knyttet til virkninger av kurset baserer seg på et relativt lite datagrunnlag. Den metodiske gjennomføringen er heller ikke egnet til å konkludere rundt hvorvidt endringene og virkningene som er observert i evalueringen direkte knytter seg til

kvinnenes deltakelse på kurset alene, eller hvorvidt de er knyttet til andre forhold i tillegg. Evalueringen kan heller ikke si noe om de mer langsiktige virkningene av kurset.

Vurdering av fremtidig innretning av empowermentkurs

Evalueringen har undersøkt hvordan et empowermentkurs kan innrettes i fremtiden for deltakere i introduksjonsprogram. For å vurdere dette har vi tatt utgangspunkt i at formålet med et empowermentkurs skal være å øke måloppnåelsen i introduksjonsprogrammet, og at empowermentkurset skal være et tiltak som skal understøtte annen kvalifisering. Empowermentkurset som er utviklet i Trondheim er et eksempel på hvordan et slikt tiltak kan se ut. Imidlertid viser evalueringen at det er utydelig hva som er hovedformålet med dette kurset. Kurset bygger på Søster til søster-metodikken, som har forebygging av vold som hovedformål. Samtidig viser evalueringen at kurset inneholder en rekke elementer som støtter opp under tanken om at kurset skal være et *empowermentkurs* som skal bidra til at kursdeltakerne får økt selvtillit og mestringstro. Den voldsspesifikke tematikken fungerer som konkret inngang til å diskutere de mer empowermentrettede elementene i kurset.

Som nevnt vurderer vi at kurset som er utviklet i Trondheim er godt egnet til å kunne understøtte en kvalifiseringsprosess i introduksjonsprogrammet. Imidlertid ser vi at det er behov for å i større grad innrette kurset inn mot målgruppen i introduksjonsprogrammet og ta hensyn til de spesifikke utfordringene som hindrer overgang til utdanning og arbeid for denne målgruppen. Beskrivelsen av målgruppen og deres behov i denne rapporten er kun basert på funn fra denne evalueringen, og det er ikke gjort noen systematisk kartlegging av ulike målgruppers behov for å komme over i utdanning eller arbeid. Likevel anser vi at det i det videre arbeidet med et empowermentkurs vil være sentralt å adressere de hindringene som bidrar til å gjøre overgangen til utdanning eller arbeid utfordrende for mange deltakere i introduksjonsprogrammet, og bevisst utforme et kurs som retter seg mot disse.

Oppsummert vurderer vi derfor at det vil være sentralt å arbeide videre med å øke deltakernes kunnskap om egne ressurser og kunnskap om utdanningsmuligheter, arbeidsmarkedet og eget mulighetsrom. Videre ser vi at deltakernes evne til refleksjon og vurdering og valgkompetanse bør styrkes. Funn kan også indikere at det for enkelte i målgruppen bør arbeides for å sikre økt motivasjon og eierskap til egne mål i introduksjonsprogrammet. Hva som er barrierer for å komme over i utdanning og arbeid vil være svært individuelt og som en del av et slikt arbeid vil derfor individuell kartlegging være et viktig verktøy.

Empowermentkurset som er gitt til deltakere i introduksjonsprogrammet som pilot, inneholder mange viktige elementer som kan fremme en empowermentprosess. Med tanke på målgruppen, og målsettingen med introduksjonsprogrammet, kan det synes som at kurset imidlertid mangler en tydelig kobling til utdanning og arbeid. Evalueringen viser at enkelte deltakere i introduksjonsprogrammet kan ha utfordringer med å forstå formålet for kvalifiseringstiltakene i introduksjonsprogrammet og har til en viss grad manglende eierskap til egne mål. Et empowermentkurs kunne bidratt til å styrke denne forståelsen dersom den i tidlig fase kobler på kvalifisering og arbeidsliv som tematikk.

Gitt at målet med et fremtidig empowermentkurs skal være å øke overgang til utdanning og arbeid vurderer vi at det er to mulige innfallsvinkler i videreutviklingen av kurset:

1. Kurset skal eksplisitt inneholde kunnskapsformidling, veiledning og motivasjon knyttet til kvalifisering, karriere og arbeid
2. Kurset skal rette seg mot å forebygge og/eller redusere barrierer som er til hinder for arbeidsdeltakelse, eksempelvis sosial kontroll, valgkompetanse, autonomi og manglende forståelse for det norske systemet

Vi anbefaler at man i videreutviklingen av kurset tydeliggjør hva som skal være kursets hovedformål. Dette vil ha mye å si for hvor kurset skal rette sitt hovedfokus og hvilke innholdselementer som bør særlig legges vekt på. Kurset tar i dag for seg mange viktige tema og vi ser at deltakerne lærer nye kunnskap og får ny kompetanse. Imidlertid kan det være en viss fare for at kurset blir for omfattende og at det blir utydelig hva man ønsker at deltakerne skal få ut av kurset.

Vi anbefaler at det også bør arbeides med å tydeliggjøre grenseoppgangen mellom et slikt empowermentkurs og innholdet i samfunnskunnskap, samt andre innholdselementer i introduksjonsprogrammet, da det ser ut til å være en viss overlapp mellom læringsmålene i flere av innholdselementene.

Når det gjelder tematisk inngang til et empowermentkurs kan ikke denne evalueringen gi noen tydelig anbefaling. Basert på forskning vurderer vi at man i videreutviklingen av kurset og ved valg av tematisk inngang bør velge tema som synliggjør en avmaktssituasjon. Dette er en forutsetning for å få til en empowermentprosess. Sosial kontroll og vold i bred forstand kan være relevant i så henseende. Imidlertid har vi ikke kunnskap og erfaring fra andre empowermentkurs med annen tematisk inngang. I det videre arbeidet med å utvikle kurs med empowerment som formål vurderer vi at det hadde vært nyttig om det igangsettes piloter på kurs som har ulike tematiske innganger. Dette vil bidra til å innhente nyttige erfaringer med ulike tema og hvordan de egner seg i empowermentkurs.

Evalueringen viser også at det har vært enkelte utfordringer i samarbeidet mellom IMDi og den frivillige aktøren som har vært ansvarlig for å levere kurset. Dette knytter seg først og fremst til utydelig formål, manglende forventningsavklaring og usikker finansiering av prosjektet. I videre samarbeid med frivillig organisasjoner er det viktig at IMDi gir tydelige føringer for formålet med tiltak, eller kurs som skal leveres av eksterne. Evalueringen viser også at det har vært utfordringer forbundet med finansieringen av utviklingsprosjektet. I det videre arbeidet bør det også vurderes hvorvidt eksisterende finansieringsordninger er hensiktsmessig å benytte, eller om annen finansiering må sikres for å oppnå formålet med utviklingsprosjektet. På generelt grunnlag er det grunn til å tro at finansiering gjennom eksisterende tilskuddsordninger kan begrense utvikling og nytenkning i utviklingsprosjekter. Dette henger sammen med at prosjektene da må oppfylle allerede eksisterende formål og krav i ordningen, selv om dette kanskje ikke er i tråd med formålet med utviklingsprosjektet. Det er grunn til å anta at det bør sikres en mer forutsigbar og langsiktig finansiering av utviklingsprosjekter. Det bør også sikres at det er tydelighet og en omforent forståelse for omfang av leveranse og kostnadene forbundet med å levere tilbud inn i introduksjonsprogrammet.

1. INNLEDNING

I dette kapittelet gir vi en beskrivelse av bakgrunnen for oppdraget, samt evalueringens formål og hovedproblemstillinger. Videre redegjør vi for vår metodiske tilnærming og valg av teoretisk rammeverk for evalueringen.

1.1 Bakgrunn for oppdraget

Resultater fra introduksjonsprogrammet viser at det er store forskjeller mellom kjønnene. Blant de kvinnelige deltakerne er det kun fem av ti som er i arbeid eller utdanning ett år etter fullført introduksjonsprogram.¹

Årsakene til at de kvinnelige deltakerne ikke sysselsettes i like høy grad som mennene er mange og sammensatte. Dette knytter seg for det første til kvaliteten på tilbudet som tilbys til kvinner i introduksjonsprogrammet.² Videre handler det om kvinnes bakgrunn og muligheter til å nyttiggjøre seg kvalifiseringsløpet. Kvinnene er generelt sett eldre og lavere utdannet enn mennene som deltar i introduksjonsprogrammet. De har ofte krevende omsorgsansvar hjemme, og mange kommer fra kulturer der kvinner i mindre grad tar del i arbeid og utdanning. Dette gjør at terskelen for deltakelse i det norske samfunnet ofte er høyere for kvinner enn for menn. Kvinner er videre overrepresentert i opplæringsløp med langsom progresjon. Fraværet knytter seg til sykefravær som følge av egen eller barns sykdom, samt fravær på grunn av fødsel og permisjon.³

Regjeringen er i gang med å reformere introduksjonsprogrammet, med mål om en mer effektiv integrering og mer arbeidsretting for å oppnå høyere grad av sysselsetting.⁴ Måloppnåelse i introduksjonsprogrammet og integreringsarbeidet avhenger imidlertid ikke bare av gode kurs og undervisningsopplegg, det avhenger også av innsats fra den enkelte innvandrer. Hvilken innsats et menneske kan yte i ulike situasjoner avhenger av ressurser, kapasitet og motivasjon. For å kunne mobilisere disse må man ha den nødvendige styrken og kunnskapen til å ta gode valg og få kontroll over eget liv.⁵

På bakgrunn av dette vil regjeringen innføre empowermentkurs for kvinner som en obligatorisk del av introduksjonsprogrammet.⁶ Kurset skal gi kvinner økt autonomi, samt styrke deres motivasjon og mestringsevne. IMDi har derfor satt i gang et arbeid med å utvikle et standardelement for livsmestring i introduksjonsprogrammet.

Parallelt med initiativet om å innføre obligatorisk empowermentkurs/livsmestringskurs for alle kvinner i introduksjonsprogrammet ble det i Trondheim våren 2018 igangsatt et forsøk med å prøve ut empowermentkurs for deltakere i introduksjonsprogrammet. Utprøvingen er et samarbeid mellom IMDi Midt-Norge, Kirkens Bymisjon og Trondheim kommune.

¹ <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/kvinner-og-menn-please-mind-the-gap>

² <https://www.imdi.no/contentassets/93aefd02a4454c70b9596a6bd4a0bf2e/kvinner-i-kvalifisering-fafo-2011.pdf> og <https://www.fao.no/images/pub/2017/20639.pdf>

³ <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/kvinner-og-menn-please-mind-the-gap> og <https://www.fao.no/images/pub/2017/20639.pdf>

⁴ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/politisk-plattform/id2585544/#k5>

⁵ <https://www.imdi.no/contentassets/e5a612d9b1b9426b94a6e39eb4ad5b86/artikkel-introduksjonsprogram-og-empowerment--fra-hjelper-til-veileder.pdf>

⁶ Konkurransgrunnlag + Politisk plattform for regjeringen, Jeløya 2018:

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/politisk-plattform/id2585544/> og

<https://www.imdi.no/contentassets/e9f2bf18a25741b9929009490a894bb5/tillegg-nr.-2-til-tildelingsbrev-til-imdi-2018.pdf>

1.2 Formål med evalueringen og sentrale problemstillinger

Dette oppdraget er en evaluering av empowermentkurs for deltakere i introduksjonsprogram i Trondheim kommune. Formålet er å evaluere utviklingen og gjennomføringen av kurset og gi en beskrivelse av erfaringer med og virkninger av kurset for kvinnene som har deltatt. Evalueringen skal utvikle hypoteser om virkninger av kurset som kan testes ut i en eventuell senere effektevaluering. Oppdraget skal også fremskaffe kunnskap om samarbeidet mellom Kirkens Bymisjon og Trondheim kommune. Videre skal evalueringen få frem kunnskap om hvordan empowermentkurset bør innrettes mer generelt, samt hvilke hensyn som må tas og hvilke behov ulike grupper kan ha i forbindelse med et slikt kurs.

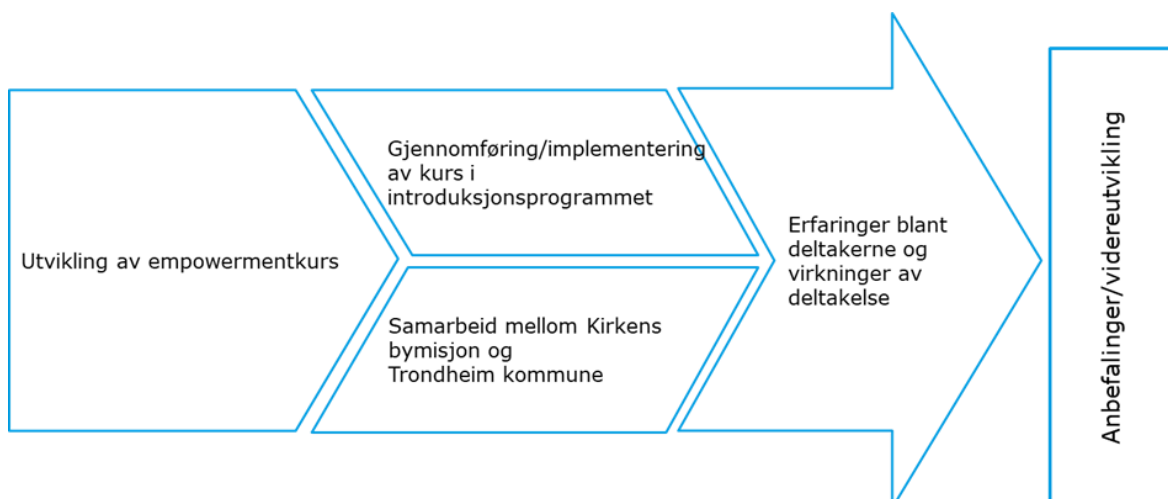
IMDi ønsker også å bruke kunnskap fra evalueringen inn i arbeidet med standardelement for empowerment/livsmestring i introduksjonsprogrammet.

Denne evalueringen skal besvare følgende hovedproblemstillinger:

- Hvordan har prosessen med utvikling og gjennomføring av empowermentkurset fungert?
- Hva består empowermentkurset av, herunder rammer, innhold og metodikk?
- Hvilke erfaringer har deltakerne med å delta i dette kurset?
- Hvilke resultatmål kan et fremtidig empowermentkurs ha?
- Hvordan kan et fremtidig empowermentkurs innrettes?
- Hva er sentrale faktorer for et godt samarbeid mellom kommune og frivillig sektor ved utvikling og drift av deler av introduksjonsprogrammet?

Figuren under viser vårt analytiske rammeverk for evalueringen.

Figur 1-1: Rammeverk for evalueringen

Som figuren over viser, skal det utvikles et empowermentkurs for kvinner. Kurset skal utarbeides av Kirkens Bymisjon etter modell fra Søster til søster-kursene deres. Kurset gjennomføres og implementeres som del av introduksjonsprogrammet for flyktninger og i samarbeid med Trondheim kommune. Evalueringen, som følger alle faser av denne første gjennomføringen, skal

blant annet gi kunnskap om deltakernes erfaringer med et slikt kurs og peke på potensielle virkninger ved deltakelse – også som utgangspunkt for en fremtidig effektmåling.

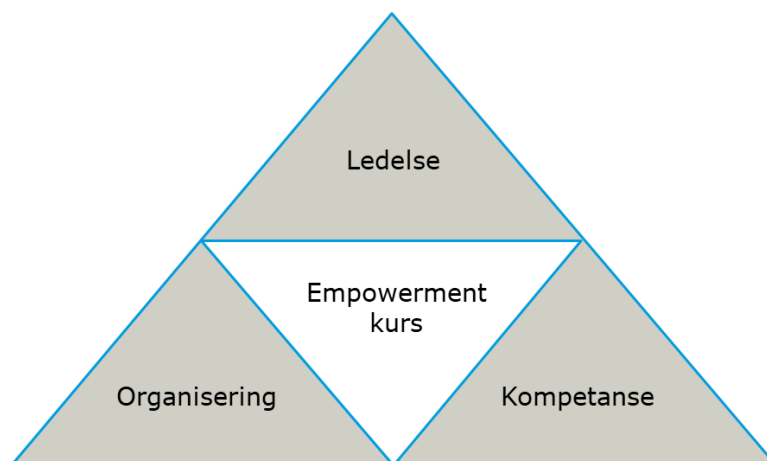
1.3 Valg av teoretisk rammeverk for evalueringen

Under redegjør vi for vår faglige tilnærming til evaluering av implementering, samt vår faglige tilnærming til «empowerment» som begrep.

1.3.1 Faglig tilnærming til evaluering av implementering

God implementering er avgjørende for at et tiltak eller en intervensjon som iverksettes får innvirkning på de sosiale forholdene – i denne sammenhengen – på deltakernes autonomi og livsvalg. Dean Fixsen m.fl. (2013)⁷ har utviklet et rammeverk for å undersøke hvorvidt implementering gjennomføres i tråd med beste praksis. Figur 1-2 under viser hvordan Fixsens tre drivere for god implementering kan tenkes å påvirke virkningen av empowermentkurset. Disse driverne er prosesser som understøtter implementeringen av et tiltak.

Figur 1-2: Rammeverk for implementering

Figur 1-2 over viser at det er tre sentrale drivere som påvirker en implementeringsprosess:

- *Kompetansedriverere*, f.eks. rekruttering og opplæring av kursholdere
- *Organisasjonsdriverere*, f.eks. roller og ansvar, koordinering mv.
- *Ledelsesdriverere*, f.eks. god organisasjonsforberedelse, forankring og implementeringsstøtte til de som skal iverksette tiltaket

God implementering handler ikke om hvorvidt et tiltak har den intenderte effekten eller ikke, men legger vekt på hvorvidt integriteten eller fideliteten i tiltaket bevares når det skal overføres fra teori til praktisering. Det hjelper ikke om beste praksis er beskrevet og innført på papiret, hvis empowermentkurset som leveres til deltakerne ikke gjenspeiler denne. I teorien er implementeringen god når det er lite avvik mellom planlagt intervensjon og det som faktisk gjennomføres. Samtidig bør man i implementeringen av et tiltak også gjøre tilpasninger til lokale forhold. Disse to hensynene må balanseres, men vurdering av lokal tilpasning og utvikling av kurset står sentralt i denne evalueringen ettersom kurset må anses som en pilot og ikke innebærer implementering av et velutprøvd program for målgruppa. De tre driverne er også

⁷ Fixsen, D.L., Blase, K., Naoom, S. & Duda, M. (2013) *Implementation Drivers: Assessing Best Practices*.

gjensidig avhengig av hverandre og skal understøtte hverandre. Hvis det kun er fokus på ett eller to av disse punktene, er det fare for at implementeringen slår feil.⁸

1.3.2 Faglig tilnærming til «empowerment» som begrep

Gjennom arbeidet med evalueringen har det kommet tydelig frem at IMDi, Kvalifiseringscenteret i Trondheim kommune (INN) og Krikens Bymisjon benytter svært ulike begreper for å omtale det samme kurset. Kurset omtales også under ulike navn i ulike bakgrunnsdokumenter for opprettelsen av kurset. Begrepene empowermentkurs, livsmestring og Søster-til-søster benyttes om hverandre. Se kapittel 2.1.2 for en nærmere beskrivelse av hvordan de ulike begrepene er benyttet i ulike bakgrunnsdokumenter og av ulike aktører.

Det har vært utfordrende for oss som evaluator at de ulike aktørene IMDi, Kvalifiseringscenteret i Trondheim kommune og Krikens Bymisjon benytter ulike begreper. Begrepsbruken har også endret seg underveis i evalueringsperioden. Videre kan vi se at de ulike aktørene som er involvert i arbeidet med kurset heller ikke har en omforent forståelse av hva som er målsettingen med kurset og hvilke innholdselementer et slikt kurs bør inneholde. Med bakgrunn i uklarhetene over vurderer vi at det er behov for å klargjøre enkelte begreper innledningsvis.

I denne evalueringen legger vi det teoretiske rammeverket for *empowerment* til grunn for analysene. Vår teoretiske tilnærming til empowerment beskrives under. Vi beskriver også kort andre begreper som er relevant for evalueringen.

1.3.2.1 Hva er empowerment?

Som allerede nevnt legger vi et teoretisk rammeverk for empowerment til grunn for våre analyser og vurdering av kurset.

Empowerment-begrepet⁹ springer ut fra et humanistisk menneskesyn. Sørensen m.fl.¹⁰ skriver:

«Det innebærer en grunnleggende antakelse om at mennesket under rimelige betingelser vil utvikle evner og ferdigheter som vil sikre overlevelse og et best mulig liv for både individet og fellesskapet. En forutsetning for dette er en opplevelse av tilstrekkelig kontroll over de faktorene som bestemmer vilkårene for en positiv utvikling. Empowerment kan defineres som en prosess hvor individer, grupper eller samfunn mobiliserer ressurser til å håndtere sine utfordringer. Det motsatte av opplevd empowerment er maktesløshet»

Empowerment omfatter derfor to hovedelementer: 1) **kunnskap** om egne ressurser, valgmuligheter og kontekstuelle og sosiale forhold, og 2) **styrke** til å ta kontroll og gjøre valg som åpner muligheter og øker livskvaliteten. Både opplevd makt og ansvarliggjøring er sentrale deler av empowermentbegrepet, ettersom det er individene selv som har et ansvar for egen velferd og som selv må mobilisere. Utfordringen kan være at man på denne måten individualiserer sosiale problemer. Derfor er det viktig i et empowermentperspektiv at man også ser på hvordan **levkår** og **livssituasjon** er med på å påvirke personenes individuelle empowermentprosess.

⁸ Evaluering av implementering av Funksjonell familierapi i Danmark.

⁹ Empowerment kan på norsk oversettes til *myndiggjøring* eller *egenmobiliseringskraft*.

¹⁰ Sørensen, M., Graff-Iversen, S., Haugstvedt, K.-T., Enger-Karlsen, T., Narum, I. G. og Nybø, A. (2002) ««Empowerment» i helsefremmende arbeid» i *Tidsskriftet den Norske Legeforening* utgave 24, 2002. hentet fra: <https://tidsskriftet.no/2002/10/kronikk/empowerment-i-helsefremmende-arbeid>

Ved å se integrering, samfunnsdeltakelse og sysselsetting i lys av empowerment forstår vi at man som ny i Norge både har behov for samfunnskunnskap og -forståelse, samt tro på egen evne og kraft til å oppnå kompetanse, selvforsørgelse og selvrealisering. Dette må anses som en forutsetning for å kunne oppnå målene som er definert i den enkeltes individuelle plan i introduksjonsprogrammet, og for å kunne bygge et godt liv for seg og sin familie i landet.

I evalueringen legger vi følgende definisjon av empowermentbegrepet til grunn:

«Empowerment defineres som en prosess hvor individer, grupper, eller lokalsamfunn blir i stand til å ta kontroll over vilkår og oppnå egne mål og gjennom dette bli i stand til å maksimere livskvalitet. Empowerment er individers evner til å oppnå sosial, politisk, økonomisk og psykologisk kontroll gjennom

1. adgang til informasjon, styret kunnskap og ferdigheter,
2. evne til å ta beslutninger,
3. individuelt gjennomslag, deltagelse i fellesskap og opplevelse av å ha kontroll.

Med andre ord er det en forandringsprosess, hvor individer eller grupper med ingen eller liten makt oppnår autonomi og evne til å foreta valg, som har innflytelse på deres liv».

Nikkhah and Redzuan (2009) "Participation as a medium of empowerment in community development", i European Journal of Social Sciences, 11(1), s. 173

1.3.2.2 Hva er livsmestring?

Livsmestring er et begrep som kommer fra samme tradisjonen som empowerment. Livsmestring bygger i likhet med empowerment på en styrkebasert tilnærming.

Livsmestring er et begrep som i dag blir mye brukt i mange ulike sammenhenger. Det har særlig blitt brukt i forbindelse med utarbeidelse av den nye læreplanen i skolen som vektlegger livsmestring og folkehelse.

Folkehelse og livsmestring som tverrfaglig tema i skolen skal gi elevene kompetanse som fremmer god psykisk og fysisk helse, og som gir muligheter til å ta ansvarlige livsvalg. Å lære barn og unge mestringsstrategier er en god investering for fremtiden, fordi de vil ta med seg disse strategiene inn i sitt voksenliv og kunne mestre jobb og familieliv bedre.

«Å utvikle ferdigheter og tilegne seg praktisk kunnskap som hjelper den enkelte til å håndtere medgang, motgang, personlige utfordringer, alvorlige hendelser, endringer og konflikter på en best mulig måte. Å skape en trygghet og tro på egne evner til å mestre også i fremtiden.»¹¹

Internasjonalt er begrepet «Life Skills» godt innarbeidet. Verdens helseorganisasjon deler begrepet inn i tre områder:

1. Communication and Interpersonal Skills (bl.a. å kunne uttrykke følelser, gi feedback, lytte aktivt, anerkjenne, forhandle, påvirke, løse konflikter, si nei, sette seg i andres situasjon),

¹¹ LNU definisjon av Livsmestring. <https://www.lnu.no/wp-content/uploads/2017/01/lis-sluttrapport-1.pdf>

2. Decision-Making and Critical Thinking Skills (bl.a. å foreta valg, se konsekvenser, finne løsninger, analysere holdninger, verdier, normer og påvirkningskilder) og
3. Coping and Self-Management Skills (bl.a. bygge selvtillit, selvinnsett, håndtere følelser, stress og endringer).

1.3.2.3 Hva er Søster til søster-kurs?

Kurset som har blitt utviklet i Trondheim kommune er et samarbeid mellom IMDi Midt-Norge, Kirkens Bymisjon og Trondheim kommune. Søster til søster er en egen virksomhet i Stiftelsen Kirkens Bymisjon.

Søster til søster er en modulbasert metodikk utviklet av Kirkens Bymisjon. Metodikken har som mål å styrke minoritetskvinner gjennom å gi dem kunnskap og verktøy til å håndtere voldsrelaterte anliggende som kjønnslemlestelse, tvangsekteskap og vold i nære relasjoner på en kompetent måte. Kurset tematiserer også krysspress, økonomisk press, psykisk press, samt voldstematikk som er i en gråsoner, slik som latent vold og akseptert vold. Det er også en målsetting at kvinnene, i kraft av sin kompetanse fra kurset, sprer informerte og gode holdninger til sine nettverk. Tilnærmingen vektlegger bevisstgjøring, egen grensesetting og nytenkning rundt vold.

Kurset har fått gode tilbakemeldinger fra deltakere som både selv har opplevd positive endringer i sin tilværelse som følge av kurset, samt deltakere som gjennom samtaler i egne nettverk har bidratt til å forebygge vold, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse.

De ansatte i Søster til søster kjenner godt til målgruppen minoritetskvinner og problemstillinger denne gruppen møter gjennom kurset Søster til søster. Med utgangspunkt i søster til søster-metodikken og erfaringer fra Søster til søster-kursene skal Kirkens Bymisjon i Trondheim utvikle et modulbasert empowermentkurs.

1.4 Metode

Evalueringen skal vurdere flere hovedtemaer: planlegging, forberedelse, utvikling og gjennomføring av kurset, samarbeidet mellom frivillig organisasjon og kommune, erfaringer med og eventuelt virkninger av deltakelse på kurset, samt anbefalinger for videreføring av tilsvarende modul.

Med bakgrunn i dette tar evalueringen i bruk ulike datakilder. Metodedesignet har også vært fleksibelt for å være tilpasset fremdriften i piloten og oppstarten for kursene, samt utviklingen underveis. Det har på grunn av forsinket oppstart i kurset vært nødvendig å justere opplegget ved flere anledninger.

I det følgende redegjør vi for de ulike metodiske tilnærmingene som er benyttet i evalueringen.

1.4.1 Innledende intervjuer

Innledningsvis i prosjektet ble det gjennomført eksplorative individuelle intervjuer med følgende aktører:

- Leder og avdelingsleder ved Kvalifiseringssenteret for innvandrere (INN) i Trondheim kommune
- Ansvarlig for kurset i Kirkens Bymisjon
- Representanter fra IMDi Midt, representant fra IMDi med ansvar for tildeling av tilskudd, samt representant fra IMDi med ansvar for utvikling av standardelementene i introduksjonsprogrammet

Hensikten med disse intervjuene har vært todelt. For det første var det sentralt å få innledende kunnskap om dette spesifikke empowermentkursets utvikling og gjennomføring, samt samarbeidet mellom de involverte partene. I den innledende fasen var det også viktig å få kjennskap til de ulike aktørenes forståelse for behovet for en slikt kurs, samt hvordan det bør utvikles og gjennomføres.

1.4.2 Dokumentgjennomgang

I innledende fase ble det gjort en gjennomgang av sentrale policydokumenter og tildelingsbrev som omhandler empowermentkurs i introduksjonsprogrammet. Her gikk vi gjennom blant annet Kunnskapsdepartementets tildelingsbrev til IMDi, IMDis rundskriv for tilskuddsordning, Kirkens Bymisjons søknad om tilskudd og tilsagnsbrev på tilskudd.

Det ligger utenfor rammene av dette oppdraget å gjøre en systematisk kunnskapsoppsummering om empowerment rettet mot målgruppen nyankomne flyktninger. Imidlertid ble det i innledende fase gjennomgått forskning som omhandler 1. empowerment som metode generelt og 2. forskning som Kirkens Bymisjon baserer sitt empowermentkurs på.

Når det gjelder empowerment som metode finnes det lite forskning som retter seg mot den spesifikke målgruppen, kvinnelige nyankomne flyktninger. Vi har derfor tatt utgangspunkt i generell forskning om empowerment. Vi har blant annet basert oss på forskning som sier noe om empowermentprosesser i praksis på ulike målgrupper, herunder av Jo Rowlands¹², Askheim og Starrin¹³, Kieffer¹⁴ og masteroppgavene til Silje Bjørge¹⁵ og Christine Heni¹⁶.

De viktigste elementene vi har trukket ut av forskningen er oppsummert under kapittel 1.3.2 om vår teoretiske tilnærming. Empowerment er en forandringsprosess, hvor individer eller grupper med ingen eller liten makt oppnår autonomi og evne til å foreta valg, som har innflytelse på deres liv.

Vi har også sett på forskningen som Kirkens Bymisjon baserer sitt kurs på. Forskningen de baserer sitt kurs på er hovedsakelig temabasert og handler ikke om empowerment spesifikt. Kunnskapsgrunnlaget handler hovedsakelig om ulike former for vold og sosial kontroll, samt forhandlinger, støtte og hjelperollen. Se kapittel 2.7.1 for en oversikt over kunnskapen som kurset er basert på.

For å kunne gi en presis beskrivelse av selve kurset og dets innhold har vi også gjennomgått ulike dokumenter som beskriver kurset. Her har vi sett gjennom blant annet kursplanen og presentasjoner fra kurset.

1.4.3 Kvalitative intervjuer

Som en del av datainnsamlingen har vi gjennomført kvalitative intervjuer med sentrale aktører som har arbeidet med empowermentkurset i Trondheim, samt deltakere i kurset. Formålet med de kvalitative intervjuene har vært å innhente synspunkter på og erfaringer med alle deler av kurset, herunder planlegging, utvikling, gjennomføring og virkninger.

¹² Rowlands, Jo (1997). Questioning empowerment. Working with women in Honduras. Oxfam publication

¹³ Askheim, Ole Petter og Bengt Starrin (red., 2007). Empowerment i teori og praksis. Gyldendal forlag

¹⁴ Sjekk kilde-referanse

¹⁵ ¹⁵ Bjørge, Silje (2009). Empowerment og flyktninger – en studie om fagpersoners perspektiver.

<<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/149194/Bjoerge-2009-Empowerment-og-flyktninger.pdf?sequence=1>>

¹⁶ ¹⁶ Heni, Christine (2013). Innvandrersorganisasjoner og helsetiltak – en kvalitativ studie om empowerment hos personer og grupper med innvandrerbakgrunn.

<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/188443/heni_master2013.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

Opprinnelig hadde vi planlagt at intervjuene skulle gjennomføres ved oppstart av kurset, og etter ferdig kursgjennomføring. På grunn av endringer i tidsplanen for kurset har vi måttet til passe datainnsamlingen. Vi har likevel gjennomført datainnsamling i to runder. Første del av datainnsamlingen ble gjennomført i februar 2019. Dette var en uke etter oppstart av kurset. Andre del av datainnsamlingen ble gjennomført i begynnelsen av april 2019. Formålet med dette har vært å innhente erfaringer fra ulike deler av kurset og på ulike tidspunkt i kursgjennomføringen.

Tabellen under viser hvilke informanter vi har snakket med og hva som har vært formålet med å intervju de ulike.

Tabell 1-1: Oversikt over informantgrupper og formål med intervjuer

Tidspunkt	Informantgruppe	Formål
Første runde med intervjuer (februar)	Ansvarlige for Søster til søster og empowermentkurset hos Kirkens bymisjon	Få kunnskap om formålet med kurset, prosessen rundt utviklingen av kurset, samt innhold og kursgjennomføring. Samarbeidet med kommunen har også vært sentralt å undersøke.
	Leder og avdelingsleder ved Kvalifiseringssenteret for innvandrere i Trondheim kommune	Få kunnskap om kommunens rolle ifm. opprettelse og planlegging av empowermentkurset, erfaringer med kurset og samarbeidet med Kirkens Bymisjon.
	Kursholdere hos Kirkens Bymisjon	Få kunnskap om kursinnhold, erfaring med kurset og målgruppen, herunder metodikk, innhold og behov for justeringer.
	Programrådgivere ved Kvalifiseringssenteret for innvandrere i Trondheim kommune	Få deres perspektiver på kurset, behovet for et slikt kurs og hvilken kjennskap de har til kurset, samt hvilke virkninger de forventer/opplever hos deltakere.
	Fem deltakere på empowermentkurset	Få deres perspektiver på kurset, dvs. innhold og metodikk. Hvilke erfaringer har de gjort seg, hvilke endringer opplever de evt. hos seg selv.
Andre runde med intervjuer (april)	Ansvarlige for empowermentkurset hos Kirkens bymisjon	Få deres perspektiver på utvikling og gjennomføring underveis i kurset, samt kunnskap om resultater og virkninger.
	Leder og avdelingsleder ved Kvalifiseringssenteret for innvandrere i Trondheim kommune	Få deres perspektiver på utvikling og gjennomføring underveis i kurset, samt kunnskap om resultater og virkninger.
	Programrådgivere ved Kvalifiseringssenteret for	Få kunnskap om potensielle virkninger for deltakerne på noe lengre sikt.

	innvandrere i Trondheim kommune	
	Åtte deltakere på empowermentkurset	Få deres perspektiver på kurset underveis i gjennomføring, herunder hvilke virkninger opplever de nå, for dem selv og for gjennomføring av andre deler av introduksjonsprogrammet.

1.4.4 Observasjon

For å få et mer helhetlig innblikk i programinnholdet, gjennomføring av kurs, kursledere og deltakernes erfaringer med kurset har vi også gjennomført observasjon av undervisningen.

I samråd med Kirkens Bymisjon som er ansvarlig for kurset fant vi det hensiktsmessig at Rambøll ikke var tilstede for å observere de tre første dagene i kurset (intervensjonsdelen). Årsaken til dette var at Kirkens Bymisjon opplevde at det var noe skepsis i gruppen og at det var viktig at de kunne benytte de første dagene av kurset til å skape tillit og etablere en relasjon til kursdeltakerne.

Rambøll var tilstede for å observere den første oppfølgingssamlingen som ble gjennomført i Kirkens Bymisjons lokaler 13. februar.

Dag	Undervisningstema	Hensikt og innhold
Oppfølging, del 1 13.02	1) Refleksjoner og diskusjon knyttet til intervensjonsdelen av kurset 2) Vold 3) Forhandlingsteknikker	<ul style="list-style-type: none"> Oppsummering av intervensjonsdelen av kurset: øvelse der to-og-to diskuterer og reflekterer sammen i team Diskusjon rundt spørsmålene: <i>Hvorfor eskalerer vold ved emigrasjon? Hvordan ser vold ut utenfra? Hvordan begynner voldsspiralen?</i> Gjennomgang av ulike teknikker og argumenter som kan brukes for å forhandle. Øvelser der deltakerne øver på grensesetting og markerende kommunikasjon ovenfor hverandre

Rambøll var også tilstede for å observere oppfølgingssamlingen som ble gjennomført 3. april.

Dag	Undervisningstema	Innhold	Hensikt
Oppfølging, del 8 03.04	1) Press, direkte og indirekte, og sosial kontroll	<ul style="list-style-type: none"> Undervisning og oppgaver knyttet til direkte og indirekte press kvinner (og menn) utsettes for fra forskjellige sider: <i>Hvordan gjenkjenne og håndtere press i ulike situasjoner?</i> Bystandereffekten, Milgram Deltakerne ser en episode av <i>The Push</i> Diskusjon: <i>Hva er sosial kontroll? Hvordan snakker vi om hverandre? Hvordan redusere press?</i> 	Bevisstgjøre rundt direkte og indirekte press, konformitet og hvordan det kan være en del av den negative sosiale kontrollen som vi kan være en del av bevisst og ubevisst. Reflektere rundt hvordan vi er med å utsette både oss selv og andre for press ved å følge tradisjoner blindt, uten å være kritisk. På den måten skape holdningsendring.

1.4.5 Arbeidsmøte med involverte parter

I forbindelse med evalueringen har det også blitt gjennomført et arbeidsmøte med relevante aktører. Deltakere på møtet var representanter fra IMDi- Midt, ansvarlige for kurset i Kirkens Bymisjon og INN i Trondheim kommune.

Formålet med møtet var å:

- Diskutere og få innspill på foreløpige funn fra evalueringen
- Få kunnskap om målgruppen i introduksjonsprogrammet og hvordan et empowermentkurs kan innrettes for å bygge opp under målene i introduksjonsprogrammet
- Få kunnskap om suksesskriterier for samarbeid mellom offentlige og frivillige

Funn og diskusjoner fra analyse møtet inngår som en del av datagrunnlaget i evalueringen.

1.5 Leserveiledning

Kapittel 1 gir en beskrivelse av bakgrunnen for oppdraget, samt formålet med evalueringen og metodisk tilnærming

Kapittel 2 omhandler bakgrunnen, planlegging og implementering av kurset

Kapittel 3 beskriver de ulike aktørenes vurdering av prosessen rundt utvikling og implementering av kurset

Kapittel 4 gir en beskrivelse av oppbygning og innholdet i empowermentkurset, samt en beskrivelse av hvordan kurset har blitt gjennomført

Kapittel 5 beskriver de ulike aktørenes erfaringer med innholdet og gjennomføringen av kurset, herunder deltakernes erfaringer kursholderens erfaringer

Kapittel 6 gir en beskrivelse av mulige virkninger av empowermentkurset

Kapittel 7 presenterer Rambølls vurderinger og anbefalinger for videreføring av empowermentkurs

2. BAKGRUNN FOR, PLANLEGGING OG IMPLEMENTERING AV KURSET

I dette kapittelet vil vi redegjøre for bakgrunnen for opprettelsen av empowermentkurs i Trondheim, samt planleggingen og implementeringen av kurset.

Sentrale hendelser er IMDi's initiativ til å opprette empowermentkurs, Kirkens Bymisjons søknad om tilskudd, prosjektplanlegging og samarbeidsavtale mellom INN og Kirkens Bymisjon, samt utviklingen av selve empowermentkurset og rekruttering av deltakere. Kapittelet beskriver også de ulike aktørenes rolle, samt samarbeidet mellom aktørene.

2.1 Bakgrunn for opprettelse av kurset

IMDi har som målsetting at 70 prosent av deltakerne i introduksjonsprogrammet skal være i arbeid eller utdanning ett år etter fullført program. Det er imidlertid store variasjoner når det kommer til overgang til utdanning og arbeid. Særlig har eldre og lavt utdannede vanskelig for å komme i arbeid etter endt program. I tillegg er det store forskjeller mellom kjønn, og menn skårer vesentlig bedre enn kvinner. Blant de kvinnelige deltakerne er det kun fem av ti som er i arbeid eller utdanning ett år etter fullført introduksjonsprogram.¹⁷

Årsakene til at kvinnene ikke sysselsettes i like høy grad som menn er mange og sammensatte. Blant annet viser flere evalueringer av introduksjonsprogrammet at kvinner i mindre grad enn menn får arbeidsrettede tiltak som del av sitt introduksjonsprogram. Kvinner er videre overrepresentert på opplæringsløp med langsom progresjon, og har mer fravær enn menn (sykefravær som følge av egen eller barns sykdom, fødsel og permisjon).^{18 19}

Utover dette er kvinnene generelt sett eldre og lavere utdannet enn mennene i introduksjonsprogrammet. De har ofte krevende omsorgsansvar hjemme, og mange kommer fra kulturer der kvinner i mindre grad tar del i arbeid og utdanning. Dette gjør at terskelen for deltakelse i det norske samfunnet ofte er høyere for kvinner enn for menn, noe som igjen fører med seg uheldige konsekvenser som isolasjon og økonomisk usikkerhet. Manglende sysselsetting i denne gruppen har dessuten betydning for familieøkonomien, og mange minoritetsbarn vokser opp i lavinntektsfamilier.^{20 21}

Videre erfarer IMDi at deltakerne i introduksjonsprogrammet, og særlig kvinnene, har utfordringer med å tilegne seg kunnskapen de mottar i introduksjonsprogrammet og i andre kvalifiseringstiltak. Bakgrunnen for dette er at mange av deltakerne har traumer fra hjemlandet og en utfordrende økonomisk situasjon, vanskelige familieforhold eller lignende, som gjør at det er vanskelig å fokusere på å tilegne seg ny kunnskap, lære og å stå i arbeidslivet. Både IMDi og en rekke andre aktører har de senere årene erfart at den generelle integreringspolitikken i for liten har vektlagt sjokket mange opplever når de kommer til Norge, og i regjeringsplattform fremkommer det at regjeringen vil «[i]nnføre empowerment-kurs for kvinner som en obligatorisk del av introduksjonsprogrammet»²².

¹⁷ <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/kvinner-og-menn-please-mind-the-gap>

¹⁸ <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/kvinner-og-menn-please-mind-the-gap>

¹⁹ <https://www.fafo.no/images/pub/2017/20639.pdf>

²⁰ <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/kvinner-og-menn-please-mind-the-gap>

²¹ NOU 2017:2. *Integrasjon og tillit: Langsiktige konsekvenser av høy innvandring*. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon, Informasjonsforvaltning.

²² Statsministerens kontor (14.01.2018): *Jeløya-plattformen*

2.2 IMDi som initiativtaker

Med dette som bakteppe ble det våren 2018 igangsatt et forsøk med å prøve ut empowermentkurs for deltakere i introduksjonsprogrammet i Trondheim kommune. IMDi Midt kjente til Søster til søster-kurset som Kirkens Bymisjon i Trondheim har avholdt for minoritetsspråklige kvinner siden slutten av 2015. Med bakgrunn i gode erfaringer fra dette, tok IMDi Midt derfor kontakt med Trondheim kommune og Kirkens Bymisjon, med den hensikt at de ønsket å utvikle og prøve ut et empowermentkurs for de kvinnelige deltakerne i introduksjonsordningen i Trondheim kommune.

IMDi selv oppfatter at de har bedt Kirkens Bymisjon og Trondheim kommune om å sammen utvikle et empowermentkurs. Kurset skulle basere seg på Søster til søster-kurset, men ikke være en direkte kopi av dette. Det handler bl.a. om at målgruppen for kurset er en annen, og at deltakerne i empowermentkurset har et annet språk- og kunnskapsnivå enn deltakerne i Søster til søster-kurs, fordi de er på et tidligere tidspunkt i integreringen.

IMDi Midt oppfordret derfor Kirkens Bymisjon til å søke på tilskuddsmidler for å videreutvikle kurset og metodikken fra Søster til søster til et empowermentkurs for kvinnelige deltakere i introduksjonsordningen.

2.3 Kirkens Bymisjons søknad om tilskudd

På oppfordring fra IMDi søkte derfor Kirkens Bymisjon om et økonomisk bidrag over tilskuddsordningen *Tilskuddsordning for frivillige organisasjoners holdningsskapende/forebyggende arbeid mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse*²³. I søknaden fremkommer det at Kirkens Bymisjon ønsker «i samarbeid med [Trondheim] kommune å utvikle et kurs hvor [de] henter kunnskap fra metodikken og erfaringene til Sts samt drar nytte av deltakerne i Sts som bidragsyttere i undervisningssammenheng».²⁴ Videre fremkommer det at Kirkens Bymisjon vil, med utgangspunkt i Søster til søster-kurset, utvikle en modulbasert kursmodell over ca. 30 timer. Modulene vil tematisere tematikk som interseksjonell forståelse av kjønnsroller, interseksjonell forståelse av vold, press og sosial kontroll, kjønnslemlestelse, tvangsekteskap og æresvold, sosial kontroll og motmakt, lover, regler og rettigheter i Norge, mestring av krysspress og nasjonal tilknytning, gråsoner i likestilling og integreringsprosessen, nettverk som verktøy. Videre fremkommer det av søknaden at kurset vil ha et «spesielt fokus på å utvikle konkrete og handlingsrettede verktøy som ligger tett opp mot utfordringene kvinnen møter i sine liv».²⁵

Kirkens Bymisjon fikk tilslag på søknaden i tilsagnsbrev datert 29.06.2018.

2.4 Prosjektplanlegging og samarbeidsavtale

Videre ble det avholdt et *oppstartsmøte for prosjektet* med de tre involverte aktørene; IMDi, INN i Trondheim kommune og Kirkens Bymisjon 23.08.2018. På møtet orienterte IMDi om hva deres ønsker og formål med å prøve ut empowermentkurs for kvinner. I referatet fra møtet fremkommer det at Kirkens Bymisjon ble valgt som leverandør for prosjektet på grunn av deres gode erfaring og kompetanse fra Søster til søster-kurset. Videre vises det til at IMDi har fått i oppdrag «via sitt tildelingsbrev å utvikle og prøve ut metodikk som kan styrke særlig kvinners resultatoppnåelse i intro. Det er iverksatt et stort arbeide med utvikling av standardiserte emner i intro»²⁶. Videre fremkommer det at neste steg for prosjektet er at Kirkens Bymisjon og INN avholder et bli-kjent-møte og avklarer koordinering og fremdrift for prosjektet.

²³ Tilskuddsordningen har grunnlag i Stortingets budsjettvedtak kap. 496, post 71 og forvaltes av IMDi. Tilskuddets størrelse er til sammen på 9,5 millioner kroner.

²⁴ Kirkens Bymisjons søknad om tilskudd til empowermentkurs

²⁵ Kirkens Bymisjons søknad om tilskudd til empowermentkurs

²⁶ Referat fra oppstartsmøte mellom Kirkens Bymisjon, Trondheim kommune og IMDi, 23.08.2018

I forbindelse med utviklingen av kurset har Kirkens Bymisjon laget en *prosjektplan*. Prosjektplanen inneholder en beskrivelse av bakgrunnen for kurset, hva som er formålet med kurset, samt resultatmål. Prosjektplanen beskriver også rammene for kurset, omfang og avgrensing, samt organisering av prosjektet og hvordan det er tenkt gjennomført. Prosjektplanen omhandler også hvordan man har planlagt å rekruttere deltakere og hvem som er målgruppa for kurset.

Videre ble det også utviklet en *samarbeidsavtale* mellom Kirkens Bymisjon og Trondheim kommune v/ Kvalifiseringscenter for innvandrere - INN. Avtalen beskriver de ulike aktørenes bidrag inn i prosjektet, og hvem som er ansvarlig hos hver av partene.

2.5 Rekruttering av deltakere

Rekrutteringsprosessen til kurset startet i slutten av november 2018, og i desember 2018 var ansvarlig for kurset i Kirkens Bymisjon hos Kvalifiseringsenheten for innvandrere i Trondheim kommune (INN) for å presentere kurset til programrådgivere på alle sporene i introduksjonsprogrammet. Programrådgivere ved Kvalifiseringscenteret for innvandrere i Trondheim kommune hadde ansvaret for å registrere potensielle deltakere til kurset og sende listen over potensielle deltakere til Kirkens Bymisjon. Programrådgiverne fikk beskjed om å registrere potensielle deltakere ut fra følgende kriterier:

- Kvinner
- Ha noe interesse for tematikken
- At det må passe i introduksjonsprogrammet
- Ha igjen minimum 5 måneder av introduksjonsprogrammet
- Egenopplevelse av vold vurderes ikke som relevant utover at deltaker ikke skal ha aktive taumesymptomer.

Rådgiverne ved kvalifiseringsenheten registrerte 41 potensielle deltakere på en egen liste. Denne ble oversendt Kirkens Bymisjon som i desember 2018 inviterte 38 potensielle deltakere til kartleggings-/motivasjonssamtale. Invitasjonene ble sendt som en SMS. Under er et eksempel på hva som ble skrevet i SMS. «Hei A.! Du har samtale på INN 18. desember kl. 12:00 om Søster til søster. Si ifra om det ikke passer. Hilsen X, Søster til søster.»

Kirkens Bymisjon hadde ikke kontaktinformasjon til de resterende tre potensielle deltakerne på listen, og fikk derfor ikke kontaktet disse. Av de 38 potensielle deltakerne som ble kontaktet, takket 16 personer ja til å gjennomføre motivasjonssamtalen.

Deltakerne som var invitert til samtale hos Kirkens Bymisjon hadde ikke fått informasjon om kurset på forhånd. Første kontakt om kurset kom også fra Kirkens Bymisjon. Ansatte i Kirkens Bymisjon som gjennomførte samtalene oppgir at flere av de som var invitert til samtale virket skeptiske under kartleggingssamtalene. Vi vil komme nærmere tilbake til utfordringer i rekrutteringsutfordringene under kapittel 3.3 om aktørenes vurderinger.

Samtalene ble gjennomført i desember 2018 og januar 2019, og samtalene som ble gjennomført varte mellom 10 minutter og opp til én time. Utgangspunktet for samtalen var en mal som Kirkens Bymisjon har utviklet. Denne svarer i stor grad til malen Kirkens Bymisjon har benyttet ved rekruttering av deltakere til Søster til søster-kurs tidligere, og som de opplever at fungerer godt. Malen er imidlertid kun en veiledende guide, da intervjuet gjennomføres som en åpen samtale hvor de potensielle deltakerne blir bedt om å fortelle om sin livshistorie og sin

motivasjon/holdning knyttet til temaene i kurset.²⁷ I samtalen ble det særlig lagt vekt på å avklare følgende momenter:

- Hva slags nettverk personen har her og i hjemlandet (samt kontakten med dette nettverket)
- Hva slags mål og drømmer personen har for eget liv
- Om personen opplever seg selv som en ressurs og en tillitsperson, og om hvordan hun tror andre oppfatter henne
- Hva personen tenker om kvinnerollen i Norge og i hjemlandet
- Hvilke av kursets innholdselementer (vold, tvangsekteskap, likestilling og kjønnslemlestelse) personen er mest opptatt av og hvorfor
- Om personen opplever at noen normer og tradisjoner med tanke på vold og kvinneroller i hjemlandet videreføres i minoritetsmiljøene her i Norge
- Hvordan personen ser på empowermentkurset sammenlignet med andre kurs i introduksjonsprogrammet
- Hva som eventuelt motiverer personen til å delta på empowermentkurs

Det siste momentet, om deltakernes motivasjon for å delta på kurset, fremheves som spesielt viktig av informantene fra Kirkens Bymisjon. Kirkens Bymisjon erfarer fra tidligere gjennomføring av Søster til søster at det er svært viktig at deltakerne er villige til å snakke om vold som tema. Dette for å sikre en hensiktsmessig gruppedynamikk og for å få til gode samtaler og refleksjoner rundt de ulike temaene.

Med bakgrunn i kartleggingsamtalene som ble gjennomført før jul, fikk 12 av 16 kvinner som ble intervjuet tilbud om å delta på kurset som skulle starte opp i januar 2019. Invitasjonen til å delta på kurset ble sendt ut fra Kirkens Bymisjon per SMS. 9 av kvinnene takket ja til tilbudet. Senere var det flere som trakk seg slik at kurset likevel ikke kunne starte opp i januar som planlagt. For å rekruttere flere deltakere arbeidet INN kontinuerlig med å føre potensielle deltakere opp på en liste som ble tilgjengeliggjort for Kirkens Bymisjon. Kirkens Bymisjon gjennomførte 15 nye intervjuer/samtaler i januar. Basert på disse samtalene ble ytterligere 8 stykker invitert til å delta på kurset. 5 takket ja til å delta på kurset, som startet opp medio februar med 12 deltakere.²⁸

2.5.1 Årsaker til frafall i rekrutteringsprosessen

Som redegjort for i avsnittet over, medførte utfordringer med rekruttering og frafall i rekrutteringsprosessen at oppstarten av kurset ble utsatt flere ganger. Det er flere årsaker til frafallet: To av personene som var på motivasjonssamtale i desember og januar ble vurdert som uegnet til å være med på kurset, og fikk således ikke tilbud om kursoppstart. To av de som var på motivasjonssamtale hos Kirkens Bymisjon takket nei til kurset under gjennomføring av selve samtalen. De oppga som årsak at de ikke var interessert i kurset og at de heller ville prioritere norskundervisning, eller andre kurs.

Av de som ble invitert til å delta på kurset som skulle starte opp i januar var det fire personer som takket nei til å delta på kurset i etterkant av samtalen. Flertallet oppga ikke noen direkte årsak til at de ikke ønsker å delta. Noen takket nei til kurset fordi de ikke opplevde at det var relevant, og at de hadde tilbud om andre mer relevante kurs. Noen takket også nei til kurset fordi de ikke ønsket å gå glipp av skole og norskundervisning.

Ansatte i Kirkens Bymisjon opplever også at det var noen som takket nei til tilbudet om kurs fordi de var skeptiske til selve rekrutteringsprosessen. Deltakerne som var invitert til samtale hos Kirkens Bymisjon hadde ikke fått informasjon om kurset på forhånd. Flere virket skeptiske under

²⁷ Se vedlegg 1 for samtalemalen.

²⁸ Vi kommer nærmere tilbake til hvem som har deltak på kurset under kapittel fire.

kartleggingsamtalene og Kirkens Bymisjon mener at de kan ha takket nei til kurset på grunn av dette.

Tre av de som opprinnelig hadde takket ja til tilbudet trakk seg også på et senere tidspunkt, rett før kurset skulle starte opp i januar. Disse ga beskjed til programrådgiverne om at de likevel ikke ønsket å delta på kurset. Noen oppga at de ikke kunne fordi de hadde andre kurs på samme tidspunkt. Andre oppga at de ikke var interessert, men ikke noen spesiell årsak.

Det har også i ettertid kommet frem at kursdatoene har kollidert med andre kvalifiserende tiltak slik som obligatorisk samfunnskunnskap og oppstart av ICDP.

Vi vil komme nærmere tilbake til de ulike aktørenes vurdering av prosessen rundt rekruttering og mulige forbedringspunkter i kapittel 3.3.

2.6 Koordinering av timeplaner

En utfordring i forbindelse med planleggingen og implementeringen av kurset har vært koordinering av timeplaner, og INN har arbeidet med å organisere og få plassert kurset inn i timeplanen i introduksjonsprogrammet. Det har særlig vært mye logistikk rundt å finne tidspunkt som ikke krasjer med annen undervisning eller kurs. Slik norskundervisningen er organisert i dag er det kun en halv dag som er uten norskundervisning hvis man skal ha deltakere fra alle spor. Dette betyr at det kun er onsdager etter lunsj det vil være mulig å ha empowermentkurset uten at det kolliderer med annen undervisning.

Slik kurset er gjennomført har det derfor vært nødvendig å gi deltakerne fri fra annen undervisning de tre første dagene av kurset (intervensjonsdelen). INN har sammen med Voksenopplæringen arbeidet med å sikre at deltakere som skal være med på kurset får fri fra norskundervisningen de tre aktuelle dagene. Oppfølgingsdelen av kurset er lagt til onsdager etter lunsj hvor deltakerne ikke har norskundervisning.

I denne fasen har aktørene også arbeidet med å gjøre kurset kjent blant programrådgivere i INN. Ansvarlig i Kirkens Bymisjon har vært på teammøter med alle programrådgiverne for å presentere kurset. Formålet har vært å gjøre kurset kjent blant programrådgiverne i forbindelse med rekruttering av deltakere.

Det har imidlertid kommet frem informasjon som tilsier at lærere på Voksenopplæringen ikke har kjent til kurset og formålet med kurset. Det har blitt fortalt at noen av deltakerne hadde fått beskjed om at de ikke kunne delta på kurset fordi de skulle ha norskundervisning.

2.7 Utvikling av selve empowermentkurset

I henhold til søknaden om tilskudd til å utvikle og gjennomføre empowermentkurs, skulle innholdet og oppbygningen av empowermentkurset basere seg på Kirkens Bymisjons Søster til søster-kurs. I søknaden fremkommer det også at den opprinnelige planen for utviklingen av kurset var at Kirkens Bymisjon «*i samarbeid med kommunen utvikler kurs[et]*». I henhold til samarbeidsavtalen mellom Kirkens Bymisjon og INN fremkommer det imidlertid at Kirkens Bymisjon skulle ha ansvar for å utvikle «*relevante tilbud innenfor livsmestring for målgruppen nybosatte introduksjonsdeltakere, fortrinnsvis kvinner*», men at «*konkret innhold i kursene avtales mellom Kirkens Bymisjon og Trondheim Kommune [INN] før oppstart*». Videre fremkommer det at INN/Trondheim kommune «*har ansvar sammen med Kirkens Bymisjon [for] å kvalitetssikre det faglige innholdet før kursene settes i verk*».

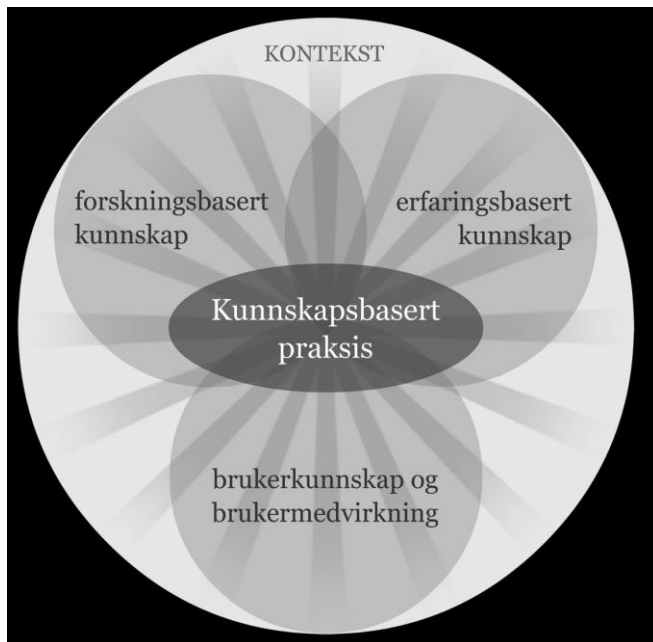
Gjennom datainnsamlingen og intervjuer med representanter fra Kirkens Bymisjon og INN, fremkommer det imidlertid at det i all hovedsak er Kirkens Bymisjon som har utviklet og bestemt innholdet og organiseringen av empowermentkurset. Det har ikke vært noe vesentlig samarbeid mellom Kirkens Bymisjon, INN og IMDi om utvikling av det konkrete kursinnholdet. Kirkens Bymisjon har imidlertid presentert innholdet og opplegget for kurset til INN og IMDi i forkant av gjennomføring av kurset.

Både innholdsmessig og oppbygningsmessig er empowermentkurset svært likt Søster til søster-kurset som Kirkens Bymisjon har holdt tidligere. Det skiller seg imidlertid fra Søster til søster ved at det er noen nye temaer som er inkludert, det går mer dybden på noen eksisterende tema samt at det er flere møter med hjelpeapparatet. Nye tema i empowermentkurset omfatter rykter og ryktespredning, seksualitet, æreskultur, konformitet, mulighetsbetingelser / adaptive preferanser og likestilling og arbeidsliv. Bakgrunnen for valg av tema som det går mer i dybden i på empowermentkurset er tidligere erfaringer med målgruppen og hva disse har behov for.

2.7.1 Kunnskapsgrunnlaget for kurset

Som nevnt er kurset innholdsmessig svært likt Søster til søster-kurset. Kunnskapsgrunnlaget for kurset er dermed også mye det samme. Gjennom intervjuer med ansatte i Kirkens Bymisjon og personene som har utviklet kurset, fremkommer det at innholdet i kurset har gradvis blitt utviklet og tilpasset over tid, og at kurset og innholdet baserer seg både på erfaringspraksis og ulike teoretiske kunnskapskilder. Kurset kan dermed sies å være utviklet med utgangspunkt i modell for kunnskapsbasert praksis. Denne baserer seg på at det er tre likeverdige tilganger til kunnskap, som må forstås i den kontekst den foregår: forskningsbasert kunnskap, erfaringsbasert kunnskap og brukerkunnskap og brukermedvirkning, jf. modellen i figur 2-1.

Figur 2-1 Modell for kunnskapsbasert praksis (Kilde: helsebiblioteket.no)

Kunnskapsbasert praksis er en anerkjent tilnærming for å fremskaffe kunnskap på områder der ren, evidensbasert kunnskap er utfordrende å fremskaffe. Perspektivet anerkjenner også ulike kunnskapssyn, herunder en kombinasjon av et syn på kunnskap som objektive fakta som kan måles og verdifestes og et syn på kunnskap som noe subjektivt og dynamisk.

Den *erfaringsbaserte kunnskapen* i utviklingen av empowermentkurset er innhentet og systematisert over tid ettersom kursholderne og utviklerne av kurset har gjennomført flere kursrekker med Søster til søster. Gjennom erfaringer fra tidligere gjennomføring har de tilpasset og justert innholdet og omfanget i kurset.

Bruerkunnskapen er innhentet gjennom rekrutteringsintervjuene i forkant av kursene, samt at det for hver kursrekke er avsatt en egen bolk til evaluering der deltakerne (brukerne) gir tilbakemelding på hvordan de har opplevd kurset, hva som fungerer bra og hva som fungerer mindre bra. Siden kurset også har som et pedagogisk virkemiddel (se mer om dette i kapittel 3.4) at enkelte av deltakerne selv rekrutteres som kursholdere, innhentes automatisk brukererfaringer underveis når nye kursholdere rekrutteres.

Den *forskningsbaserte kunnskapen* kurset tar utgangspunkt i, har som utgangspunkt at målsettingen med kurset er å forebygge, lindre og avdekke vold. På etterspørsel fra Rambøll viser Kirkens Bymisjon derfor til en rekke teorier som forklarer hvorfor og hvordan vold oppstår:

- *The general theory of crime*: teori som forklarer hvorfor noen enkeltindivider utøver vold og kriminalitet
- *Strain theory of violence*: teori som forklarer hvorfor noen enkeltindivider utøver vold
- *The contagion of violence*: teori som forklarer hvorfor og hvordan vold «smitter»

Videre vises det til konkrete forskningsartikler som omhandler voldstematikk og normer rundt vold:

- Jacobsen, H. (2015). *The good beating. Social norms supporting men's partner violence in Tanzania.*
- Rani, M., m.fl. (2014) *An Empirical Investigation of Attitudes towards Wife- Beating among Men and Women in Seven Sub-Saharan African Countries*
- Hindin, M. J. (2003) *Understanding women's attitudes towards wife beating in Zimbabwe.*

På overordnet nivå bygger kursets innhold på

«en interseksjonell forståelse av vold, der forskjellige former for vold antas å ha sitt utspring i fattigdom, maktrelasjoner, tradisjon, mangel på utdanning, samfunnsmessige strukturer og omsorg. Selv om prosjektet ikke har et kjønnnet perspektiv på forståelsen av vold i nære relasjoner, legger prosjektet uansett til grunn forskjellige kjønnsperspektiver med tanke på hvordan man kan arbeide for å forebygge vold.»²⁹

Videre fremheves det en rekke sentrale teoretiske rammeverk som ligger til grunn for den overordnede teoretiske og pedagogiske innretningen (se mer i kapittel tre) på kurset:

- *Rettferdighetsteori (Nussbaum)*: teoretisk rammeverk som fokuserer på viktigheten av medborgerskap, likeverd og inkludering
- *Interseksjonell teori*: rammeverk for å studere makt og forskjellsbehandling
- *Sosial læringsteori/sosialkognitiv teori*: teoretisk tilnærming som vektlegger kognitiv læring og observasjonslæring i individets tilpasning til sosiale omgivelser

For noen av de øvrige, mer konkrete innholdsdelene av kurset (se kapittel tre for en nærmere beskrivelse) vises det til diverse kunnskap og forskning:

- Kjønnslæring og seksuell vold:
  - Almroth, L. og V. Akmroth-Berggren (2001). *Male complications of female genital mutilation.*

²⁹ Bendixen, M. (2018). *Faglig uttalelse – Evaluering av Bymisjonens Søster-til-søster.*

- World Health organization (2000). *Female Genital Mutilation. A handbook for frontline workers.*
- Forhandlinger, støtte og hjelperollen:
  - Adler, R. S. og E. M. Silverstein (2000). *When David Meets Goliath: Dealing with Power Differentials in Negotiations*
  - Rafaeli, E. (2009). *Skilled Support Within Intimate Relationships.*
  - Voss, Chris (2016) *Never Split the Difference: Negotiating As If Your Life Depended On It.*
- Sosial kontroll:
  - Drotbohm, H. (2010). *Gossip and social control across the seas: targeting gender, resource inequalities and support in Cape Verdean transnational families.*

Når det gjelder de mer overordnede empowerment- og livsmestringselementene i kurset, er det ikke like tydelig hva som er det teoretiske / forskningsbaserte kunnskapsgrunnlaget. Dette har imidlertid sammenheng med at det ikke er forsket særlig mye på empowerment som tilnærming, og spesielt ikke for denne målgruppen.

Kirkens Bymisjon fremhever i denne sammenhengen at empowerment må ses som overordnet teoretisk forståelse med tanke på hvordan man tilnærmer seg et problemområde. Ansvarlig for kurset i Kirkens Bymisjon vurderer at empowerment i så måte har en liten egenverdi hvis man ikke anvender det på et faktisk problemområde. Empowerment uten å identifisere konkrete utfordringer og løsninger for et problem vurderes å være en liten hensiktsmessig tilnærming.

Søster til søster sin tilnærming er bygget opp rundt utfordringer rund press og voldsrelaterte utfordringer minoriteter lever med og som hindrer autonomitetsutvikling, integrering, jobbdeltakelse osv.

Vi kommer tilbake til en overordnet vurdering av innholdet i kurset, herunder kunnskapsgrunnlaget, i kapittel sju.

3. VURDERING AV UTVIKLING OG IMPLEMENTERING AV EMPOWERMENTKURSET

Som det fremkommer i kapittel 2 ble det gjennomført en rekke aktiviteter i forbindelse med utviklingen og implementeringen av empowermentkurset. Samtidig viser intervjuer med representanter fra både INN, Kirkens Bymisjon og IMDi at de på overordnet nivå opplever utviklingen og implementeringen av kurset som ustrukturert og preget av noe utfordrende samarbeid. Utfordringene knytter seg til manglende tydelighet og forventningsavklaringer om formålet med og målgruppen for kurset, rekruttering av deltakere og omfanget av kurset som skulle leveres. Dette skyldes i stor grad at oppstarten av prosjektet skjedde veldig raskt og ukoordinert, samt en begrenset ressursituasjon i INN. Dette redegjøres nærmere for i de følgende avsnittene.

3.1 Uenighet om formålet med kurset

Gjennom datainnsamlingen fremkommer det at de ulike aktørene som er involvert i arbeidet med empowermentkurset har ulike meninger om hva som er formålet med kurset som skulle utvikles.

IMDi er tydelige på at formålet med kurset er at kursdeltakelsen (på lang sikt) skal bidra til økt overgang til utdanning og arbeid. Dette skal oppnås gjennom at kursdeltakerne får økt kunnskap og bevissthet rundt en rekke temaer og økt tro på egen kompetanse og ferdigheter. Fra IMDis ståsted er den overordnede målsettingen med å inkludere empowerment i introduksjonsprogrammet «*at vi både på individ- og samfunnsnivå skal oppnå en raskere kvalifisering til selvhjelpenhet.*»³⁰ IMDi (og andre) har erfart at en del flyktninger har behov for hjelp til å nyttiggjøre seg av kunnskapen og kvalifiseringen de blir tilbudt. IMDi ser derfor et behov for å sette noen delmål som handler om å sette deltakerne i stand til å nyttiggjøre seg kvalifiseringen de blir tilbudt. Å inkludere empowerment i introduksjonsprogrammet er tenkt å bidra til å oppfylle et slikt delmål. Kurset skal bidra til at deltakerne i «*større grad mestrer livet sitt – skjønne livet sitt i et nytt land, mestre sin nye rolle i det nye landet, og få en forståelse for hvilke rammebetingelser i samfunnet og familien som påvirker en*»³¹.

Kirkens Bymisjon på sin side er tydelige på at kurset de har utviklet og som gjennomføres vinter/vår 2019 i hovedsak er et *voldsforebyggende* kurs. Samtidig understreker informantene at økt autonomi og selvbestemmelse er en svært sentral del av, og en forutsetning for, voldsforebygging. Dette nevnes også eksplisitt i Kirkens Bymisjons søknad om tilskuddsstøtte hvor navnet på søknaden er «*Autonomi, - livsmestring, - selvbestemmelse. Et utviklingsprosjekt av empowermentkurs i samarbeid med Introduksjonsprogrammet i Trondheim kommune*». Kurset inneholder derfor en rekke elementer som skal bidra til at kvinnene oppnår økt autonomi, selvfølelse og selvbestemmelse slik at de kan bedre egen selvtillit og ta bedre valg i egne liv. I tillegg er det viktig å understreke at Kirkens Bymisjon har en forholdsvis vid forståelse av voldsbegrepet. Det omfatter fenomener som direkte tvang og press, utøvelse av negativ sosial kontroll, barneekteskap, kjønnslemlestelse og økonomisk utnyttning. Når det fremkommer at kurset har et voldsforebyggende formål, er det med andre ord med utgangspunkt i en bred og sammensatt forståelse av vold, og som har som virkningsmekanisme å styrke kvinnenes autonomi og selvbestemmelse.

Den tredje aktøren som er involvert i dette arbeidet, INN i Trondheim kommune, har en arbeidsrettet tilnærming og opplever at kurset skal bidra til økt overgang til utdanning og arbeid.

³⁰ Intervju med informant fra IMDi

³¹ Intervju med informant fra IMDi

Fra deres perspektiv er den overordnede målsettingen med kurset at deltakerne lærer noen verktøy som bidrar til refleksjon rundt egne liv og hvordan man kan nå egne mål.

De ulike aktørene har med andre ord noe ulik oppfatning av hva som er den overordnede målsettingen med kurset. Samtidig handler dette i noen grad om hvor langt frem i en kausalkjede av hendelser man fokuserer. Alle aktørene er enige om at kvinnene har behov for å styrke egen autonomi, selvbestemmelse og livsmestring slik at de kan ta bedre valg.

3.2 Uenighet om målgruppe og organisering av kurset

IMDi opplever at de har vært tydelige på at de ønsker at Kirkens Bymisjon og INN skal utvikle et empowermentkurs som er *basert på* metodikken i Søster til søster-kursene. I søknaden fra Kirkens Bymisjon fremkommer det også at Kirkens Bymisjon ønsker å «*utvikle en modulbasert kursmodell*» med utgangspunkt i Søster til søster-kursene. Samtidig fremkommer det i intervjuer med Kirkens Bymisjon og IMDi at det har vært noe ulik oppfatning av hvor stor tilpasning av Søster til søster-metodikken som var nødvendig, med tanke på en ny målgruppe for kurset. Det er ikke spesifisert i søknaden eller tildelingsbrevet hvor stor andel av tilskuddsmidlene som skal gå til henholdsvis utvikling av kurset/metodikken og hvor stor andel som skal gå til selve gjennomføringen av kurset. Dette kan ha bidratt til at de ulike aktørene har ulik oppfatning av denne delen av avtalen.

I henhold til samarbeidsavtalen mellom Kirkens Bymisjon og Trondheim kommune v/ Kvalifiseringssenter for innvandrere – INN, er målgruppen for kurset som skulle utvikles «*fortrinnsvis nybosatte kvinner som er i introduksjonsprogrammet*». I tilskuddssøknaden fra IMDi står det at målgruppen er begrenset til å omfatte «*kvinnelige deltakere i introduksjonsprogrammet*».

Kirkens Bymisjon oppfatter likevel at de har vært tydelige ovenfor IMDi på at Søster til søster-metodikken og innholdet i kurset de utvikler ikke egner seg for å være et obligatorisk kurs, men er avhengig av at deltakerne selv er motiverte og oppfyller visse kriterier. Fra Søster til søster-kursene erfarer Kirkens Bymisjon at det er svært viktig for kurset at det er de rette deltakerne, som både er motiverte for å snakke om temaene som tas opp og som er villig til å dele med andre om sine personlige erfaringer.

Samtidig er det viktig at kvinnene som deltar i kurset ikke er traumatiserte i den forstand at de har store psykiske utfordringer knyttet til vold og/eller andre traumatiske hendelser de har opplevd. Dette fordi kurset i seg selv *ikke* er tenkt som eller fungerer som en behandling for psykologiske traumer. I tillegg er innholdet i kurset svært eksplisitt og konkret bl.a. når det gjelder hvordan det snakkes om vold og kjønnslemlestelse. Hvis en deltaker har store traumer knyttet til disse eller andre temaer som tas opp, kan det føre til en uheldig situasjon for deltakeren.

Kirkens Bymisjon erfarer derfor at det er viktig med en nøye utvalgs- og screeningprosess av aktuelle deltakere for å avdekke om 1) personen er motivert for å delta og snakke om tematikken i kurset og 2) ikke har store personlige traumer knyttet til tematikken. Informantene fra Kirkens Bymisjon understreker at slik kurset ser lagt opp, vil dette være viktig også med tanke på en eventuell utvidelse av kurset som en del av introduksjonsordningen. De anbefaler ikke at kurset slik det er i dag skal bli obligatorisk. I så fall må innholdet i kurset endres og tilpasses en ny og bredere sammensatt målgruppe.

IMDi opplever på sin side at de har vært tydelige overfor Kirkens Bymisjon på at de ønsket et kurs som i utgangspunktet kan omfatte alle kvinner i introduksjonsordningen, fordi det langsiktige formålet er å utvikle dette til å bli en obligatorisk del av introduksjonsordningen.

At aktørene har ulik oppfatning av avtalen rundt målgruppen for kurset, har også påvirket synet på behovet for utvikling og justering av innholdet og metodikken i det opprinnelige Søster til søster-kurset. Det har også bidratt til utfordringene med rekruttering av deltakere.

3.3 Utfordringer i rekrutteringsprosessen

Utfordringer med å få på plass deltakere forsinket kursoppstarten flere ganger. Opprinnelig skulle kurset starte opp før jul. Deretter ble kurset berammet til midten av januar, men måtte utsettes på nytt til februar på grunn av manglende deltakere.

Utfordringene med rekrutteringsprosessen knytter seg til flere forhold:

- Liten tid til rekruttering – tidkrevende og ressurskrevende
- Begrenset informasjon blant programrådgivere om kurset
- Utfordringer med organisering og timeplaner i introduksjonsordningen
- Manglende informasjon til deltakere om kurset

De ulike samarbeidspartnerne opplever at prosessen rundt rekruttering gikk for fort. De mener at man burde hatt mer tid til å få på plass deltakerlister. Kurset skulle opprinnelig startet opp før jul, men selve rekrutteringsprosessen kom ikke i gang før i slutten av november. Dette medførte at man har fått for liten tid til rekruttering av deltakere. Dette gjorde også at Kirkens Bymisjon ikke fikk gjennomført så grundige rekrutteringssamtaler som ønsket.

Programrådgiverne fikk informasjon om kurset fra ansvarlig i Kirkens Bymisjon før de skulle sette i gang med rekrutteringen. Informanter fra INN opplever imidlertid at det var utfordrende å velge ut potensielle deltakere til kurset, fordi de ikke hadde tilstrekkelig informasjon om formålet med og innholdet i kurset til å kunne vurdere hvilke deltakere i introduksjonsprogrammet som potensielt kunne ha nytte av et slikt kurs. Mange av programrådgiverne har derfor ført opp nesten alle deltakerne de har ansvar for i introduksjonsprogrammet på listen over potensielle deltakere.

Det har også vært utfordringer med å finne tid til kurset i deltakernes timeplaner. INN har brukt mye tid på å finne deltakere som ikke har hatt andre kvalifiserende tiltak på tidspunktet for kursgjennomføring. INN opplever at det har vært en svært tidkrevende og ressurskrevende prosess.

Gjennom intervjuene kommer det også frem at deltakerne ikke fikk informasjon om kurset før de ble invitert kartleggings-/motivasjonssamtale hos Kirkens Bymisjon. Ansatte i Kirkens Bymisjon mener at dette har medført at flere av kvinnene som var til samtale var skeptiske til hvorfor de var invitert til en slik samtale, samt skeptiske til deltakelse på et slikt kurs. Flere av kvinnene som kom til motivasjonssamtale uttrykte skepsis av typen; «Hvorfor intervjuer dere meg?», «Har dere hørt om noe om meg som gjør at dere tror at jeg trenger dette kurset?», «Hvorfor er jeg meldt på det kurset?», «Har programrådgiverne gitt dere informasjon om meg?»

Når det gjelder gjennomføring av kartleggings- og motivasjonssamtaler er det noe ulike meninger blant aktørene om hvordan disse bør gjennomføres og hvem som skal delta på disse samtalene. Kirkens Bymisjon uttrykker skepsis til hvorvidt programrådgivere skal delta på en slik samtale. Kirkens Bymisjon opplever at dette kan gi programrådgivere tilgang til informasjon om deltakerne som de ikke skal ha. INN på sin side opplever at det kunne være hensiktsmessig at programrådgivere som kjenner deltakeren deltar på den slik samtale.

Aktørene fremhever følgende forbedringspunkter i rekrutteringsprosessen:

- Bedre tid i rekrutteringsprosessen, samt tydeligere avklaringer rundt formålet med og målgruppen for kurset
- Programrådgivere som har relasjon til deltakeren bør informere potensielle deltakere om formålet med kurset
- Invitasjon til motivasjonssamtale og invitasjon til å delta på kurset bør komme fra kommunen som er ansvarlig for introduksjonsprogrammet
- Det er viktig med enkel kommunikasjon på sms og enkle formuleringer

3.4 Uenighet om omfang av kurset

I tillegg til uenigheter knyttet til formålet med og målgruppen for kurset, samt de påfølgende utfordringene for rekrutterings, har de forskjellige aktørene ulik oppfatning av i hvilket omfang empowermentkurset skulle implementeres og hva som skulle være de ulike aktørenes rolle i dette.

Kirkens Bymisjon oppfatter at INN har ønsket at de skal levere kurs for flere grupper/kull med deltakere, mens Kirkens Bymisjon har forholdt seg til prosjektbeskrivelsen som fremkommer i søknaden for tilskudd. Her fremkommer det at de vil bruke tilskuddet til å 1) utvikle et empowermentkurs på 30 timer og 2) gjennomføre 15 timer av empowermentkurset. I prosjektplanen som ble utviklet er det ikke spesifisert antall kull/grupper som skal motta kurset, mens det i samarbeidsavtalen fremkommer at avtalen omfatter kurs for inntil 15 personer og inntil to kurs per semester.

Informanter, fra både INN og Kirkens Bymisjon oppgir at deres ulike oppfatning av omfanget av kurset Kirkens Bymisjon skal levere, har vært til hinder for samarbeidet og tatt mye tid å finne ut av. For Kirkens Bymisjon handler det om at de ikke kan planlegge for kurs de ikke har kapasitet eller ressurser til å gjennomføre.

I forlengelsen av dette har også det har tatt langt tid å avklare de økonomiske rammene for kurset, og rammevilkårene for Kirkens Bymisjon kom på plass sent. Tilskuddet for 2019 var ikke på plass i desember 2018, noe som bidra til usikkerheten knyttet til omfanget av leveranser og kurs.

3.5 Samarbeidsutfordringer

Samarbeidsutfordringene bunner i stor grad i manglende forankring og avklaringer før oppstart av prosjektet. Flere av informantene trekker særlig frem **tidsaspektet** som en viktig grunn til manglende forankring og uenighetene rundt formålet med og målgruppen for kurset. Den første fasen av prosjektet gikk veldig raskt. IMDi tok kontakt med Kirkens Bymisjon og INN i mai 2018, og den aktuelle tilskuddsordningen hadde søknadsfrist i midten av juni. Kirkens Bymisjon og INN hadde dermed begrenset med tid fra de ble orientert om forespørselen og oppfordringen til å søke om tilskudd, til søknaden måtte utformes og sendes inn.

Samtidig gir informanter fra både Kirkens Bymisjon og INN tilbakemeldinger om at INN ikke har vært like tett på utviklingen og planleggingen av kurset som det var tenkt i første omgang, og at dette også har bidratt til utfordringene knyttet til forankring og uenigheter rundt formål, omfang og innhold på kurset.

Ansatte i INN erfarer også at det har vært utfordrende å finne tid til kurset i deltakernes timeplaner. INN oppgir at de har brukt mye ressurser på å lage en oversikt over potensielle

deltakere, sjekke timeplanen for hver enkelt deltaker, bestille tolker, registrere tiltaket som aktivitet, følge opp fravær på de som ikke møtte på intervju, sende sms om oppmøte på kurs etc.

Det er flere grunner til at INN ikke har tatt like stor del i arbeidet med empowermentkurset som først tiltenkt. Den viktigste grunnen relaterer seg til at INN i Trondheim kommune står i en svært krevende **nedbemanningssituasjon** som har påvirket deres mulighet til å delta aktivt i samarbeidet. De involverte personene fra INN har opplevd det som utfordrende å skulle drive et nytt og krevende utviklingsprosjekt med mange samarbeidsparter, samtidig som de er i en prosess der mange medarbeidere må slutte. Dette har gått ut over INNs kapasitet til å delta i utviklingen av kurset. I tillegg har personalsituasjonen innebåret utskiftninger i hvilke personer i INN som har hatt ansvaret for å følge opp kontakten med Kirkens Bymisjon om kurset. Den ansatte i INN som innledningsvis hadde det overordnede ansvaret for samarbeidet med Kirkens Bymisjon, sluttet i INN i løpet av implementeringsfasen.

At INN i mindre grad enn planlagt har vært involvert i utviklingen av og implementeringen av kurset, har igjen bidratt til at INN og Kirkens Bymisjon har hatt en noe ulik oppfatning av nettopp målsettingen, innholdet og omfanget av kurset, samt prosessen rundt tilpasning av kurset til målgruppen og rekruttering av deltakere.

4. OPPBYGNING OG INNHOLD I EMPOWERMENTKURSET

I dette kapitlet redegjør vi for oppbygningen og gjennomføringen av empowermentkurset, samt beskriver kursholderne og hvem som deltok på kurset (kursdeltakerne). I tillegg beskriver vi den pedagogiske fremgangsmåten og verktøyene som benyttes i selve undervisningen.

Vi vil understreke at vi her tar utgangspunkt i og beskriver den ene kursrekken som er gjennomført/gjennomføres i Trondheim og personene som deltok/deltar på dette. Kapitlet gir med andre ord ikke en beskrivelse av hvordan et kurs kan eller bør gjennomføres på et mer generelt nivå, eller en beskrivelse av hvordan et empowermentkurs som inngår som en (obligatorisk) del av introduksjonsordningen kan/bør se ut. Sistnevnte diskuteres i kapittel 7.

4.1 Oppbygning av kurset

Empowermentkurset er svært likt Søster til søster-kurset som Kirkens Bymisjon har utviklet siden 2015, både når det gjelder tematikk og oppbygning. Empowermentkurset skiller seg imidlertid fra Søster til søster-kurset ved at det er inkludert noen nye temaer, det går mer i dybden på noen eksisterende tema, inneholder mer praktiske øvelser og består av flere møter med hjelpeapparatet. Nye tema i empowermentkurset omfatter rykter og ryktespredning, seksualitet og familieplanlegging, æreskultur, konformitet, mulighetsbetingelser / adaptive preferanser, asyl på eget grunnlag / misshandlingspragrafen, fordommer til minoriteter / fordrommer til majoriteten, psykoedukasjon og likestilling og arbeidsliv. Kurset inneholder også en frivillig sosial sammenkomst.

Kurset har et tydelig *ressursperspektiv*. Søster til søster tar utgangspunkt i at minoritetskvinner, på tross av stor sårbarhet, har unike ressurser. De har flerkulturell forståelse og språkferdigheter som gjør dem til viktige aktører i sitt nettverk. I tillegg yter de ofte betydelig økonomisk og psykososial støtte i sine nettverk nasjonalt og transnasjonalt. Søster til søster anerkjenner den store innsatsen kvinner med minoritetsbakgrunn bidrar med.

Søster til søster inneholder et *nasjonalt* og et *transnasjonalt perspektiv*. Søster til søster tar høyde for den tette kontakten med familie og venner i hjemlandet og det tette nettverket i små minoritetsmiljøer i Norge og dynamikken som kan følge av dette. En dynamikk som på tross av positive sider også kan være begrensende for livsutfoldelse. Minoritetsmiljøer her i Norge kan være normkonservative og opptatt av å bevare fasaden utad overfor majoritetskulturen og innad i sine miljøer. Konsekvensen av dette er at mange uheldige normer og tradisjoner holdes ved like. Dette kan føre til press, sosial kontroll, redusert livskvalitet og frihetsbegrensning.

Søster til søster tydeliggjør kvinnenens rolle som aktører i sitt nettverk og gir faglig påfyll og utvikling som er relevant for de utfordringene kvinnene møter som støttepersoner i sine nettverk. Søster til søster gir konkret og handlingsrettet informasjon om hvordan man kan yte psykososial støtte på en kompetent og faglig måte. Den psykososiale støtten er særlig rettet mot å støtte kvinner som er utsatt for vold, tvangsekteskap/barneekteskap eller kjønnelemlestelse. Søster til søster anerkjenner minoritetskvinnens betydning som aktører når det gjelder å kunne bringe egne holdninger, egenomsorg og grensesetting inn i en hjelperolle.

Relevant i denne konteksten er at Søster til søster problematiserer til dels kontroversielle felt i forhold til kvinners og menns rolle i undertrykking av kvinner.

På overordnet nivå består empowermentkurset av en intensiv del og en oppfølgingsdel. Den **intensive intervensjonsdelen** består av et tre dagers oppstartskurs. **Oppfølgingsdelen** består

av 17 ukentlige halvdagssesjoner med ulike temaer. Det er en konkret, pedagogisk bevissthet rundt oppbygningen av kurset.

I **intervensjonsdelen** av kurset er hensikten at deltakerne skal bli bevisstgjort og få en erkjennelse knyttet til handlingsrommet de har med tanke på ulike former for vold de observerer andre blir utsatt for eller har, eller blir, utsatt for selv. Dette omfatter for eksempel kjønnslemlestelse, tvangsekteskap, vold i nære relasjoner og gråsonevold m.m. Hensikten er å «vekke» deltakerne, avkrefte myter, rokke ved vedtatte normer og sannheter og få deltakerne til å reflektere rundt og erkjenne sin egen situasjon. Det er et mål at deltakerne skal få konkrete verktøy for å hjelpe seg selv eller andre, for eksempel knyttet til hvordan man snakker med kvinner som opplever vold eller hvordan man forhandler med familie som utøver press. Et annet viktig formål med intervensjonsdelen er at kursdeltakerne skal bli kjent med og trygge på hverandre og kursholderne.

Gjennomgående presenteres materialet i et metaperspektiv hvor deltakerne får opplæring som ressurspersoner og ikke som voldsutsatte. På den måten ivaretas ressursperspektivet i stor grad gjennom intervensjonen.

Oppfølgingsdelen av kurset har et mer løsningsorientert fokus og har som formål å øke deltakernes tillit og kjennskap til det norske hjelpeapparatet, øke deltakernes systemforståelse og gi dem innsikt i ulike former for utfordringer man kan oppleve som minoritet. Deltakerne blir blant annet introdusert for og kjent med ulike offentlige instanser i Norge, og blir presentert for hvordan de kan hjelpe seg selv og andre ut av ulike situasjoner. Denne delen er ny i kurset, sammenlignet med tidligere Søster til søster-kurs.

Som beskrevet i kapittel 2, ble det før oppstart av kurset utviklet en kursplan som beskriver tema og innhold i de ulike samlingene. Per mars 2019 er kursene og samlingene avholdt i henhold til denne planen når det gjelder innholdet.

I de neste avsnittene vil vi redegjøre for gjennomføringen og innholdet i henholdsvis intervensjonsdelen og oppfølgingsdelen av kurset.

4.1.1 Intervensjonsdelen – Gjennomføring og tema

Intervensjonsdelen av kurset ble gjennomført 9.-11. februar. Alle dagene var det undervisningsopplegg fra ca. kl.09.00 til ca. kl.15.00. Undervisningen bestod av bolker med tradisjonell (tavle)undervisning/foredrag om spesifikke tema, samt praktiske øvelser.

Den overordnede målsettingen med intervensjonsdelen av kurset er at deltakerne skal sitte igjen med grunnleggende innsikt og kunnskap når det gjelder temaer som vold, kjønnslemlestelse, økonomisk press og tvangsekteskap.³² Den pedagogiske innfallsvinkelen handler om hvordan deltakerne kan være støttende og fungere som en hjelper for personer som utsettes for vold.

Intervensjonsdelen er ment som en grunnstein som legger til rette for videre arbeid i oppfølgingsdelen av kurset. Intervensjonsdelen er bygget opp slik at man først gir en generell introduksjon til vold og sosial kontroll, for deretter å gå mer i dybden på ulike områder.

Kurset begynner overordnet og synliggjør hvordan vold i nære relasjoner og tradisjoner kan skade kvinner (og menn) internasjonalt og i Norge. I samme del synliggjøres den unike ressursen minoriteter kan representere med tanke på å nå fram til utsatte gjennom sine nettverk. Deretter går kurset dypere inn i enkeltområder. Et illustrerende eksempel kan være

³² Prosjektbeskrivelse2017

tvangsekteskap/barneekteskap. Først synliggjøres omfanget av problemet og skadevirkningene. Deretter utfordres fenomenforståelsen. Avslutningsvis gis en gjennomgang av hvordan kvinnene kan bidra til å stoppe tvangsekteskap/barneekteskap. Her vektlegges kunnskap og konkrete forhandlingsteknikker som verktøy.

Etter en gjennomgang av de ulike temaene går man mer inn i gråsonemateriale som latent vold, akseptert vold, økonomisk press, krysspress og sladder over grensene. Erfaringen fra Søster til søster er at flere og flere inkluderer seg selv i tematikken ettersom kurset går gjennom de forskjellige delene. Nesten alle kjenner kvinner som opplever forskjellige former for vold enten i Norge eller i andre land og erfaring tilsier at veldig mange deltakere har opplevd dette eller opplever det selv.

Mot slutten av intervensjonsdelen går kurset mer over i løsningsfokuserte temaer og synliggjør hvordan deltakerne kan yte motmakt, nyttiggjøre seg hjelpeapparatet og snu maktdynamikker. I denne sammenheng brukes *remittance* som et verktøy med tanke på å redusere press og hjelpe de som de ønsker å hjelpe.

Gjennom de tre dagene kommer kurset med andre ord nærmere på deltakernes egne erfaringer og opplevelser. Intervensjonsdelen avsluttes med oppgaver der deltakerne selv tar valg for seg selv og hvilke liv de ønsker. Her blir det også satt fokus på å sette grenser i eget liv.

Program for dag en av intervensjonsdelen fremkommer i tabell 4-1.

Tabell 4-1 Program dag en av intervensjonsdelen

Tidspunkt	Undervisningstema/ øvelse	Hensikt og innhold
09.00-10.00	Velkommen	Foredrag som går gjennom omfanget av forskjellige former for vold med spesielt fokus på vold mot kvinner. Synliggjør hvordan minoriteter er en unik ressurs med tanke på å nå fram til utsatte. Formen er langt på vei formet som en appell med statistikk og fakta.
10.00-10.30	Taushetserklæring og fraværsregistrering	
10.30-11.15	Støttende samtaler	Inneholder en veiledning til hvordan man best kan møte mennesker i vanskelige livssituasjoner. Fokus på hva som fungerer og tips om hvilke feil det er vanlig å gjøre. Empatisk kommunikasjon og hva som er en faglig form for støtte.
11.15-11.25	Pause	
11.25-12.25	Grensesetting i hjelperollen	Klargjøring av hva det innebærer å være en hjelper for andre. Problematisering av reaksjoner man kan få som hjelper og tips til hvordan man kan håndtere disse. Bevisstgjørende oppgave om egne holdninger.
12.25-13.25	Lunsjpause	
13.25-14.25	Vold	<u>Vold i nære relasjoner:</u> Klargjøring av ulike typer vold, kjente risikofaktorer og dokumenterte konsekvenser. Gruppediskusjon rundt aksept for voldsbruk i egen kultur. Gjennomgang av at vold av mange kvinner forventes og aksepteres. Hvordan å forstå latent vold og akseptert vold.
14.25-15.30	Øvelse	

Program for dag to av intervensjonsdelen fremkommer i tabell 4-2.

Tabell 4-2 Program dag to av intervensjonsdelen

Tidspunkt	Undervisningstema/ øvelse	Hensikt og innholdet
09.00-09.30	Oppsummering av dag én + fraværsregistrering	
09.30-11.00	Hvordan møte vold?	En praktisk orientert presentasjon med effektive teknikker for å gjøre det lettere for den man snakker med å snakke om voldshendelser. Bevisstgjøring av egen rolle og ansvar. Øvelse hvor deltakerne øver på å snakke til hverandre. En er støtteperson en er utsatt for vold.
11.00-11.30	Pause/øvelse	
11.30-12.15	Kjønnslemlestelse	<u>Kvinnelig omskjæring:</u> En relativt omfattende faktaorientert presentasjon som forklarer ulike typer omskjæring og hvor hyppig dette er i ulike land. Kvinners rolle i denne praksisen tydeliggjøres. Deltakerne utfordres på en rekke myter om omskjæring, og de får informasjon om norske lovbestemmelser og muligheter for gjenåpning ved infibulasjon (lukking av ytre kjønnslepper) og at det er viktig å spre kunnskapen til kvinner som er kjønnslemlestet. <u>Menn og kjønnslemlestelse:</u> Fokus på menns opplevelse og negative konsekvenser menn opplever med omskårede kvinner. Kort om mannlig omskjæring for å synliggjøre at de er stor forskjell i skadeomfanget.
12.15-13.15	Lunsjpause	
13.15-14.45	Tvangsekteskap, arrangert ekteskap og barneekteskap	Faktabasert presentasjon som klargjør forskjellene mellom de tre typene ekteskap, og hvor vanlig barneekteskap er i ulike kulturer. De helsemessige konsekvensene klargjøres, og deltakerne presenteres for normative og situasjonsbestemte årsaker/begrunnelser. Hvordan kvinnesyn og konflikter bidrar til økt omfang. Synliggjør at mange arrangerte ekteskap i praksis er tvang. Kvinners rolle i denne praksisen problematiseres og tydeliggjøres.
14.45-15.15	Jomfruhinnen er en myte	En kort faktabasert presentasjon hvor deltakerne relalitetsorienteres om at jomfruhinnen ikke eksisterer. Variasjon mellom kvinner antonomi og årsaker til blødninger under første samleie.

Program for dag tre av intervensjonsdelen fremkommer i tabell 4-3.

Tabell 4-3 Program dag tre av intervensjonsdelen

Tidspunkt	Undervisningstema/øvelse	Hensikt og innhold
09.00-09.15	Oppsummering fra dag to og fraværsregistrering	
09.15-10.15	Å leve mellom to kulturer	<p>Deltakerne tydeliggjøres på egen posisjon og rolle, samt kryssende forventninger, krav, økonomisk press og sosialt press. Sladder som spres gjennom venner og nettverk over grensene. Hvordan familie og nettverk kan presse, svindle og utnytte de som bor i vesten.</p> <p>Inneholder en hierarkioppgave hvor den enkelte skal plassere seg selv i forhold til de andre i familien når det gjelder makt. Oppgaver til refleksjon og diskusjon om før de kom til Norge og nå.</p>
10.15-10.30	Pause	
10.30-11.30	Å hjelpe seg selv og andre	<p>Fokus på kvinners rettigheter og minoritetskvinnens unike ressurser. Presentasjonen inneholder flere oppgaver og case som deltakerne skal ta stilling til knyttet til økonomisk press fra familien i hjemlandet. Problematiserer det å sende penger tilbake til hjemlandet og hvordan man kan sikre at pengene når frem til de rette personene.</p> <p>Hvordan man kan kreve å bli behandlet med respekt med tanke på at man er den som faktisk støtter hele familien. Synliggjør handlingsrom med tanke på å stille krav bak pengene man sender hjem og frihet på å ikke sende penger hjem. Oppgavene er utviklet for å bemyndiggjøre (empower) kvinnene i form av å yte motmakt.</p>
11.30-11.45	Pause	
11.45-12.25	Påvirkning, makt og innflytelse	Synliggjøre kilder til påvirkning og hva som kjennetegner de som er effektive påvirkningsagenter. Praktisk fokus på hvordan unngå konflikter, trusler og tvang, stille strategiske spørsmål som metode i forhandling, eksempler på hvordan besvare vanskelige spørsmål.
11.30-12.30	Lunsjpause	
12.30-13.00	Oppsummering og evaluering	
13.00-14.00	Programmet videre, avslutning	Oppgave om grensesetting og sette seg egne mål for endring. Gjennomgang av kildene til kurset, samt hva tidligere deltakere har fått til med tanke på å stoppe tvangsekteskap, vold og kjønnslemlestelse. Mobilisere til handling.

4.1.2 Oppfølging – Gjennomføring og tema

Oppfølgingsdelen av kurset ble/blir gjennomført som 17 ukentlige halvdagssamlinger fra 13. februar-12. juni. Samlingene består av en blandin av tradisjonell (tavle)undervisning/foredrag, øvelser og besøk til ulike institusjoner.

Den overordnede hensikten med oppfølgingsdelen er å introdusere deltakerne for ulike instanser i det norske hjelpeapparatet, samt å jobbe videre med tematikken fra intervensjonsdelen.

Tabell 4-4 Oppfølgingsdelen

Dag	Undervisningstema	Innhold	Hensikt
Oppfølging, del 1 13.02	1) Refleksjon og diskusjon knyttet til intervensjonsdelen av kurset 2) Vold 3) Forhandlingsteknikker	<ul style="list-style-type: none"> • Oppsummering av intervensjonsdelen av kurset: øvelse der to og to diskuterer og reflekterer sammen i team • Diskusjon rundt spørsmålene: <i>Hvorfor eskalerer vold ved emigrasjon? Hvordan ser vold ut utenfra? Hvordan begynner voldsspiralen?</i> • Gjennomgang av ulike teknikker og argumenter som kan brukes for å forhandle. Øvelser der deltakerne øver på grensesetting og markerende kommunikasjon ovenfor hverandre	Refleksjon rundt hovedtemaene fra intervensjonsdelen. Åpne opp for muligheten til å utforske deltakernes refleksjons- og diskusjonsevner. Øve på grensesetting og markerende kommunikasjon.
Oppfølging, del 2 20.02	1) Besøk av Barne- og familietjenesten (BFT)	<ul style="list-style-type: none"> • Deltakerne forteller om sine opplevelser, både positive og negative, etter å ha fått hjelp fra BFT. • Representanter fra BFT gir informasjon om hva BFT jobber med, rettigheter og plikter, hvordan de kan hjelpe familier, hvordan unngå misforståelser og partenes ansvar når det gjelder åpenhet og kommunikasjon.	Informasjonsformidling om tjenestene BFT gir. Øke tilliten til det offentlige hjelpeapparatet og til BFT spesielt. Besøket kan bidra til å avklare misforståelser deltakerne eventuelt har om BFT.
Oppfølging, del 3 27.02	1) Besøk av voldskoordinator i kommunen 2) Hjelpeapparatet i Norge	<ul style="list-style-type: none"> • Undervisning knyttet til lover, hjelpetilbud og rettigheter i Norge. Informasjon om henleggelsesrater og domfellelser.	Bewisstgjøre deltakerne ytterligere rundt voldstematikken og hvilke tjenester som finnes i byen, for å bringe deltakerne nærmere hjelpeapparatet.

Oppfølging, del 4 06.03	1) Voldtekt og kjønnslemllestelse	<ul style="list-style-type: none"> Besøk på St. Olavs hospital Omvisning på voldtektsmottaket Gjennomgang av hvordan gjenåpningsoperasjoner foregår Samtale med sexolog om seksuell liv med skader fra kjønnslemllestelse 	Samlingen skal gi deltakerne kjennskap til tilbudet som finnes på St. Olavs hospital. Deltakerne skal få muligheten til å få svar på ting de lurer på. Slik skal samlingen bidra til å øke tilliten til denne delen av hjelpeapparatet.
Oppfølging, del 5 13.03	1) Adaptive preferanser/mulighetsbetingelser	<ul style="list-style-type: none"> Gjennomgang av konseptene «mulighetsbetingelser» og «adaptive preferanser» Oppgaver rundt egne mulighetsbetingelser 	Konseptene skal synliggjøre hvordan mennesker tilpasser sine behov og tilfredshet ut fra hvordan de opplever sine forutsetninger. Bevisstgjøring rundt hva ulike forskere fra forskjellige steder verden har fremmet som minstekrav med tanke på mulighetsbetingelser mennesker skal ha.
Oppfølging, del 6 20.03	1) Ryktespredning og nettverk	<ul style="list-style-type: none"> Undervisning og oppgaver knyttet til spørsmål om rykter og ryktespredning: <i>Hvilke konsekvenser har rykter? Hvordan stoppe rykter? Hvordan forebygge spredning av rykter? Hvordan snakker vi om hverandre? Hvordan beskytter vi andre fra «shaming»? Hvordan ser «shaming» ut?</i> Undervisning og oppgaver knyttet til nettverksfunksjoner: <i>Hvordan gi slipp på nettverket? Hvilken makt har nettverket her? Hvilket makt har nettverk i hjemlandet?</i> 	Bevisstgjøre rundt konsekvensene av ryktespredning. Ansvarliggjøre deltakerne til å stoppe og forebygge rykter, samt skape holdningsendring.
Oppfølging, del 7 27.03	1) Besøk av Støttesenter	<ul style="list-style-type: none"> Kontaktperson fra politiet kommer og informerer om hvordan politiet jobber med voldssaker, rettigheter og plikter, anmeldelser, og hvilke anbefalinger politiet har for kvinner som befinner seg i voldssituasjoner 	Besøket skal bidra til at deltakerne blir kjent med tilbudet som finnes, samt skape trygghet rundt prosessen med å snakke med noen dersom de for eksempel lurer på om de skal anmelde eller ikke.

Oppfølging, del 8 03.04	1) Press, direkte og indirekte, og sosial kontroll	<ul style="list-style-type: none"> • Undervisning og oppgaver knyttet til direkte og indirekte press som kvinner (og menn) utsettes for fra forskjellige sider: <i>Hvordan gjenkjenne og håndtere press i ulike situasjoner?</i> • Bystandereffekten (Milgram) • Deltakerne ser en episode av <i>The Push</i> • Diskusjon: <i>Hva er sosial kontroll? Hvordan snakker vi om hverandre? Hvordan redusere press?</i> 	Bevisstgjøre rundt direkte og indirekte press, konformitet og hvordan det kan være en del av den negative sosiale kontrollen som vi bevisst og ubevisst kan være en del av. Reflektere rundt hvordan vi er med på å utsette både oss selv og andre for press ved å følge tradisjoner blindt og ukritisk. Bevissthet rundt dette skal bidra til å skape holdningsendring.
Oppfølging, del 9 10.04	1) Kriesesenterets arbeid og tilbud	<ul style="list-style-type: none"> • Besøke kriesesenteret • Informasjon knyttet til antall personer som overnatter og/eller er i kontakt med kriesesenteret årlig, samt om hva kriesesenteret tilbyr av hjelp og hvordan prosessen foregår 	Besøket skal bidra til at deltakerne blir kjent med tilbudet og tjenestene kriesesenteret tilbyr, statistikk om hvor mange som benytter seg av dette tilbudet og hvorfor. Hensikten med besøket er å gi et positivt inntrykk av kriesesenteret og skape tillit og trygghet rundt denne tjenesten.
Oppfølging, del 10 24.04	1) Seksuell helse	<ul style="list-style-type: none"> • Besøk av sexolog som underviser i seksuell - og reproduktiv helse, seksualliv etter kjønnslemlestelse og prevensjon • Undervisning i seksuell - og reproduktiv helse. • Samleie etter kjønnslemlestelse • Kondomøvelsen 	Bevisstgjøring rundt egen kropp og seksualitet, samt rettigheter innenfor det. Dette temaet har også blitt etterspurt av deltakerne. Viktigheten av å ha kontroll over egen kropp med tanke på svangerskap og familieplanlegging.
Oppfølging, del 11 08.05	1) Skam, æresvold, nettverk og fordommer	<ul style="list-style-type: none"> • Undervisning, diskusjon og oppgaver knyttet til spørsmål om skam og ære: <i>Hvorfor er det negativt å være norsk (for norsk)? Hvor norsk kan du eller barna dine bli? Hva er æresvold? Hvordan snakker vi om hverandre? Hvordan beskytter vi andre fra «shaming»? Hvordan</i> 	Forståelse av æreskultur og hvilken funksjon dette har. Bevissthet rundt hvordan kontrollen kan øke når man lever i en diaspora.

		<p><i>ser «shaming» ut? Hvordan gi slipp på nettverk? Hvilken makt har nettverket her? Hvilken makt har nettverket i hjemlandet? Hvilke fordommer har hver enkelt deltaker? Hvordan skaffe hjelp?</i></p>	
Oppfølging, del 12 15.05	1) Psykoedukasjon		<p>Bevisstgjøring rundt kroppslige reaksjoner på traumer og andre former for stress. Teknikker for å redusere stressreaksjoner</p>
Oppfølging, del 13 22.05	1) Asyl – rettigheter og ansvar	<ul style="list-style-type: none"> • Gjennomgang av prosessen for å søke asyl på eget grunnlag. Hvordan politiet jobber og eventuelt tar ut tiltale uten at vedkommende selv anmelder • Hvordan misshandlingsparagrafen kan benyttes og at den er skilt fra det ordinære rettssystemet med tanke på anmeldelse og utfall 	
Oppfølging, del 14 29.05	1) Grensesetting	<ul style="list-style-type: none"> • Bevisstgjøre om egne grenser og trene på å sette grenser • Forhandlingsteknikker • Undervisning, diskusjon og oppgaver knyttet til grensesetting 	<p>Gjennomgang av forhandlingsmal med fokus på forskjellige scenarioer.</p>
Oppfølging, del 15 05.06	1) Fordommer	<ul style="list-style-type: none"> • Hva er fordommer • Alle mennesker har en hang til fordommer • Allmenne mekanismer i fordomsproduksjon • «Vi» og «de andre» • «De andre» er likere enn «oss» • Øvelse: Fakta, mening og fordom 	<p>Oppgaven trener evnen til å skille mellom fakta, mening og fordom, gjennom å kategorisere utsagn. Samlingen tar for seg både fordommer som majoritetsbefolkningen har mot minoritetsbefolkningen og fordommer som minoritetsbefolkningen har mot majoritetsbefolkningen.</p>
Oppfølging, del 16 12.06	1) Realitetsorientering (suksesshistorie)	<ul style="list-style-type: none"> • Likestilling • Ansvarliggjøring • Tips om jobbsøking og integrering 	<p>Denne samlingen skal bidra til å øke motivasjonen og selvtilliten til deltakerne</p>

			med tanke på arbeid. Formålet er at de skal se på seg selv som ressurssterke personer. Ansvarliggjøring av deltaker rundt integrering og jobbsøking.
Oppfølging, del 17 19.06	1) Avslutning og diplomutdeling	Fortelle om muligheten for å bli med i Søster til søster-nettverket og muligheten for å ta oppdrag som tolk/kursholder i Søster til søster.	

4.1.2.1 Observasjon av kurs

Rambøll var tilstede for å observere den første oppfølgingssamlingen som ble gjennomført i Kirkens Bymisjons lokaler 13. februar, samt kurset som ble gjennomført 3. april.

Dette kapittelet inneholder en beskrivelse av de to oppfølgingssamlingene og vurdering basert på observasjonen.

Samling 13. februar

Dag	Undervisningstema	Innhold	Hensikt
Oppfølging, del 1 13.02	4) Refleksjoner og diskusjon knyttet til intervensjonsdelen av kurset 5) Vold 6) Forhandlingsteknikker	<ul style="list-style-type: none"> • Oppsummering av intervensjonsdelen av kurset: øvelse der to-og-to diskuterer og reflekterer sammen i team • Diskusjon rundt spørsmålene: <i>Hvorfor eskalerer vold ved emigrasjon? Hvordan ser vold ut utenfra? Hvordan begynner voldsspiralen?</i> • Gjennomgang av ulike teknikker og argumenter som kan brukes for å forhandle. Øvelser der deltakerne øver på grensesetting og markerende kommunikasjon ovenfor hverandre	Åpne opp for muligheten til å utforske deltakernes refleksjons- og diskusjonsevner, i tillegg til å reflektere rundt hovedtemaene i intervensjonsdelen. Øve på grensesetting og markerende kommunikasjon.

Det var ni deltakere tilstede på denne oppfølgingssamlingen. Åtte av ni deltakere var fra Syria og snakket arabisk. Kirkens Bymisjons egne ansatte tolket for den arabisktalende gruppen. Én deltaker var fra Eritrea og snakket tigrinja. Det var en ekstern tigrinjatolk tilstede for henne. De to språkgruppene satt adskilt og den arabisktalende gruppen dominerte de innledende seansene, ved at de interagererte mye med hverandre responderte på hverandres utsagn. Den tigrinja-talende kvinnen kommuniserte kun med sin tolk.

Etter hvert viste det seg at kvinnen med tigrinja som morsmål også forstod arabisk, og hun sluttet seg til den arabisktalende gruppen. Dette var heldig for den videre dynamikken blant deltakerne på kurset, fordi alle ble involvert i lik grad.

Selv om det letter kommunikasjonen, kan det også være enkelte utfordringer knyttet til å ha en stor gruppe deltakere fra samme språkgruppe, fordi de kommer fra samme miljø. Det kan være vanskelig for deltakere å dele erfaringer om eget liv dersom det er andre i rommet som de kjenner og som kjenner hverandres familier. To av deltakerne på kurset var i familie, noe som potensielt kan sette begrensninger på hva de vil dele om sine felles bekjente.

- **Refleksjon og diskusjon rundt intervensjonsdelen**

Første oppfølgingssamling startet med en seanse hvor Kirkens Bymisjons kursholder repeterte tematikken som ble gjennomgått under intervensjonsdelen: ulike typer vold og om hva som

oppfattes som akseptert og ikke, tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og hvordan man kan støtte andre kvinner som har blitt utsatt for dette.

Kursholderen repeterte statistikk om vold mot kvinner globalt og i Norge, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Kvinnene lyttet aktivt. De virket interessert og spurte om begreper dersom de ikke var sikre på om de hadde forstått rett. En av kvinnene rakk opp hånden for å få forstå begrepet «latent vold» bedre. En annen kvinne lurte på hvor grensen for «tvangsekteskap» gikk – og hva som var forskjellen mellom tvangsekteskap og ekteskap mellom personer under 18 år.

Kursholder åpnet for at deltakerne kunne dele hva de husket fra samlingen. Flere var engasjerte og rakk opp hånden. Flere husket svært godt forelesningen om kjønnslemlestelse, som de syntes var voldsom, spesielt illustrasjonene som ble vist. Flere av kvinnene ga uttrykk for at de var overrasket over statistikken som viste at kjønnslemlestelse var så utbredt, og at de ikke kjente til at kjønnslemlestelse foregikk i hjemlandet.

Kursholder spurte deltakere direkte om en del spørsmål rundt tematikken. Han spurte blant annet om det forekommer vold i ekteskap i Syria. En av deltakerne rakk opp hånda og svarte bekreftende. Kursholder ba så de andre deltakerne ta stilling til det hun sa. Flere deltakere ga uttrykk for at ingen former for vold i ekteskap er akseptabel, og alle deltakerne unntatt én var enig i dette. Videre fulgte en lengre diskusjon om «akseptert vold». Denne ene deltakeren hadde ikke vært tilstede under hele intervensjonsdelen, noe som kan forklare hvorfor hun hadde et annet syn på akseptert vold enn resten av forsamlingen. Denne ene deltakeren mente at kvinner burde kunne tåle en liten ørefik dersom hun motsa mannen mye. De andre kvinnene var helt imot dette. (Se kapittel 5.2.2). Kursholder avsto ikke kvinnenens utsagn, men stilte oppfølgingsspørsmål for å forstå hvorfor hun hadde denne oppfatningen og for å få deltakerne til å reflektere. Ett av oppfølgingsspørsmålene var om kvinner kunne gi menn små ørefiker i visse tilfeller. Dette var et helt utenkelig og nesten latterlig scenario og for samtlige deltakere.

Videre kom de inn på ulike former for vold, herunder fysisk vold, psykisk vold, økonomisk vold og latent vold. Kursholder spurte en utvalgt deltaker direkte om hun husket hva hun skulle si til en kvinne som hadde blitt utsatt for vold. Deltakeren svarte – som de hadde blitt lært – at det er viktig å ikke være dømmende, kritisere eller nødvendigvis gi bastante råd om hva hun burde gjøre med situasjonen.

Kvinnene hadde fått med seg at de kunne bruke denne nye kunnskapen fra kurset til å støtte *andre* kvinner som er utsatt for vold.

Videre fulgte en case-oppgave som kvinnene skulle ha forberedt hjemme før samlingen, som gikk ut på at de skulle tenke på en ekte eller oppdiktet situasjon om hvor noen var utsatt for vold. Deltakerne nølte litt, men én deltaker fortalte etter hvert om en venninne i Syria som hadde vært gjennom tvangsekteskap. Da denne venninnen omsider valgte å bli sammen med den hun var forelsket i, og ikke mannen som familien hadde valgt, ble hun utstøtt av familien.

Dette caset ble deretter diskutert en stund i plenum, ved at Kirkens Bymisjons kursholder spurte deltakerne hvordan de ser for seg at de kan hjelpe denne kvinnen i å gjenoppta kontakten med familien. En av deltakerne satte caset i perspektiv ved å dele et ordtak som illustrerer den tradisjonelle tilnærmingen til ekteskap i Syria: *«Enten velger du det søskenbarnet eller så velger du det andre søskenbarnet. Hjertet har ingenting å si»*.

Kursholderne trakk også case-eksempelet frem igjen senere på dagen da de diskuterte tematikken påvirkning/innflytelse/makt.

- **Evaluering av intervensjonsdelen**

Videre fulgte en egevaluering av intervensjonsdelen. Egevalueringen skulle ansvarliggjøre deltakerne og gjøre dem bevisst på hvordan de selv og de andre kunne ta del og bidra på kurset.

Evalueringen gikk ut på at deltakerne skulle sitte mot hverandre to og to og fylle ut setningene:

- «Kurset hadde blitt bedre dersom du....» og
- «Kurset hadde blitt bedre dersom jeg...»

I neste del av oppgaven skulle de fylle ut setningene:

- «Den vanskeligste biten for meg var....»

Deltakerne forstod ikke oppgaven med en gang, og kursholderen og en av tolkene som var tilstede demonstrerte hvordan det kunne gjøres. Under demonstrasjonen sa kursholderen at «kurset kunne blitt bedre dersom jeg var med åpen og delte fra mine egne erfaringer». Eksempelet ble dermed svært førende, og viste tydelig hva Kirkens Bymisjon ønsket mer av fra deltakerne.

«Evalueringen» ble ikke oversatt av tolk, og ikke delt i plenum i etterkant. For Rambøll er det derfor noe uvisst hva deltakerne fikk ut av oppgaven og hva de nevnte som kunne gjort kurset bedre. Kursholdere og tolker som hørte på diskusjonene oppga at kvinnene hadde diskutert hvordan de kan dele mer av egne erfaringer i fortsettelsen av kurset.

- **Vold**

I neste seanse hadde Kirkens Bymisjons kvinnelige, arabisktalende kursholder og tre utvalgte deltakere en samtale om vold i nære relasjoner. De satt i en sirkel forrest i rommet, mens de andre kursdeltakerne først skulle lytte, så få anledning til å kommentere samtalen i etterkant. Det er noe uklart for Rambøll hvorvidt det var avtalt på forhånd med de tre deltakerne og om det var frivillig eller ikke. De satt seg imidlertid i samtaleringen uten å nøle og deltok aktivt i samtalen.

I starten lyttet de andre kursdeltakerne konsentrert, og responderte til det som ble sagt med nikk og latter. Etter hvert ble spesielt én deltaker fra forsamlingen engasjert og skjøt inn flere kommentarer til samtalen. Etter hvert ble flere engasjert og samtalen ble åpen med alle i rommet.

Øvelsen med en «samtalegruppe» ledet av Kirkens Bymisjons kvinnelige kursholder fungerte særlig godt fordi denne kursholderen hadde arabisk språkkompetanse. Samtalen ble holdt på arabisk og ble oversatt til norsk etter hvert tema var fullført, noe som bidro til å opprettholde god flyt i samtalen uten oppbrudd i kommunikasjonen på grunn av tolkepauser. Dette gjør at Rambøll stiller seg usikker til hvordan en slik samtaleøvelse ville fungert med bruk av tolk og med flere ulike språkgrupper tilstede.

Første diskusjonstema handlet om hvorfor vold eskalerer etter emigrasjon. Gjennom samtalen fremhevet deltakerne at både kone og mann er i en presset situasjon etter emigrasjon, fordi de har mistet statusen sin fra hjemlandet og er redde for å miste det siste man har igjen. Både mannen og kvinnen føler seg presset på grunn av møtet med en ny og annerledes kultur, hvor det forventes at begge skal jobbe og begge skal integreres i det norske samfunnet.

Andre diskusjonstema handlet om hvordan vold kan ses utenfra. Kvinnene snakket om at psykisk vold er vanskeligere å oppdage for utenforstående, med mindre den voldsutsatte blir synlig deprimert. De fortalte også at selv om fysisk vold gir blåmerker som alle forstår skyldes vold,

bortforklarer kvinnen det med andre ting fordi hun vil få kjeft dersom hun sier noe. Det er ofte kvinnen som får skylden i slike tilfeller.

Tredje diskusjonstema handlet om hvordan voldsspiralen starter. Kvinnene reflekterte over at voldsspiralen enten kan starte brått eller gradvis. Det kan starte brått ved for eksempel tvangsekteskap, hvor mannen skal vise hvem som bestemmer i forholdet. Den gradvise voldsspiralen skyldes ofte at mannen og kvinnen ikke kommuniserer godt nok med hverandre og ikke forsøker å forstå hverandre. Det kan også hende at kvinnen driver psykisk vold over mannen, og mannen reagerer med fysisk vold tilbake.

Alle deltakerne virker enige rundt denne tematikken.

- **Forhandlingsteknikker**

Siste seanse var en modul som kalles «påvirkning/innflytelse/makt», som handlet om forhandlingsteknikker. Dette var første nye tema for dagen. Kirkens Bymisjons mannlige kursholder formidlet kunnskap om forhandlingsteknikker i forelesningsform, men involverte gruppen underveis ved å la dem kommentere/reflektere over det han sa eller ved å stille direkte spørsmål til deltakerne. Når noen kommenterte eller svarte på spørsmålene han stilte, utfordret han dem med flere oppfølgings spørsmål for å fremme refleksjon og bevisstgjøring av deltakerne.

Kursholderen foreleste om kilder til innflytelse, herunder personlig, organisasjon, informasjon, moral og loven. Han ga eksempler på hver enkelt kilde som ble nevnt, og viste på den måten hvordan makten man har er betinget av situasjon og roller. Videre fortalte han hvordan kunnskap/informasjon er det elementet som er enklest å gjøre noe med for å øke egen innflytelsesmakt. Han refererte til kunnskap som både fagkunnskap og kunnskap om situasjonen, familien, ol. Han oppfordret kvinnene til å gjøre *research* i nettverket rundt personen den enkelte saken gjelder, for å få vite mer om situasjonen og derigjennom å oppnå en større maktposisjon.

Kursholder fortalte også at dersom man snakker med andre om situasjonen og formidler sin kunnskap, kan man oppnå at flere blir enige og skape et flertall/gruppepress som tvinger frem endring i situasjonen. Deltakerne oppfordres til å bruke spørsmål som verktøy når de vil påvirke, og kursholder spør hva de synes om den strategien. Alle anerkjenner strategien, men lurer litt på hvordan de skal gjøre det. Kursholder hadde ikke noe enkelt svar på dette, annet enn at man må øve seg for at det skal føles naturlig.

Forelesningen ble brutt opp av ulike øvelser og diskusjoner mellom to og to deltakere.

Den ene øvelsen gikk ut på at deltakerne skulle tenke over hvem som har mest makt i familierelasjonen. En deltaker meldte seg frivillig og delte et eksempel om at faren vil det ene mens moren vil det andre, men hun føler likevel ikke et press. En annen fortalte også om at alle prøver å presse henne i ulike retninger, men at hun kan ta beslutninger selv. Disse eksemplene viser at kvinnene ofte kan dele eksempler på noe utfordrende som gjelder bekjente, men at eksemplene som gjelder dem selv ikke fremstår som spesielt problematiske.

Mot slutten leste kursholder opp en rekke setninger man *ikke skal si* og som *skal si* i samtaler med andre man ønsker å påvirke. Dette ble noe oppramsende og det er usikkert hvorvidt deltakerne vil huske og kan bruke disse konkrete setningene i situasjoner de selv kommer opp i uten å øve seg mer aktivt på å bruke dem først, samtidig som det skal være naturlig og ikke innøvd å bruke setningene.

Mot slutten av samlingen kom kvinnene inn på tematikken om kjønnslemlestelse og tvangsekteskap på nytt. Dette var tydelig tema de hadde heftet seg ved. Et par kvinner ga uttrykk for at fenomenet var ukjent for dem. Kvinnene mente videre at kjønnslemlestelse og tvangsekteskap ikke vil skje i Norge, fordi det er ulovlig her. Kirkens Bymisjons kursholder forklarte at kjønnslemlestelse muligens ikke er veldig utbredt i Syria, men at det var naivt å tro at det ikke forekommer og viste igjen til statistikken om kjønnslemlestelse på global basis. Han avslø også utsagnet om at kjønnslemlestelse og tvangsekteskap ikke vil foregå i Norge. Tvert imot, forklarte han at gjerningene gjøres i det skjulte etter bosettelse i Norge, nettopp fordi det er ulovlig. Dermed er det enda vanskeligere å avdekke eventuelle tilfeller av kjønnslemlestelse her.

- **Oppsummering**

Alt i alt ser vi at mange av øvelsene er fokusert på å fremheve kvinnenes styrke og at de har egne ressurser som de kan bruke for å hjelpe andre. Øvelsene fremhever kvinnenes egne ressurser og kunnskap til å ta egne valg og påvirke egen situasjon, men fokuset ligger primært på å støtte andre fremfor på egen situasjon.

Øvelsene kan være krevende, for deltakerne er ikke vant til å tenke høyt foran andre. Det er imidlertid et bevisst grep fra Kirkens Bymisjons side, for å sette i gang bevisstgjøringsprosesser og samtidig ansvarliggjøre deltakerne. Kirkens Bymisjon tror det er viktig å snakke direkte om de ubehagelige sannhetene, og at det er eneste riktige måte å tilnærme seg tematikken på. De mener at de med å utfordre kvinnene på snakke om ubehagelige tema vil bidra til å styrke dem og skal vise at de klarer mer enn de selv tror.

Samling 3. april

Dag	Undervisningstema	Innhold	Hensikt
Oppfølging, del 8 03.04	2) Press, direkte og indirekte, og sosial kontroll	<ul style="list-style-type: none"> • Undervisning og oppgaver knyttet til direkte og indirekte press kvinner (og menn) utsettes for fra forskjellige sider: <i>Hvordan gjenkjenne og håndtere press i ulike situasjoner?</i> • Bystandereffekten, Milgram • Deltakerne ser en episode av <i>The Push</i> • Diskusjon: <i>Hva er sosial kontroll? Hvordan snakker vi om hverandre? Hvordan redusere press?</i> 	Bevisstgjøre rundt direkte og indirekte press, konformitet og hvordan det kan være en del av den negative sosiale kontrollen som vi kan være en del av bevisst og ubevisst. Reflektere rundt hvordan vi er med å utsette både oss selv og andre for press ved å følge tradisjoner blindt, uten å være kritisk. På den måten skape holdningsendring.

Tema om press og indirekte press har tidligere blitt omhandlet i kruset, men denne samlingen går mer i dybden på dette temaet.

På denne samlingen var det elleve deltakere tilstede. Ni av de elleve deltakere var fra Syria og snakket arabisk. Det var en arabisktolk med tilknytning til Søster til søster-nettverket som tolket i kurset. To av deltakerne var fra Eritrea og snakket tigrinja. Det var en tigrinjatolk med tilknytning til Søster til søster-nettverket som tolket for dem.

Generelt observerer vi at det er mye kommunikasjon mellom kvinnene før, underveis og i pausene av kurset. De snakker fritt sammen og ser ut til å kjenne hverandre relativt godt.

Samlingen gjennomføres som en kombinasjon av forelesning og diskusjoner i plenum og i grupper. Flertallet av deltakerne ser ut til å følge godt med på undervisningen, de nikker og ser svært interesserte ut. Flere av deltakerne er aktive og stiller spørsmål underveis. Særlig en av deltakerne er veldig aktiv og kommer med svar uoppfordret. Imidlertid er det ikke alle som ser like interesserte ut. Enkelte bruker lite kroppsspråk, men ser ut til å følge med på det som blir sagt.

Gjennom samlingen ser vi at det er flere av deltakerne som er aktive, men særlig én av deltakerne kommer med spørsmål og kommentarer underveis. Foreleserne ser ut til å være bevisste på viktigheten av å involvere flere av deltakerne, og henvender seg til ulike deltakere for å få de til å komme med innspill og refleksjoner.

Første del av samlingen er undervisning om direkte og indirekte press. Foreleseren kommuniserer på en enkel måte og eksemplifiserer underveis. Hovedbudskapet blir gjentatt flere ganger på ulike måter. Foreleseren kommuniserer også på en slik måte at det legger til rette for refleksjon og at deltakerne må tenke selv. Dette gjøres gjennom å legge til rette for refleksjonsoppgaver og spørsmål underveis i forelesningen.

Temaet press knyttes direkte opp mot mulighetene til å ta frie valg. Og det fremheves at press fra familie og miljøet kan være til hinder for integrering. For å tydeliggjøre hvordan mennesker i mange tilfeller velger uten selv å ta stilling til hvorfor vi velger slik vi gjør fremheves begrepet *sosial konformitet*. I forbindelse med dette blir det også vist en video som tydeliggjør at mennesker er konforme og at vi ofte velger og handler uten at vi er bevisste våre valg. Underveis i videoen er det flere av kvinnene som spør og kommer med kommentarer. Etter filmen er det en av kvinnene som uoppfordret kommer med et eksempel på sosial konformitet og tradisjoner som tas for gitt. Dette blir eksemplifisert med at det blir tatt for gitt at man skal ha et stort bryllup. Kursholderne følger opp med å understreke at man ofte bare følger tradisjoner uten selv å ta stilling til om dette er til det beste for personen selv.

Videre knyttes sosial kontroll opp mot muligheten til å ta egne valg når det gjelder ekteskapsinngåelse. Foreleseren snakker om arrangerte ekteskap og press. Her understrekes det at presset både kan være direkte, men også indirekte. Deltakerne nikker til det kursholderen snakker om. For Rambøll ser det ut til at deltakerne kjenner seg igjen i tematikken. Kursholder fremhever også i stor grad mors rolle knyttet til å finne potensielle ektefeller for sine barn. En av deltakerne spør «men hvis mamma tvinger henne, hva skal hun gjøre da?». Det blir konstatert at dette da er tvangsekteskap og at det ikke er lov, men at det kan finnes gråsoner av tvang. Videre illustrerer kursholderen at ekteskapsinngåelser ofte er kollektive avgjørelser som i mange tilfeller påvirker et stort antall mennesker. Kursholderen får respons fra salen hvor en av kvinnene sier at «hvis hun sier ja til ekteskapet, så er hun lydig». Foreleseren spør om deltakerne kjenner seg igjen i det som blir sagt. Mange svarer at de kjenner seg godt igjen. En av deltakerne sier at hun kjenner seg 100 % igjen. Imidlertid kommer det frem at enkelte av deltakerne synes at dette er litt gammeldagse og tradisjonelle holdninger. De fremhever at dette var mer gjeldende utfordringer i gamledager.

Videre arbeider deltakerne i grupper på tre og tre med en oppgave: «Nevn tre tradisjoner som dere har i ditt hjemland som fortsetter selv om de kan være negative for noen»; «Hva kan konsekvensene være at disse skadelige tradisjonene fortsetter»; «Hva skjer med personer som bryter disse tradisjonene?». Problemstillingene diskuteres i gruppen og deretter presenterer de for

hverandre. Det kommer frem at tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og barneekteskap er tradisjoner som fortsatt praktiseres av noen. Enkelte trekker også frem tradisjonelle kjønnsroller og ubalanse i makt mellom kvinner og menn som en uheldig tradisjon som fortsatt praktiseres. Under diskusjonen observerer vi at en av tolkene bidrar inn i diskusjonen med egne synspunkter. Det kommer frem at hun er uenig i hvorvidt dette er tradisjoner som fortsatt praktiseres. Misforståelsen ser her ut til å knytte seg utbredelsen av de ulike praksisene. Etter pausen påpeker kursholderne at dette er tradisjoner som ikke er like utbredt i dag som tidligere. Det er viktig å være stolt av sin kultur, men det er også viktig å kunne diskutere de negative sidene av en kultur.

Mot slutten av dagen fremhever kursholderne tydelig at det er viktig at deltakerne kjenner igjen ulike former for press og at de lærer seg å sette grenser for seg selv. De fremhever også at alle må ta sine egne valg. Man skal respektere at ulike personer velger ulike ting, men at de skal øve på å ta sine egne valg.

Det er også tydelig gjennom samlingen at kursholderne legger vekt på en kunnskapsbasert tilnærming. Ved flere anledninger i samlingen blir fakta og kunnskap trukket frem som argumentasjon. Det er stor vekt på å avlive myter med kunnskap. Eksempelvis blir det snakket om hvordan kvinnen blir holdt ansvarlig hvis hun kun føder jentebarn. Dette settes i sammenheng med kvinnens fruktbarhet og kvinnene sier at dette kan gjøre at mannen eller svigerfamilien har «rett til» å behandle kvinnen på en annen måte. Oppfatningen av at det er kvinnens «feil» at hun kun føder jentebarn blir korrigert.

4.2 Kursholdere og kompetanse

Det har til nå vært fire ulike kursholdere som har hatt ansvar for å gjennomføre kurset. Hovedansvarlig for kurset er ansatt i Kirkens Bymisjon med ansvar for Søster til søster-kurs. De tre andre kursholderne har erfaringskompetanse og har tidligere vært deltakere i Søster til søster-kurset. Disse tre er alle kvinner med minoritetsbakgrunn. Alle er godkjente kursholdere i Søster til søster-metodikken.

Tabellen under oppsummerer de ulike kursholderens rolle og kompetanse.

Kursholder	Rolle og kompetanse
Hovedansvarlig for planlegging og gjennomføring av kurset	Hovedansvarlig for planlegging og gjennomføring av kurset har en master i samfunnspsykologi. Han er ansvarlig for Søster til søster-kurs i Kirkens Bymisjon og har vært med å utvikle Søster til søster-metodikken. Vedkommende har hatt ansvar for å utvikle hoveddelen av kurset (intervensjonsdelen) og har også undervist på kurset.
Kursholder med erfaringskompetanse og ansvar for planlegging og gjennomføring av kurset	Har en mastergrad i samfunnsplanlegging og kulturforståelse. Hun har tidligere deltatt på Søster til søster-kurs, og har vært medlem i Søster til søster-nettverket siden 2017, og har erfaring med å gjennomføre kurs på asylmottak, samt Søster til søster-kurs. Hun er godkjent kursholder i Søster til søster-metodikken, og har språkkompetanse som

	<p>gjør at hun kan kommunisere med deltakerne uten bruk av tolk.</p> <p>Hun har også erfaring med å jobbe som tolk, samt erfaring som programrådgiver i kvalifiseringsenheten for innvandrere i Trondheim kommune.</p> <p>Hun har ansvar for den daglige gjennomføringen av kursene, og har hatt et særlig ansvar for å utforme oppfølgingsdelen av kurset som går over 17 uker. Hun har også vært ansvarlig for samarbeidet og kommunikasjonen med INN rundt det praktiske arbeidet. Vedkommende har også undervist i kurset.</p>
Kursholder med erfaringskompetanse	<p>Er utdannet sosionom. Hun har lang erfaring fra Søster til søster-nettverket og var med å starte opp Søster til søster i Trondheim.</p> <p>Tidligere erfaring som kursholder av kurs i asylmottak og Søster til søster-kurs. Er godkjent kursholder i Søster til søster-metodikken. Har språkkompetanse som gjør at hun kan kommunisere med deltakerne uten bruk av tolk.</p>
Kursholder med erfaringskompetanse	<p>Er utdannet sosionom. Erfaring som deltaker i Søster til søster-kurs. Medlem av Søster til søster-nettverket.</p> <p>Tidligere erfaring som kursholder av kurs i asylmottak og Søster til søster-kurs. Er godkjent kursholder i Søster til søster-metodikken. Har språkkompetanse som gjør at hun kan kommunisere med deltakerne uten bruk av tolk.</p>

4.2.1 Opplæring av kursholdere

Kirkens Bymisjon har et eget opplegg for opplæring og godkjenning av kursholdere. Dette innebærer at man først deltar på et Søster til søster-kurs. Deretter får de som ønsker det mulighet til å undervise på Kirkens Bymisjons kurs som gjennomføres på asylmottak. Når man har erfaring fra gjennomføring av disse kursene kan man bli godkjent som kursholder for Søster til søster-kursene. Denne godkjenningen skjer ved at kandidaten skal holde presentasjon fra kurset for ansvarlig i Kirkens Bymisjon mens dette filmes. Deretter går kandidaten og de ansvarlige gjennom filmen av kurset og det gis tilbakemelding på gjennomføringen av presentasjonen. Det fremheves at det ikke kun er erfaringskompetanse, som i dette tilfellet er å ha minoritetsbakgrunn, som er viktig for å være en god kursholder. Det er viktig å ha det faglige grunnlaget, og at kursholderne «eier» tematikken. Det legges også vekt på formidlingsevne. Ansvarlig i Kirkens Bymisjon fremhever at kommunikasjonsformen til kursholderne bør være markerende og tydelig. Dette begrunnes med at deltakerne i kurset møter sterke forventinger fra eksempelvis familie og nærmiljø, eller fra hjemlandet. Kursholderne skal i så måte være en tydelig og trygg motstemme. Kursholderne fremhever at det er viktig å vise at det er viktig å være trygg på seg selv og at dette bidrar til å skape tillit blant deltakerne.

Kursmateriellet og undervisningsmateriellet som er utviklet er standardisert slik at det er relativt lite rom for kursholderne til å endre innholdet. Opplæringen består derfor i å lære seg innholdet i materiellet som er utviklet. I tillegg får kursholderne støtte under opplæringen, og andre kursholdere med lenger erfaring er tilgjengelige for spørsmål og veiledning.

Kursholderne som tidligere har vært deltakerne i Søster til søster-kurs fremhever at de arbeider som kursholdere fordi de ønsker å bruke egne ressurser til å støtte andre kvinner.

4.3 Kursdeltakere

Som redegjort for i kapittel 2 og 3, var det enkelte utfordringer med rekrutteringen av deltakere. For kurset vi har fulgt og evaluert ble det til slutt rekruttert 15 deltakere, men én av deltakerne dukket ikke opp ved kursoppstart i februar. Det er med andre ord 14 personer som har fulgt kurset. 12 av disse er fra Syria og 2 er fra Eritrea. Deltakerne kommer både fra spor 1, 2 og 3 i introduksjonsprogrammet. Den yngste deltakeren er født i 1998 og den eldste er født i 1973. Det varierer hvor lenge kursdeltakerne har vært i Norge.

Ut over dette har kursdeltakerne ulik utdannings- og yrkeserfaring. Enkelte har nesten ikke gått på skole i det hele tatt, og har først lært seg å skrive og lese etter at de kom til Norge. Andre har forholdsvis lang skolegang fra hjemlandet og har flere år som yrkesaktive.

Gjennom observasjonen og intervjuer med deltakerne selv og kursholderne fremkommer det også at deltakerne har nokså ulik forståelse for og kjennskap til temaene som gjennomgås på kurset.

4.4 Pedagogiske verktøy og virkemidler

Kurset som Kirkens Bymisjon har utviklet og gjennomført har en tydelig pedagogisk visjon og forankring. Den overordnede pedagogiske tilnærmingen baserer seg på at *atferdsendring krever holdningsendring*. Samtidig understrekes det av informantene fra Kirkens Bymisjon at formålet med kurset (holdnings- og atferdsendring knyttet til vold i eget og andres liv) er en pågående prosess. Målet med kurset er å starte prosessen og gi deltakerne verktøy til å håndtere situasjonen videre. Det fokuseres derfor på å bevisstgjøre og/eller eventuelt endre kvinnenes holdninger til en rekke voldsrelaterte temaer, for å kunne gjøre noe med sin livssituasjon til det bedre. I tillegg får kvinnene opplæring i eksplisitte teknikker og verktøy som de kan benytte når de ønsker å endre eller påvirke egen eller andres atferd.

For å bidra til at deltakerne får kunnskap til å gjøre noe med sin livssituasjon, benytter Kirkens Bymisjon pedagogiske verktøy som har et *høyt konkretiseringsnivå*. Dette også fordi deltakerne har svært variert bakgrunn, både kulturelt og utdanningsmessig. Informantene fra Kirkens Bymisjon oppgir at de har brukt mye tid på å finne konkrete eksempler som kobler teori og deltakernes hverdagsliv sammen. Videre læres deltakerne opp i konkrete formuleringer, og øver på konkrete situasjoner gjennom rollespill. De lærer for eksempel om hvordan de kan snakke med noen som har opplevd vold, eksempelvis «*Det er ikke din skyld, det er ikke skamfullt å bli utsatt for vold*».

Et pedagogisk virkemiddel er å legge stor vekt på *hjelperollen* og lære opp kvinnene i kommunikasjon, spesielt bruk av forhandlings- og samtaleteknikker. Dette bidrar til at deltakerne selv kan distansere seg fra noe av tematikken som diskuteres, og henvise til bekjente, venner og familiemedlemmer som har opplevd ulike situasjoner. Tanken er at dette gjør det lettere for deltakerne å snakke om et tema, sammenlignet med hvis alle erfaringer måtte være rent personlige. Samtidig har denne innfallsvinkelen et tydelig bemyndiggjørende element som kan knyttes til empowerment. Gjennom å understreke den unike ressursen minoritetskvinner har når

det gjelder å påvirke andre kvinner i eget nettverk, samt som medborgere og deltakere i samfunnet, skal deltakerne få økt selvtillit til å ta kontrollen og påvirke eget liv og livssituasjon.

Samtidig legges det gjennomgående stor vekt på å *ansvarliggjøre kvinner* og kvinners rolle også i uønskede situasjoner og praksiser. Det tydeliggjøres for eksempel at også kvinner liksom menn er med på å opprettholde voldelige tradisjoner og praksiser som omskjæring og barneekteskap/tvangsekteskap.³³ Informantene fra Kirkens Bymisjon understreker at dette er en svært viktig del av kurset, siden det å ansvarliggjøre kvinners deltakelse også i uønsket atferd og praksis, er en måte å ta kvinnene på alvor. Gjennom dette viser man at kvinnene har påvirkningskraft og at deres holdninger og atferd også påvirker deres liv og relasjoner. Dette handler ikke om at kvinnene skal få ansvaret for volden, men bli mer bevisste voldens kompleksitet.

Videre baserer mye av innholdet i kurset seg på å *avkrefte myter*. Dette skjer blant annet gjennom å presentere evidensbasert kunnskap, for eksempel om utbredelsen og konsekvensene av kjønnslemlestelse, fra sikre kilder. Det legges aktivt opp til at deltakerne skal delta i diskusjonen rundt fakta og myter, og alle deltakerne oppfordres til å dele sine tanker, erfaringer og meninger rundt tema. Det leggs vekt på at eventuelle motargumenter skal møtes med respekt, men kursholderne har en bevisst strategi når det gjelder å imøtekomme motargumenter gjennom å hele tiden vise til konkret fakta fra anerkjente kilder.³⁴

Videre fremheves det som et eksplisitt og konkret pedagogisk virkemiddel at det også benyttes *mannlige kursholdere*. Dette har flere funksjoner: For det første kommer mange av kvinnene i målgruppen fra kulturer der mannlige autoriteter tradisjonelt tillegges stor vekt og tillit. At det er mannlige kursholdere kan dermed i seg selv virke overbevisende for enkelte. Samtidig rapporterer flere av deltakerne at den/de mannlige kursholderne representerer en motsats til mannlige autoriteter fra egen kultur, siden kursholderne legger stor vekt på deltakelse, diskusjon og argumentasjon, og oppleves som lite belærende. Dette som en motsats til mannlige autoriteter i egen kultur, som i mange tilfeller gir fasitsvar som må aksepteres uten diskusjon og motargumenter.³⁵ For det tredje omfatter kurset temaer som mange av deltakerne ikke er vant til at menn engasjerer seg i, og/eller er vant til å snakke om på tvers av kjønn. Informantene fra Kirkens Bymisjon oppgir at det er et viktig pedagogisk virkemiddel at deltakerne blir vant til å forholde seg til menn også når det gjelder typiske kvinnerelaterte temaer. Det er for eksempel en bevisst valgt strategi at det er en mannlig kursholder som snakker om kvinnelig kjønnslemlestelse. Samtidig mener Kirkens Bymisjon det er viktig å snakke om tabubelagte temaer på tvers av kjønn for å bryte opp de kjønnsbaserte forklaringsmodellene.

4.4.1 Oppbygningen av kurset som pedagogisk virkemiddel

I tillegg til at det underveis i kurset benyttes en rekke pedagogiske virkemidler, er oppbygningen av kurset i seg selv et viktig pedagogisk grep. Særlig understreker informantene fra Kirkens Bymisjon at rekrutteringsintervjuet i forkant av kurset er sentralt, og at det må ses på som en del av kurset: Hvem som helst kan ikke delta, og det er viktig at det er en tilstrekkelig andel deltakere som er motiverte, som ønsker å delta og som deler av egne erfaringer. Samtidig er det viktig at deltakerne ikke har store psykologiske traumer. I tillegg er intervjuet viktig fordi det er med på å *modne deltakerne* og fungerer som *starten på transformasjonsprosessen* deltakerne skal gjennom.

³³ Bendixen, M. (2018). *Faglig uttalelse – Evaluering av Bymisjonens Søster-til-søster*.

³⁴ Bendixen, M. (2018). *Faglig uttalelse – Evaluering av Bymisjonens Søster-til-søster*.

³⁵ Bendixen, M. (2018). *Faglig uttalelse – Evaluering av Bymisjonens Søster-til-søster*.

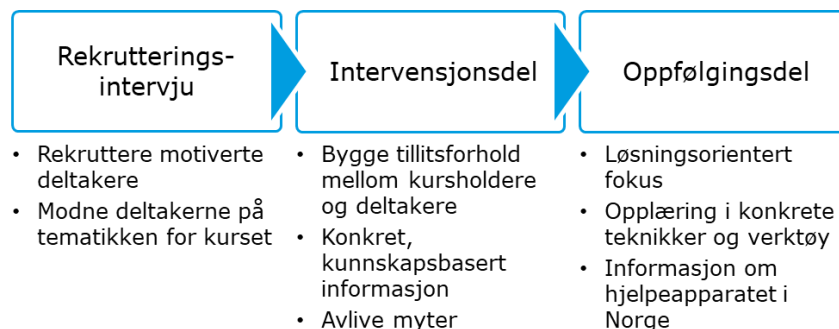
Informantene fra Kirkens Bymisjon understreker at formålet med kurset (holdnings- og atferdsendring knyttet til vold i eget og andres liv) er en pågående prosess, som tar tid, og skal ta tid, da dette er prosesser som er utfordrende både for personene og for relasjonene de er i. Det er derfor en fordel at deltakerne er noe forberedt på tematikken og innholdet i kurset *før* oppstart. Rekrutteringsintervjuet ses dermed på en den første delen av endringsprosessen deltakerne skal gjennom.

Videre er intervensjonsdelen bevisst organisert som tre intensive, sammenhengende dager med fulltidsprogram. Det ene formålet med å starte kurset på denne måten er at kursholdere og deltakerne skal bli godt kjent med hverandre og få et *tillitsforhold*. Når Kirkens Bymisjon har arrangert Søster til søster-kurs tidligere har de avholdt intervensjonsdelen av kurset på et hotell hvor alle deltakerne har vært samlet og bodd over de tre dagene. Kirkens Bymisjon opplever dette som veldig positivt og som en suksessfaktor for gjennomføringen. Å samle deltakerne på et sted, over lenger tid og i andre omgivelser, gir en enda større følelse av samhörighet og bidrar til å bygge opp fellesskapsfølelsen som er avgjørende for at resten av kurset skal fungere etter hensikten. Temaene som deltakerne skal lære om og diskutere er av såpass sensitiv karakter at det er en forutsetning at deltakerne er trygge på hverandre og kursholderne. Førsteamanuensis ved NTNU Mons Bendixen understreker også i den faglige vurderingen av Søster til søster-kurset at det er viktig at deltakerne oppnår en tilhörighets- og trygghetsfølelse. At intervensjonsdelen tidligere har blitt gjennomført ved å samle alle deltakerne på et hotell, har bidratt til å styrke dette. I gjennomføringen av empowermentkurset vi har fulgt og evaluerer, var det imidlertid ikke rom og mulighet for at intervensjonsdelen ble lagt til et hotell på samme måte som i Søster til søster-kursene. Kirkens Bymisjon og kursholderne opplever at det hadde vært svært positivt om man hadde fått til dette, men opplever samtidig at det ikke var til *før* stor hindring for gjennomføringen av kurset.

Det andre formålet med intervensjonsdelen er å introdusere deltakerne for en rekke, relativt sensitive og opprivende voldsrelaterede temaer. Som nevnt i avsnittet over er det bevisst lagt opp til å *gi deltakerne konkret, faktabasert informasjon for å avkrefte myter*. Det blir stilt spørsmål med normer og praksiser, og deltakerne oppfordres til å delta i diskusjoner og argumentere for egne standpunkt.

Resten av kursrekken, oppfølgingsdelen med 17 halvdagssamlinger har et *løsningsorientert fokus* og har som formål å øke deltakernes systemforståelse. Deltakerne blir blant annet introdusert for og kjent med ulike offentlige instanser i Norge, og blir presentert for hvordan de kan hjelpe seg selv og andre ut av ulike situasjoner.

Figur 4-1 Oppbygningen av kurset som pedagogisk virkemiddel

5. ERFARINGER MED INNHOLDET I OG GJENNOMFØRINGEN AV KURSET

Dette kapittelet beskriver de ulike aktørenes erfaringer med kursgjennomføring, samt vurderinger av innhold i kurset. Erfaringene er basert på både deltakernes opplevelser og kursholdernes erfaringer.

Denne beskrivelsen er basert på datainnsamling gjennomført i februar, uken etter at intervensjonsdelen av kurset ble gjennomført, samt på supplerende datainnsamling i begynnelsen av april da deltakerne hadde deltatt på flere av de oppfølgende kurssamlingene. Kurset var ikke gjennomført i sin helhet på dette tidspunktet, og kapittelet må leses som tilbakemeldinger og erfaringer som kursholdere og deltakere har gjort seg underveis.

5.1 Deltakernes erfaringer med innhold og gjennomføring av kurset

Dette delkapittelet beskriver deltakernes erfaringer med innholdet og gjennomføringen av kurset.

5.1.1 Informasjon i forkant av kurset

Flere av informantene forteller at de var skeptiske til kurset i forkant. Noe av grunnen var at deltakerne opplevde å få lite informasjon på forhånd om hva kurset skulle handle om. Flere oppgir at det hadde vært fint om programrådgiveren i INN hadde gitt dem informasjon innledningsvis, slik at de hadde vært mer forberedt før samtalen/intervjuet med Kirkens Bymisjon. Siden flere opplevde at de ikke visste helt hva de gikk til, hva kurset skulle handle om og hvorfor de var valgt ut til å delta, var de skeptiske til kurset i begynnelsen. Flere informanter forteller samtidig at de fikk informasjon i løpet av intervjuet med Kirkens Bymisjon, som gjorde at de ville delta på kurset. De fikk vite at kurset skulle handle om kvinners rettigheter, og ønsket å lære mer om dette. På intervjutidspunktet oppgir alle informantene at denne skepsisen har snudd, og at de hittil har vært fornøyde med kurset.

5.1.2 Innhold i kurset

Deltakernes overordnede opplevelse av kurset er at de er svært fornøyde, informantene forteller at kurset har vært både interessant og lærerikt. På spørsmål om hva de er fornøyde med så langt i kurset, trekker flere av deltakerne frem at de har lært mye nytt om konkrete tema som oppleves som relevante. Flere forteller at de opplever at det overordnede temaet for kurset er kvinners rettigheter. Andre informanter gir uttrykk for at vold er det overordnede temaet, og at man har diskutert flere aspekter ved vold. En av kvinnene forteller at hun har

«endret forståelse av hva vold er, før tenkte jeg at det bare var fysisk ved for eksempel slag, men på grunn av kurset forstår jeg at vold kan handle om økonomi og seksualitet». (Kursdeltaker)

Konkrete tema som nevnes i intervjuene er tvangsekteskap, kjønnslemlestelse, helse og familieliv. I tillegg trekker flere frem besøk av og til det norske hjelpeapparatet som barnevern, Krisesenteret og politi, som nyttig. Flere forteller at de fikk en bedre forståelse av hvordan det norske systemet fungerer, og hvor man kan henvende seg dersom man trenger hjelp. En av informantene forteller følgende om kunnskap hun fikk om barnevernet:

«En av de tingene jeg fikk lære, det var nytt, jeg fikk lære mye av barnevernet. Jeg trodde det var at de skulle ta barna våre. Men vi fikk mye informasjon om systemet. Vi fikk vite at barnevernet ikke griper inn før de har prøvd alt mulig for at familien skal kunne beholde barna. Det var helt nytt for meg, nå vet jeg hvordan systemet fungerer». (Kursdeltaker)

Noen av informantene opplever at kjønnslemlestelse var et utfordrende tema å snakke om. Noen få av informantene oppgir at de synes det var utfordrende at det var en mann som underviste om dette. To andre informanter oppgir på sin side at det var uvant å høre en mann snakke om denne tematikken, men at det var fint å oppleve at menn kan engasjere seg i noe som anses å være et kvinnedomene i egen kultur. Enkelte av kvinnene kommer fra land der hvor kjønnslemlestelse ikke praktiseres, og de kunne derfor ikke relatere seg til problematikken. Imidlertid oppgir de fleste at å lære om utbredelsen og konsekvensene av kjønnslemlestelse ga en aha-opplevelse.

Videre er det flere som trekker frem at de har fått opplæring i konkrete verktøy, blant annet i samtaleteknikk og hvordan man kan være en støtte for andre som opplever ulike former for vold. Egen rolle og mulighet som hjelpeperson og rådgiver er generelt noe flere av deltakerne trekker frem som en viktig lærdom fra kurset så langt. Enkelte av informantene trekker frem at denne bevisstgjøringen av egen mulighet til å påvirke og hjelpe andre som er i vanskelige og utfordrende situasjoner har bidratt til at de har fått økt selvtillit og økt mot. Gjennom en erkjennelse og bevisstgjøring av at kvinner har stor påvirkningsmulighet, rettigheter og ressurser, ser de på seg selv med nye øyne. Samtidig virker det som om de fleste i første omgang relaterer dette til å hjelpe andre, og ikke i like stor grad reflekterer over muligheten til å påvirke og endre eget liv.

På spørsmålet om det er andre temaer eller problemstillinger som man ikke snakket om, men som hadde vært nyttige, har få av deltakerne noen formening om dette. Det er imidlertid to informanter som ønsker seg mer fokus på hvordan minoritetskvinner kan skaffe seg utdanning og arbeid. Det er også en informant som forteller at det hadde vært fint å få besøk av og snakke med noen som selv har opplevd vold.

«Det skulle vært en person som har opplevd vold til å fortelle hvordan hun opplevde det. Hver gang vi gikk dypt inn i et tema, burde det vært en person som har opplevd det selv». (Kursdeltaker)

To av informantene forteller at de opplever at mange av deltakerne på kurset ikke tør å være ærlige og åpne om undertrykkelse av kvinner. De opplevde at kvinnene ikke alltid tør å fortelle om utfordringene, og at de gjerne snakker om utfordringene i andreperson. En av informantene forteller blant annet at flere av kvinnene i kurset forteller at det er likestilling mellom menn og kvinner i kulturene de kommer fra, og at dette ikke stemmer.

«Det var diskusjon om hvem som har mest makt i familien. Vi snakket om hvem som tar avgjørelser i familien: far, onkel og til slutt det er kvinner. Det var diskusjon om det. De fleste [deltakerne] fortalte at menn og kvinner er likestilte, men egentlig sannheten er at det ikke er slik. Det betyr at de [deltakerne] ikke har sagt sannheten i kurset». (Kursdeltaker)

5.1.3 Gjennomføring av kurset

Informantene forteller at aktivitetene og gjennomføringen av aktivitetene var godt planlagt. Flere forteller at kurset la opp til refleksjon og diskusjon i grupper, og at dette var nyttig. Flere forteller at diskusjonene gjør at man kan lære av hverandre, samtidig som kursholderne kunne rette opp i feil og antagelser som ikke var riktige. Alle informantene opplever kursholderne som kompetente og dyktige. Flere understreker at de opplever at kursholderne kjenner og forstår deres land- og kulturbakgrunn, og at det er veldig positivt og viktig for totalopplevelsen av kurset. Videre oppgir informantene at kursholderne oppleves som genuint interessert i å høre på deres meninger og at de føler seg sett, hørt og respektert. Kursholderne får også skryt for å dele av egne erfaringer.

Dette gjør at kursdeltakerne selv opplever det som lettere å åpne seg, være ærlige og fortelle om sine erfaringer. En av informantene forteller at kursholderne fungerte som et forbilde fordi man ser at andre med innvandrerbakgrunn har oppnådd målene sine.

«Det blir et forbilde for oss, hvordan hun [kursholderen] klarte seg, selv om hun har samme bakgrunn. Hvordan hun fikk styrke og nådde målene. Jeg kan få samme styrke og nå målene. Har fått troen på det».
(Kursdeltaker)

Samtidig er det enkelte av informantene som trekker frem at de synes det var utfordrende at det var en mann som underviste i kjønnslemlestelse og konsekvenser for kvinnekroppen og seksualliv. Dette gjorde at de ikke ønsket eller greide å delta i diskusjonen på samme måte som dersom det hadde vært en kvinnelig kursholder.

5.1.4 Kursholderes erfaringer med innhold og gjennomføring av kurset

Kursholderne fra Kirkens Bymisjon har lang erfaring med å holde kurs for minoritetskvinner gjennom tidligere Søster til søster-kurs. Til kursene som har blitt gjennomført tidligere har de rekruttert deltakere som har vært særlig nysgjerrig på, eller har hatt interesse for tematikken. Kvinnene som har deltatt i de foregående Søster til søster-kursene har også i all hovedsak hatt langt lengre botid, sammenlignet med deltakerne i kurset som har blitt gjennomført i samarbeid med introduksjonsprogrammet i Trondheim kommune. Som en følge av dette er språkferdighetene til kursdeltakerne på empowermentkurset også lavere, og det er første gang Kirkens Bymisjon benytter tolk i gjennomføringen av kurset.

Videre oppgir kursholderne at det er tydelig at deltakerne på empowermentkurset har mindre kunnskap om hva kurset er, dvs. innholdet og tematikken i kurset, før de begynte på kurset, sammenlignet med gruppen de er vant til å jobbe med i Søster til søster-kursene. Kursholderne reflekterer rundt at dette delvis har sammenheng med rekrutteringsprosessen, hvor de potensielle deltakerne fikk lite informasjon om hva kurset var før de ble innkalt til samtale. I tillegg opplever kursholderne at norskferdighetene og det at deltakerne generelt har kortere botid enn deltakerne på Søster til søster-kurs, også er en grunn til at deltakerne i mindre grad har skjønt hva kurset går ut på og handler om, ved oppstart.

Videre oppgir kursholderne at de opplever at gruppen som har deltatt i empowermentkurset er litt mer forsiktig og at de må bruke noe mer tid forklare bakgrunnen for de ulike øvelsene og hvorfor de skal gjøre de ulike øvelsene. Dette kan også skyldes gruppesammensetningen i kurset. Vi vil komme nærmere tilbake til dette senere i evalueringen.

Kursholderne oppgir likevel at deltakerne på kurset har vært interessert i tematikken, og har blitt mer og mer positive til deltakelsen i forbindelse med gjennomføringen av intervensjonsdelen. Kursholderne opplever også at deltakerne har vært aktive og engasjerte på samlingene, og stilt oppfølgings spørsmål underveis. Alle deltakerne har også deltatt aktivt under gruppearbeidene, og kursholderne opplever generelt at det ikke har vært noen utfordringer knyttet til engasjementet eller motivasjonen hos deltakerne. Kursdeltakerne har generelt virket fornøyd med kurset og det har vært god stemning i gruppen i løpet de delene av kurset som er gjennomført hittil.

Deltakerne i kurset har som tidligere nevnt svært ulik bakgrunn, både når det gjelder alder, familiesituasjon, utdanningsbakgrunn og arbeidserfaring. Kursholderne opplever foreløpig ikke at deltakernes bakgrunn påvirker deres læringsutbytte og hvordan de kan nyttiggjøre seg kurset. Kursholderne er usikre på om utdanningsbakgrunn og arbeidserfaring kan ha betydning for

hvordan deltakerne forstår de ulike temaene. Imidlertid fremheves personlige egenskaper som viktige for å nyttiggjøre seg tilbudet. Her vektlegges det egenskaper som evnen til refleksjon, det å være åpen og villig til å diskutere og reflektere rundt de ulike temaene.

Som tidligere nevnt, er 12 av 14 kursdeltakere fra Syria. Kursholderne fremhever at det er uheldig at det ikke er en større diversitet i landbakgrunnen til gruppen, da diversitet og mangfold i gruppen erfaringsmessig bidrar til at deltakerne åpner seg og forteller mer fritt om egne erfaringer og opplevelser. Ved første runde med datainnsamling – uken etter intervensjonsdelen – oppga enkelte av kursdeltakerne at de tror at det at deltakerne er relativt homogene og mange kommer fra samme kultur og landbakgrunn, har bidratt til at noen av deltakerne har holdt litt tilbake og vært noe mer reservert sammenlignet med grupper med større mangfold. Samtidig kan dette også være knyttet til at deltakerne generelt har lavere språkkompetanse og har vært kortere i Norge, sammenlignet med den ordinære målgruppen for Søster til søster-kursene. Dette støttes av at flere av kursholderne opplevde at enkelte deltakere henvendte seg til dem i pausene og i lunsjen under intervensjonsdelen, og at det virket som enkelte av kvinnene synes det var lettere å samtale med kursholderne alene enn i plenum i undervisningen.

Samtidig understreker kursholderne at denne observasjonen ble gjort tidlig i kursrekken, da det kun var en liten del av kurset som var blitt gjennomført. De forventet at kursdeltakerne ville åpne seg noe mer utover i kursrekken da det erfaringsmessig tar tid å opparbeide seg tillitt til de andre deltakerne i gruppen, noe som også synes å ha skjedd (se mer i kapittel 6.3)

5.1.4.1 Erfaringer med innholdet i intervensjonsdelen

Videre oppgir kursholderne at det virker som om noe av innholdet fra den første kursdagen er kjent for kursdeltakerne fra før. Kursholderne har ikke spurt deltakerne direkte om dette, men de antar at kvinnene kan ha blitt presentert noe av den samme tematikken gjennom samfunnskunnskapsundervisning i introduksjonsordningen, eller på deltakelse i foreldreveiledningskurs. Kursholderne opplever imidlertid at dette kun gjaldt temaene som ble presentert på dag 1 av intervensjonsdelen, og at innholdet fra dag 2 og 3 ikke var kjent for deltakerne fra før.

Kursholderne opplever at flere av kvinnene har behov for mer én-til-én veiledning. Mange har behov for råd og veiledning som omhandler rettigheter og systemforståelse. Som nevnt er det flere som har henvendt seg til kursholderne i pausene på kurset for å spørre om råd og veiledning knyttet til sin egen situasjon. Det har i etterkant av intervensjonsdelen også vært kvinner som har tatt direkte kontakt med Kirkens Bymisjon for å avtale private veiledningstimer.

5.1.4.2 Foreløpige erfaringer med innholdet i oppfølgingsdelen

Til forskjell fra intervensjonsdelen som lignet nokså mye på innholdet i Søster til søster-kurset som Kirkens Bymisjon har gjennomført tidligere, er innholdet i oppfølgingsdelen satt sammen og gjennomført for første gang i empowermentkurset for deltakere i introduksjonsprogrammet i Trondheim. Oppfølgingsdelen skal gi deltakerne konkrete verktøy til hvordan de kan ta i bruk egne ressurser og nye kunnskap, håndtere ulike situasjoner de kommer i og støtte seg selv og andre. Dette gjøres i stor grad gjennom å gjøre dem kjent med og tryggere på det offentlige hjelpeapparatet. Mange av oppfølgingssamlingene inneholder besøk hos ulike hjelpeinstanser. Siden empowerment ses på som en prosess, vil det være et mål i seg selv å følge og støtte deltakerne over tid.

Kirkens Bymisjon har gjort kontinuerlige endringer i innholdet av oppfølgingssamlingene for å tilpasse innholdet til behov i gruppen som de identifiserer underveis. Kursholderne fra Kirkens Bymisjon merker at deltakerne har «forstått poenget» med undervisningen om voldsrelatert

tematikk, og trenger mer «nytt» innhold som ikke oppfattes som gjentakende. De har blant annet sett behov for å innlemme flere positivt ladede samlinger som gir mer «oppturer», i og med at voldsrelatert innhold er alvorlig og «tung» tematikk. Som følge av disse observasjonene har Kirkens Bymisjon erstattet noen av de opprinnelige temaene med nye temaer som virker mer hensiktsmessig. Eksempelvis har *fordommer* blitt tema på en egen samling, på bakgrunn av at kursholderne observerte ulike fordommer blant enkelte deltakere. Videre har temaet *psykoeduksjon* erstattet samlingen om *fysisk og psykisk vold*, på grunn av behov for en ny vinkling. Andre justeringer som har til formål å gjøre samlingene mer positivt ladet og varierte, innebærer mer besøk av personer deltakerne kan relatere seg til som har hatt gode opplevelser, for eksempel med å skaffe seg jobb eller i møte med barnevernet. I tillegg har de lagt inn flere rent sosiale samlinger og dermed på å inkludere deltakerne raskere i et nytt nettverk.

I tillegg til disse større endringene, foretar Kirkens Bymisjon løpende justeringer for å forhindre for stor overlapp mellom innholdet i samlingene. De går dypere inn i tematikk som de ser at er relevant og livsnært for deltakerne – som tvangsekteskap synes å være for akkurat denne deltakergruppen, og toner ned tematikk som er mindre relevant for dem – eksempelvis økonomisk press.

Kirkens Bymisjon har også lagt inn jobbsøking i en oppfølgingssamling, basert på ønske fra deltakerne. I denne seansen skal deltakerne få høre en suksesshistorie, som skal bidra til å øke motivasjonen og selvtilliten deres og samtidig realitetsorientere og ansvarliggjøre deltakerne rundt integrering og jobbsøking.

Kursholderne forteller om godt oppmøte på oppfølgingssamlingene, og god stemning blant deltakerne. Dette tyder på at deltakerne opplever samlingene som relevante.

5.1.5 Erfaringer med bruk av tolk

Som nevnt i avsnittet over skiller deltakerne i empowermentkurset seg fra deltakerne Kirkens Bymisjon er vant til å jobbe med i Søster til søster-kursene ved at de har kortere botid og således dårligere norskkunnskaper. Dette medførte at Kirkens Bymisjon var avhengig av å gjennomføre kurset med bistand fra tolk. I **intervensjonsdelen** ble det benyttet tolker fra Tolketjenesten. Kirkens Bymisjon har egne tolker i Søster til søster-nettverket, som er sertifisert i Søster til søster-metodikken, med relevant språkkompetanse og tolkeerfaring. Før oppstarten av kurset ble det imidlertid vurdert dit hen at disse tolkene ikke kunne benyttes til intervensjonsdelen, da de ikke har tilstrekkelig tolkeerfaring. Det ble derfor besluttet å benytte tolker fra Tolketjenesten under intervensjonsdelen av kurset, da det er snakk om intensiv tolking over lang tid og tolking av komplekse faglige begreper.

Siden majoriteten av deltakerne (12/14) kommer fra Syria og de øvrige to deltakerne kommer fra Eritrea, ble det i utgangspunktet kun bestilt tolk på arabisk og tigrinja til intervensjonsdelen av kurset. Flere av deltakerne fra Syria har imidlertid Kurdisk som morsmål, men Kirkens Bymisjon hadde fått informasjon om at alle behersket arabisk på et nivå at arabisk tolk ville fungere.

Under intervensjonsdelen av kurset viste det seg at særlig én av deltakerne ikke behersket godt nok arabisk til å forstå tolken. De resterende deltakerne med kurdisk som morsmål oppgis å beherske arabisk på et tilfredsstillende nivå til å forstå innholdet og delta i diskusjoner i kurset. I gjennomføringen av kurset bistod også kursdeltakere med å oversette for hverandre ved behov. Ved gjennomføring av oppfølgingsdelen av kurset har det blitt forsøkt med kurdisk tolk med varierende hell.

Enkelte av kursholderne opplever at nivået på tolkene som ble benyttet under intervensjonsdelen har variert, og at det ved enkelte anledninger har forekommet direkte feil i tolkingen. Dette har imidlertid blitt fanget opp av kursholderne med arabisk språkkompetanse og misforståelser og feil har blitt oppdaget tidlig og deretter korrigert.

Kirkens Bymisjon oppgir at det var vanskelig å få rekruttert tolker til intervensjonsdelen av kurset. Dette henger sammen med at det er lang bestillingstid på tolker hos Tolketjenesten og at det er særlig stort press på tolker i arabisk.

I **oppfølgingsdelen** har Kirkens Bymisjon benyttet egne interne tolker fra Søster til søster-nettverket. Dette er personer med erfaring fra Søster til søster-nettverket som er sertifiserte kursholdere og med språkkompetanse. Disse er imidlertid ikke sertifiserte tolker. Tolkene har heller ikke nødvendigvis erfaring med tolkeoppdrag fra før.

Tolkene får en grundig gjennomgang av innholdet i forkant av samlingene, samt gjennomgang av fagterminologi og begreper. Kursholderne opplever at det har fungert fint å benytte interne tolker til gjennomføring av denne delen av kurset.

Før hver oppfølgingsamling som inneholder nye temaer, går kursholderne i Kirkens Bymisjon gjennom hele innholdet i samlingen sammen med tolken samme dag som den enkelte samlingen. Dermed blir tolkene forberedt på tematikk og vokabular. Tolkene kjenner til en del tematikk fra før, siden de selv har vært med på Søster til søster-kurs. Ved samlinger som gjennomgår samme tematikk som tolkene selv har hatt kurs i, gjennomføres ikke denne typen forberedelse.

Tolkene selv synes det har gått greit å tolke, og at alle deltakerne har forstått dem. Noen av begrepene kan også være vanskelige å forstå, men da forklares de tydelig – først på norsk, så oversatt til sitt morsmål. Det hender også deltakerne stiller spørsmål om begreper eller konsepter dersom de ikke forstår, og tolkene oppgir at de i slike tilfeller alltid oversetter til norsk slik at alle deltakere og kursholderne forstår – og slik at kursholderne kan komme med et svar, som tolken i neste omgang kan oversette.

Ingen av de to tolkene opplever at det er vanskelig å snakke om tematikken for dem, men at det kan være krevende for noen av deltakerne å snakke om noen av temaene i kurset første gang de snakker om det.

Samtalene med to av tolkene kan tyde på at de har litt ulik tilnærming til tolkerollen. Mens en av tolkene er tydelig på at hun bare skal oversette det deltakerne og kursholderne sier, oppgir den andre at hun gjerne blir med i diskusjonen med egne innspill.

6. VURDERING AV MULIGE VIRKNINGER AV EMPOWERMENTKURSET

Kapittelet gir en beskrivelse av mulige utfall og virkninger av kurset. Erfaringene er basert på både deltakernes opplevelser, samt kursholderne og programrådgivernes erfaringer. Det er verdt å merke seg at erfaringene er hentet inn før kurset var ferdig. Dette kapittelet må derfor leses som foreløpige erfaringer.

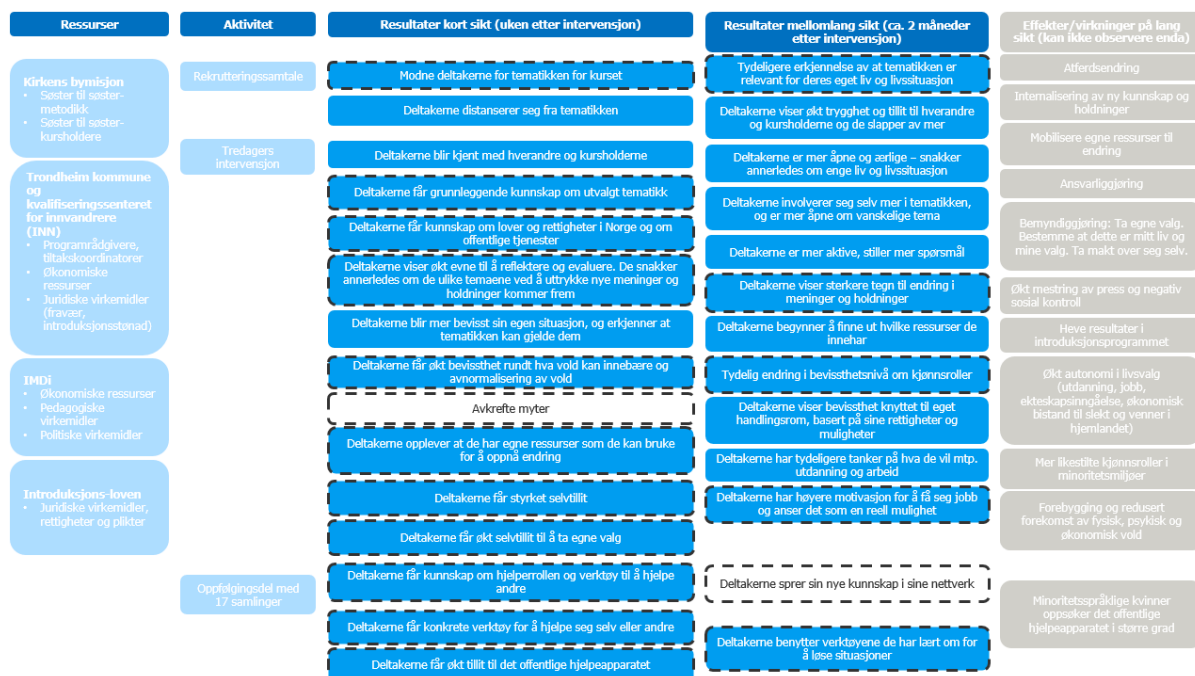
Kursholderne fra Kirkens Bymisjon understreker at kurset er tenkt som starten på en (langvarig) endringsprosess hos deltakerne. Deltakerne får opplæring i konkret tematikk som skal bidra til holdningsendringer knyttet til en rekke voldsrelaterede tema. På sikt vil holdningsendringene føre til atferdsendring. Informantene fra Kirkens Bymisjon er tydelige på at en slik prosess tar tid, og at prosessen vil variere fra person til person, bl.a. med utgangspunkt i individuelle erfaringer og bakgrunn, hvor lang tid en slik prosess tar.

6.1 Mulige virkninger av empowermentkurset

Figur 6-1 synliggjør mulig virkninger av kurset som er gjennomført for deltakere i introduksjonsprogrammet i Trondheim kommune. Figuren forsøker også å synliggjøre sammenhengene mellom innholdet i kurset og observerte endringer hos deltakerne.

Teorien om sammenhenger mellom kursets innhold, oppbygning og virkninger som presenteres i figur 6-1, er basert på funn fra intervjuer med ansatte som kjenner til deltakerne og med deltakerne som har vært med på kurset.

Figur 6-1: Forandringsteori – Mulige virkninger av empowermentkurs

Forklaring til figuren: Figuren viser hvilke ressurser, aktiviteter og virkninger kurset har. Virkningene er delt inn i resultater på kort, mellomlang og lang sikt. Resultater på kort sikt er her definert som tiden rett etter intervensjonsdelen av kurset, mens mellomlang sikt er to måneder etter intervensjonen. Disse to reflekterer våre to tidspunkter for datainnsamling. De blå boksene med en stiplet linje rundt er endringer som vi

observerer i intervjuene med både kursholdere og deltakerne selv. De blå boksene er observasjoner gjort i intervjuene med kursholdere, men som vi ikke kan gjenkjenne i intervjuene med deltakerne. De stiplede boksene er endringer som vi har observert gjennom intervjuene med deltakerne. Mange av endringene som er observert forsterkes i løpet av prosessen, så en del av endringene vil være de samme på kort og mellomlang sikt, bare tydeligere. Boksene i grått på høyre side er forventede virkninger på lang sikt. Evalueringen kan ikke si noe om de mer langsiktige virkningene av kurset, på grunn av evalueringens tidsaspekt.

Oppsummert viser funn fra evalueringen at kvinnene som har deltatt på kurset har fått ny kunnskap, økt bevissthet, samt økt selvtillit og mot. I de to neste kapitlene går vi nærmere inn på deltakernes og kursholderens opplevelse av endring hos deltakerne.

6.2 Deltakernes opplevelse av endring

Vi har intervjuet deltakerne på to ulike tidspunkter. De første fem intervjuene ble gjennomført helt i oppstarten av kursrekken, som var uken etter gjennomføring av intervensjonsdelen. De siste åtte intervjuene ble gjennomført tidlig i april, i oppfølgingsdelen. Fordelen med å ha gjennomført intervjuer på to ulike tidspunkter er at vi kan undersøke om det har skjedd noen form for subjektive endringer i holdninger og oppfatninger underveis. Dette er imidlertid vanskelig å oppdage, og vi kan ikke si at endringene vi ser utelukkende er et resultat av empowermentkurset. I det følgende gjør vi først rede for funn fra de første intervjuene før vi gjør rede for funn fra intervjuene som ble gjennomført i april.

6.2.1 Opplevelser av endring i de første intervjuene

Det er bemerkelsesverdig hvordan flere av deltakerne relativt tidlig i kursrekken oppgir at de har fått ny kunnskap og endrede holdninger. Etter å ha gjennomført rekrutteringsintervju og intervensjonsdelen av kurset, oppgir alle fem informantene at de har lært mye nytt om konkrete temaer som kjønnslemlestelse, kvinners rettigheter og hvordan kvinner kan støtte hverandre som rådgivere for hverandre. Det er også flere som trekker frem at de «*ikke bare har fått informasjon, men også hvordan de kan bruke informasjonen*». Informantene opplever at de har lært noen konkrete verktøy og teknikker for hvordan de kan (og bør) gå frem i ulike situasjoner i livet, basert på det de har lært på dette kurset. Enkelte av informantene oppgir at de vil benytte den nye lærdommen og gir eksempler på ulike situasjoner der den nye kunnskapen vil bli relevant. Særlig fremheves her ulike samtaleteknikker og måter å håndtere diskusjoner på.

Fire av fem deltakere som ble intervjuet oppgir videre at ny kunnskap om blant annet disse temaene har bidratt til å endre dem også på et mer overordnet nivå. Flere trekker frem at kurset har gitt dem en styrket selvtillit, økt mot og styrket tro på egne og kvinners muligheter til å påvirke. Flere oppgir også at de har fått styrket tro på egne ferdigheter, vurderingsevne og muligheter fremover. Én av deltakerne oppgir at kurset har motivert henne til å arbeide hardere og mer målrettet for å nå målet om å få seg arbeid, og at hun i større grad enn tidligere har skjønnet viktigheten av dette.

Selv om enkelte av informantene oppgir at den økte selvtilliten og troen på egne ferdigheter vil påvirke valg i egne liv, knytter alle informantene den økte selvtilliten i første omgang til egen rolle som rådgiver og hjelper overfor andre i lignende livssituasjoner. Det fremstår som spesielt viktig for kvinnene at de kan hjelpe andre, at de har lært konkrete teknikker for hvordan man bør gi råd og at de har kunnskap om temaer som styrker deres posisjon og rolle som rådgiver og hjelper. Det er kun én informant som eksplisitt nevner at det hun har lært har bidratt til at hun vil ta bedre beslutninger på egne vegne og i eget liv. Samtidig er det flere av informantene som selv reflekterer rundt at endringsprosesser tar tid, og at endring i eget eller andres liv «ikke noe som skjer over natten».

Samtidig virker det som om de fleste i første omgang relaterer den nye kunnskapen fra kurset til å hjelpe andre, og ikke i like stor grad reflekterer over muligheten til å påvirke og endre eget liv. Dette må imidlertid ses i lys av at intervjuene ble gjennomført etter at en forholdsvis liten del av kurset har vært gjennomført.

Kursholderne understreker at det kan ta tid å erkjenne at tematikken kan være relevant for eget vedkommende, og at det ikke er å forvente at alle deltakerne opplever at kurset har bidratt til at de får et mer bevisst forhold til å ta valg og endre eget liv.

6.2.2 Opplevelser av endring i de siste intervjuene

Omtrent alle informantene vi snakket med i starten av april har god kjennskap og kunnskap om temaene som er blitt presentert i kurset. Flere av informantene kan fortelle fritt om blant annet hva kjønnslemlestelse er, om tvangsekteskap, hierarkier i familien og det norske hjelpeapparatet.

På lik linje som i første intervjurunde knytter flertallet av informantene kunnskapen de har tilegnet seg til muligheten de har for å hjelpe og gi råd til andre kvinner som står i en vanskelig situasjon. På lik linje som i de første intervjuene forteller kvinnene at de har fått økt mot, selvtillit og tro på egne ressurser. Enkelte av informantene kan ikke forklare hva denne økte selvtilliten innebærer, mens andre sier eksplisitt at de har fått økt selvtillit til å ta fatte gode valg.

I den siste intervjurunden ser vi en svak tendens til at noen av deltakerne i større grad forteller og gir eksempler på hvordan kurset har hjulpet dem til å tilegne seg egenskaper som kan bidra til at de tar valg som styrker egen situasjon. En av informantene forteller blant annet hvordan hun har tilegnet seg en forståelse av at hun skal være likestilt med mannen sin i valg som omhandler familien, og teknikker for hvordan hun kan snakke med ham:

«Man skal gradvis balansere, se litt etter hvert og forsøke å endre over tid. For brå avgjørelser og endringer, det blir en rystelse. Man skal prøve gradvis. Snakke med ham rolig. Det betyr at man skal diskutere med ord, ordne ting». (Kursdeltaker)

En annen informant har den samme oppfatningen av hvordan hun kan snakke med mannen sin når vi spør om hun føler at hun er med på å ta viktige beslutninger som angår henne:

«Ja, som jeg nevnte, jeg vil ikke la meg bli undertrykt. Da skal jeg forsvare meg. Hvis det blir en lang diskusjon og han blir irritert da kan jeg prøve å diskutere med ham uten at vi blir sinte på hverandre. Jeg må prøve å forklare ham.» (Kursdeltaker)

En annen informant forteller at hun har fått en større forståelse av at hun har rettigheter til å ta studier og delta i arbeidslivet, og at kunnskap om dette har vært viktig for motivasjonen til å studere:

«Jeg har også rettigheter og det er bra for meg. Nå vet jeg at jeg kan jobbe og ta ansvar. Før jeg startet hadde jeg planer for livet mitt, men nå har planene mine blitt enda sterkere. Planen er å ta studier.» (Kursdeltaker)

Fire av informantene er blitt intervjuet to ganger, både i første og siste intervjurunde. Hos tre av disse informantene ser vi en tendens til en utvikling. I første intervju er informantene mest opptatt av hvordan kurset bidrar til å kunne hjelpe andre og hvordan man kan være en god rådgiver for venninner, naboer og familie. I det siste intervjuet forteller informantene i større grad

om eksempler fra eget liv hvor deltakerne har vært med å påvirke beslutninger. Dette gjelder i førsterekke forståelser og verktøy for hvordan å håndtere konflikter i familien, og synet på og ønsket om utdanning og arbeid i Norge. Selv om det kan synes å være en liten utvikling fra første intervju til siste intervju kan det ikke regnes som direkte effekter av kurset. Grunnene til endringene kan være mange. Det kan for eksempel tenkes at spørsmålene er stilt på en litt annen måte i de to intervjuene som gjør at svarene blir annerledes, eller det kan være at de ved å delta i introduksjonsprogrammet generelt har utviklet egenskaper, meninger og valgkompetanse.

6.3 Ansattes vurdering av endring hos deltakerne

Fra Kirkens Bymisjons side er det en intensjon om at den første rekrutteringssamtalen skal bidra til å modne deltakerne for tematikken i kurset, ved at man i intervjuet snakker litt om hva kurset skal inneholde. Det er en intensjon om en transformasjonsprosess påbegynner allerede i denne fasen. Kursholderne som har gjennomført rekrutteringsintervjuet ser at flere i første omgang distanserer seg fra tematikken og mener det ikke angår dem direkte. Mange erkjenner imidlertid at tematikken er relevant for deres egen livssituasjon på senere tidspunkt i kursrekken.

Kursholderne oppgir at de tre første kursdagene (intervensjonsdelen) er tenkt å fungere som en *bevisstgjøringsprosess*. Denne bevisstgjøringsprosessen skal hjelpe deltakerne til å ta stilling til sine liv og starte en atferdsendingsprosess. Fra tidligere Søster til søster-kurs erfarer kursholderne at det skjer noe med måten deltakerne diskuterer og reflekterer rundt de ulike temaene på i løpet av disse tre dagene, og informantene fra Kirkens Bymisjon som er intervjuet i denne evalueringen oppgir at de ser den samme endringen hos deltakerne på empowermentkurset.

Allerede ved første datainnsamling ser vi tydelig at deltakerne har begynt en prosess knyttet til bevissthet og refleksjon, men det er ikke mulig å si hvorvidt prosessen startet ved rekrutteringsintervjuet eller ved intervensjonen. Like fullt har flere av deltakerne gitt uttrykk for at de fikk informasjon under samtalen som er interessant og som gjør at de selv ønsket å delta på kurset og syntes at det var relevant.

Bevisstgjøringsprosessen handler om at deltakerne, etter å ha lært om en rekke sensitive temaer som gråsoner, krysspress fra hjemlandet og kvinnekjønnediskriminering, begynner å erkjenne at også deler av deres egen livssituasjon kan være preget av slike dynamikker. Også for deltakerne i empowermentkurset oppgir kursholderne at de ser en tydelig endring i noen av deltakernes bevissthetsnivå etter dag to i intervensjonsdelen og at kvinnene snakker annerledes om eget liv, egen livssituasjon og de ulike temaene før og etter intervensjonsdelen. Kursholderne beskriver at de ser at flere av kvinnene har fått en aha-opplevelse knyttet til utbredelse og konsekvenser av ulike former for vold, noe som trolig har bidratt til å avkrefte myter om tematikk og tilbakevise påstander om tematikken som kvinnene har holdt som sannheter tidligere. Dette kommer av økt bevissthet rundt hva vold kan innebære, kombinert med ny kunnskap om voldsfenomener, avnormalisering av alle de ulike voldsformene og økt innsikt i egne rettigheter i Norge.

Bevisstgjøringsprosessen som synes å ha startet hos deltakerne innebærer også en større bevissthet rundt egne ressurser. Dette kommer blant annet av at de gjennom kurset gjøres oppmerksom på og trykkes på egne ressurser, samt mulighetene de har for å bruke dem til å hjelpe andre eller seg selv. Kombinert med ny kunnskap om spesifikke tema, om rettigheter og nye løsningsorienterte verktøy, synes dette å ha styrket deltakernes selvtillit. Deltakerne viser blant annet større selvtillit til å ta egne valg.

Den intensive intervensjonen på tre dager har også hatt en viktig funksjon i at deltakerne ble kjent med hverandre og med kursholderne. Dette gjorde også at deltakerne ble mer og mer

aktive i løpet av de tre dagene sammen. Kursholderne opplever dette som viktig for å få gode diskusjoner, ærlighet og åpenhet blant deltakerne, fordi det igjen er forutsetninger for at en endringsprosess kan skje.

Kursholderne som er intervjuet opplever at deltakerne har vært positive, engasjerte og motiverte underveis, og at kursdeltakerne har hatt stort læringsutbytte fra intervensjonsdelen. Dette på tross av at flere av deltakerne var synlig skeptiske til kurset ved oppstart. Kursholderne opplever at deltakerne sitter igjen med ny og oppdatert kunnskap om temaene som det er undervist i, og at dette, sammen med øvelsene som er gjennomført har bidratt til at flere av deltakerne har endret holdninger til flere av temaene. Dette ble blant annet synliggjort gjennom en plenumssamtale om partnervold på den første oppfølgingssamlingen. Partnervold er et av temaene som ble gjennomgått på intervensjonsdelen av kurset, og flere av deltakerne var i starten av den oppfatning at det var greit om en mann slo en kvinne dersom hun hadde gjort noe dumt. Dette ble det snakket mye om på intervensjonsdelen og flere av deltakerne uttrykte at de endret mening knyttet til dette. Da det på oppfølgingsdelen av kurset kom en ny deltaker som ikke hadde deltatt på intervensjonsdelen, uttrykte denne kvinnen forståelse for partnervold i visse situasjoner. Dette ble slått hardt ned på av alle de andre kursdeltakerne som da uttrykte en tydelig og generell fordømmelse av alle former for partnervold.

Episoden kan fungere som et eksempel på at kvinnene som deltok på intervensjonsdelen, og som i flere tilfeller i utgangspunktet ikke fordømte partnervold, endret holdning til og oppfatning av dette. Kursholderne understreker imidlertid at slike uttrykk for holdningsendringer i plenum ikke alltid betyr at deltakerne faktisk har tatt inn over seg og endret holdning i praksis. Enkelte vil i slike sammenhenger prøve å tilpasse seg det de tror forventes av dem, og kan således uttrykke meninger og holdninger de ikke egentlig har adoptert. Situasjonen er likevel betegnende og kursholderne trekker den frem som et eksempel på at deltakerne i det minste har startet på en bevisstgjøringsprosess etter å ha gjennomført intervensjonsdelen av kurset.

Ved andre runde med datainnsamling som ble gjennomført i starten av april, kom det tydelig frem at deltakerne hadde blitt enda mer trygge på hverandre. Kursholderne opplever at deltakerne hadde blitt mer åpne og ærlige, involverte seg selv mer i tematikken og var mer deltakende i diskusjoner, samt ga uttrykk for nye meninger og holdninger rundt de ulike temaene de hadde lært om. Kursholderne ser dette som en svært positiv utvikling, som tyder på at de har startet en bevisstgjøringsprosess og viser tegn til holdningsendring. Ikke minst ser kursholderne tegn til at deltakerne involverer seg selv mer i tematikken, hvilket viser at de har erkjent at tematikken kan være relevant for deres egen livssituasjon. Deltakerne uttrykker blant annet større bevissthet rundt kjønnsroller, men også rundt hvilke ressurser de innehar og hvilket handlingsrom de har basert på ressurser, rettigheter og muligheter. Noen har tydelig begynt å se for seg arbeid som en mer reell mulighet enn tidligere, og noen har begynt å tenke på hva de ønsker med tanke på arbeid eller utdanning i Norge.

Samtidig som kursholderne ser stor utvikling hos mange deltakere, opplever de at det varierer fra gang til gang hvor ærlig deltakerne er, noe som tyder på at de kan ha startet en holdningsendringsprosess men ikke har internalisert den nye kunnskapen og holdningene helt enda. I og med at en empowerment er en prosess som innebærer holdnings- og atferdsendringer, er det naturlig at dette tar tid.

Gjennom øvelsene på kurset viser deltakerne at de har forstått de ulike konseptene og begrepene som er gjennomgått, ved at de klarer å benytte kunnskapen til å jobbe frem løsninger på fiktive situasjoner. Dette innebærer blant annet å bruke samtaleteknikker de har lært, eller å finne ut i hvilke situasjoner man kan bruke hjelpeapparatet.

Deltakerne viser også større kunnskap om og tillit til hjelpeapparatet. Det er grunn til å tro at både økt kunnskap om og besøk hos ulike relevante tjenester har bidratt til dette.

I evalueringen har vi også gjennomført intervjuer med programrådgivere som har ansvar for flere av deltakerne som har vært med i kurset i regi av Kirkens Bymisjon. Som tidligere nevnt har programrådgiverne primært vært involvert i rekruttering av deltakere til empowermentkurset. Programrådgiverne oppgir også at de ikke har vært med å utvikle innholdet i kurset og at de har begrenset kunnskap om hva kurset inneholder. I intervjuene med programrådgiverne kommer det også frem at kurset i liten grad er satt i sammenheng med den enkelte deltakers individuelle plan og mål for deltakelse i introduksjonsprogrammet. Programrådgiverne oppgir at det er stor variasjon i hvor tett kontakt de har med de ulike deltakerne og dermed også store forskjeller på hvor godt de kjenner dem. Programrådgiverne opplever at de enten ikke kjenner deltakerne godt nok, eller at det er for tidlig å si noe rundt hvorvidt kurset har medført noen endring hos deltakerne.

7. VURDERINGER OG ANBEFALINGER

Dette kapittelet oppsummerer hovedkonklusjoner og anbefalinger fra evalueringen. Innledningsvis i kapittelet presenterer vi våre vurderinger og anbefalinger knyttet til utvikling og implementering av kurset.

Videre oppsummeres Rambølls vurderinger av gjennomføring, innhold og virkninger av empowermentkurset som har blitt utviklet i Trondheim kommune. Vurderingene er basert på funn fra datainnsamlingen, samt teorier om empowerment. I kapittelet oppsummeres også suksesskriterier for samarbeid mellom frivillige og offentlige basert på funn fra denne evalueringen.

Avslutningsvis i kapittelet kommer vi med våre vurderinger og anbefalinger for hvordan et empowermentkurs kan innrettes i fremtiden. Som tidligere nevnt utfordres evalueringen av at det ikke er en omforent forståelse for hva et empowermentkurs skal være og hva som er hovedmålene med kurset. Dette gjør det utfordrende å komme med anbefalinger til hvordan et empowermentkurs bør innrettes når det ikke har vært tydelig hva et slikt kurs er ment å bidra til.

For å vurdere hvordan et empowermentkurs kan se ut i fremtiden tar vi derfor utgangspunkt i at formålet med et empowermentkurs skal være å øke måloppnåelsen i introduksjonsprogrammet. Vurderingene er basert på hva som er målgruppens behov for å komme over i utdanning eller arbeid. Målgruppens behov knyttes videre opp mot forskning om empowermentteori og hva som skal til for å trigge en endringsprosess som skal bidra til myndiggjøring. Deretter baserer vi våre vurderinger på erfaringsbasert kunnskap fra Søster til søster-kurset og empowermentkurset som er utviklet i Trondheim kommune. Her skisserer vi hva som anes å være de virksomme kjerneelementene, eller suksesskriteriene i kurset som ikke kan endres for å oppnå ønsket virkning. Sist i kapittelet gjøres en vurdering av hvilke innholdselementer som mangler for å støtte opp under målgruppens behov.

7.1 Rambølls vurdering av utvikling og implementering av kurset

Oppsummert fremstår det for Rambøll som at implementeringen av prosjektet har hatt noen utfordringer. Utfordringene knytter seg både til utviklingen av kurset og avklaringer rundt innholdet og formålet med empowermentkurset, samt rekrutteringen av deltakere.

Det er flere grunner til dette: For det første viser evalueringen at oppstartsfasen av prosjektet skjedde raskt og uten nødvendig forankring og avklaringer mellom IMDi, Kirkens Bymisjon og INN knyttet til formål, innhold og omfang av kurset. Dette har bidratt til at de ulike aktørene har ulike historier og oppfatninger knyttet til hva og hvordan kurset skulle utvikles og implementeres. Det har blitt utformet en prosjektplan som skisserer organisering, roller og fremdrift, men denne er i liten grad forankret hos de samarbeidende aktørene. Dette har bidratt til uklarhet rundt de ulike aktørenes roller og ansvar. Tidsaspektet knyttet til for rask oppstart av prosjektet, samt en nedbemanningssituasjon i INN og påfølgende begrensede ressurser i INN til å følge opp prosjektet, har bidratt til dette.

Kurset som er utviklet i Trondheim kommune er imidlertid ikke spesifikt utviklet for å understøtte deltakernes kvalifiseringsprosess, eller for å bidra direkte til økt måloppnåelse i introduksjonsprogrammet. Intensjonen til IMDi var at kurset skulle settes i sammenheng med introduksjonsprogrammet og understøtte deltakernes kvalifisering inn mot utdanning og arbeid. At INN har vært lite involvert i utviklingen av kurset har gjort det vanskeligere for Kirkens Bymisjon å tilpasse kurset til den nye målgruppen som er deltakere i introduksjonsprogrammet. Dette har bidratt til at empowermentkurset, slik det fremstår i dag, ikke treffer helt på behovene

til den nye målgruppen for kurset hvis intensjonen er at kurset *direkte* skal bidra til å understøtte kvalifiseringen og være direkte koblet til introduksjonsprogrammet. Derfor burde kurset i større grad vært innpasset som en del av introduksjonsprogrammet og i deltakernes individuelle plan. Det er INN som kjenner den aktuelle målgruppen best, og Kirkens Bymisjon har mindre erfaring med akkurat denne målgruppen selv om de har lang erfaring med arbeid med personer med minoritetsbakgrunn.

Når det gjelder innholdet og omfang av kurset burde det følgende vært tydeligere definert:

- hva som er det overordnede formålet og hensikten med kurset
- hvilke innholdselementer kurset bør bestå av for å oppfylle formålet
- hvem som er målgruppen for kurset (inklusions- og eksklusjonskriterier)
- hvilket omfang/antall kurs som skal gjennomføres
- hvor stor andel av tilskuddsmidlene som skulle gå til hhv. utvikling av kurset (plan for gjennomføring og metoder) og selve gjennomføringen av kurset
- fremdriftsplan, med roller og ansvar i prosjektperioden
- hva som skal evalueres i kursevalueringene

Også når det gjelder rekrutteringen av deltakere burde programrådgiverne i INN vært involvert i større grad. Både kursdeltakerne og kursholderne i Kirkens Bymisjon fremhever at det hadde vært hensiktsmessig om de potensielle kursdeltakerne hadde fått informasjon om formålet med og gjennomføringen av kurset i forkant av motivasjonssamtalen. Kirkens Bymisjon og INN er i ferd med å endre rekrutteringsprosessen hvor deltakerne nå blir informert om kurset før de blir invitert til en motivasjonssamtale hos Kirkens Bymisjon. I forlengelsen av dette, fremkommer det som viktig at roller og ansvar mellom Kirkens Bymisjon og INN knyttet til rekrutteringsprosessen burde vært tydeligere definert.

I tillegg er det funn fra undersøkelsen som kan tyde på at det hadde vært hensiktsmessig at det var en person deltakerne har tillit til som inviterte og holdt intervjuet, ettersom innkallingen fra en fremmed aktør fremkalte reaksjoner og skepsis hos enkelte deltakere. Dette krever imidlertid at programrådgiverne i INN har bedre kjennskap til kurset på forhånd.

7.2 Rambølls vurderinger av kursets innhold, gjennomføring og virkninger

Kurset som er evaluert startet opp undervisningen i midten av februar 2019, og avsluttes i juni 2019. Det er utfordrende å skulle vurdere innholdet og virkningene av et kurs som enda ikke er ferdig gjennomført. På bakgrunn av gjennomgangen av kursplaner og intervjuene som er gjennomført med kursholdere og deltakere, kan Rambøll likevel gi noen vurderinger knyttet til innhold, gjennomføring og virkninger.

7.2.1 Oppbygning av kurset

Når man setter i gang et empowermentkurs, har man en hensikt om å fremme makt og myndighet hos deltakerne som de kan ha mulighet til å bruke i sine livssituasjoner. Gjennomgangen av kursplaner, intervjuer med Kirkens Bymisjon om innholdet i kurset, samt observasjonen av den første og den åttende oppfølgingsamlingen, viser at oppbygningen av kurset, med rekrutteringsintervju/motivasjonssamtale, intervensjonsdel og oppfølgingsdel oppleves som logisk, relevant og hensiktsmessig. Siden formålet med kurset er å bidra til at kursdeltakerne får kunnskap og informasjon som kan bidra til å endre deres holdninger til en rekke konkrete tema og styrke deres tro på egne ressurser og muligheter, vurderer vi at det er et viktig poeng at kurset strekker seg over noe tid, og at kursdeltakerne får anledning til å fordøye

og reflektere over innholdet i kurset. Oppbygningen av kurset støtter med andre ord opp rundt dette på en god måte. Dette på tross av at rekrutteringsintervjuet og samtalen kunne ha blitt gjennomført på en bedre måte, slik vi har redegjort for i kapittel 3.

Nedenfor oppsummeres fem sentrale faser som ifølge forskere³⁶ pekes på som sentrale i en empowermentprosess.

Figur 7-1 Empowermentprosessens fem faser

Den pedagogiske oppbygningen av kurset i Trondheim og de observerte endringene hos deltakerne samsvarer i stor grad med enkelte av fasene som forskere peker på at personer går gjennom i en empowermentprosess.

Det å inkludere **rekrutteringssamtalen** som en del av kurset virker som et viktig element for at deltakerne får utbytte av kurset. Dersom rekrutteringssamtalen blir gjennomført som planlagt, fungerer det som en samtale som skal modne deltakerne på tematikken og påbegynne en transformasjonsprosess. Samtidig er den individuelle samtalen et viktig verktøy for å identifisere hver enkelt deltakers ønske om å diskutere og reflektere rundt tematikken, samt kan bidra til å identifisere eventuelle voldsrelaterte opplevelser hos den enkelte. Det er svært viktig at tidligere opplevelser avdekkes allerede i denne tidlige fasen, for å kunne forhindre retraumatisering.

Intervensjonsdelen fungerer som intendert, som en bevisstgjøring knyttet til noen konkrete tema. Dette fremstår som et godt grep, og er en bevisst pedagogisk innfallsvinkel fra Kirkens Bymisjon. Empowermentteori understøtter også at personer må gjennom en mobiliserende episode, som kan fungere som en slags «oppvåkning» hvor de blir bevisst sin egen situasjon. På bakgrunn av observerte virkninger av intervensjonsdelen, ser vi at denne delen av kurset kan samsvare med at deltakerne går gjennom fase 1, 2 og 3 i figur 7-1. Funn fra evalueringen kan indikere at noen av deltakerne også kan se ut til å starte fase 4 allerede i intervensjonsdelen.

Å starte kurset med en intensiv undervisningsbolk over tre dager fremstår også som hensiktsmessig med tanke på at det er viktig at deltakerne blir kjent og blir trygge på hverandre og kursholderne. Trygghet fremmer tillit, noe som er en forutsetning for at kurset kan fungere som ønsket, fordi empowerment krever at man åpner seg.

³⁶ Denne modellen basert på Keiffer, C. (1984). Citizen empowerment: A developmental perspective. *Prevention in Human Services*, 3(16), 9-35, men stegene samsvarer med empowermentprosesser slik de er beskrevet av andre forskere, eksempelvis Hur, M. H. (2006). "Empowerment in terms of theoretical perspectives: Exploring a typology of the process and components across disciplines", i: *Journal of Community Psychology*, 34 (5): 523540.

Samtidig oppgir kursholderne selv at dette formålet ble enda bedre ivaretatt i gjennomføringen av Søster til søster-kurs der intervensjonsdelen ble gjennomført som en tredagers samling på hotell. Det fremkommer imidlertid ikke som et stort hinder for gjennomføringen av kurset at intervensjonsdelen i empowermentkurset *ikke* ble gjennomført på denne måten. Både kursholderne og kursdeltakerne selv oppgir at de opplever at kursdeltakerne ble trygge på hverandre etter gjennomføringen av intervensjonsdelen. Dette er også Rambølls vurdering etter å ha observert to av oppfølgingsamlingene av kurset. Flertallet av deltakerne tar initiativ til å delta både i plenumsundervisningen og gruppearbeidet, og deltakerne virker å være godt kjent og trygge på hverandre.

Empowermentprosesser tar tid, både fordi det er personlige og sosiale prosesser som foregår samtidig. Deltakerne skal få kunnskap, tenke over og integrere denne kunnskapen, vurdere hvordan de skal bruke den i sine livssituasjoner, før dette påvirker deres holdninger og handlinger. Evalueringen viser derfor at det er et lurt grep å gjennomføre kurset over et helt semester. **Oppfølgingsamlingene** bidrar til å øke refleksjonen blant deltakerne og sikre trygghet i gruppen. Kirkens Bymisjon opplever at deltakerne gradvis åpner seg mer og mer og at deltakernes refleksjonsnivå fortsetter å øke utover i kursrekken. Basert på observerte virkninger av kurset, ser vi at de fleste deltakerne ser ut til å ha påbegynt en endringsprosess som beskrives i empowermentteori (jf. figur 7-1).

7.2.2 Innhold

Evalueringen viser at kursdeltakerne selv fornøyde med kursets innhold etter gjennomføringen av intervensjonsdelen og de syv første oppfølgingsamlingene. Kurset har stort fokus på opplæring i konkrete tema som relaterer seg til sosial kontroll og en utvidet forståelse av vold, noe flertallet av kursdeltakerne fremhever at oppleves som relevant og viktig. Det er imidlertid noe ulikt hva kursdeltakerne opplever som hovedformålet med kurset. Enkelte opplever at voldsperspektivet er det mest fremtredende, mens andre tolker at det er kvinners rettigheter i en bredere forstand som er hovedtema for kurset. Felles for alle informantene er at de ser ut til å vektlegge kvinners rettigheter som særlig interessante tema. Flere er også opptatt av hjelpefokuset i kurset. Flere oppfatter det som et kurs som skal gi de verktøy til å hjelpe andre som er i en vanskelig situasjon.

Evalueringen viser at kurset inneholder en rekke elementer som støtter opp under tanken om at kurset skal være et *empowermentkurs* som skal bidra til at kursdeltakerne får økt selvtilit og mestringstro, og blir i stand til å ta gode livsvalg for seg selv og familien.

Den voldsspesifikke tematikken fungerer på mange måter som konkret inngang til å diskutere de mer empowermentrettede elementene i kurset: Den pedagogiske tilnærmingen er å fokusere på den enkeltes styrker, at de har unike ressurser som de kan benytte for å hjelpe andre, men også overfor seg selv. Mange av øvelsene har til hensikt å bevisstgjøre og ansvarliggjøre deltakerne. Innholdet i kurset oppleves på denne måten som godt pedagogisk oppbygget for å oppnå formålet med kurset. Kurset bygger også på teori om de ulike tematikkene.

En utfordring med utviklingen av denne typen kurs, er å utarbeide pedagogiske virkemidler som ivaretar det mangfoldet av erfaringer, livssituasjoner og bakgrunner målgruppen for kurset har. Vi vurderer imidlertid at kurset har lyktes med dette, og bygger på en solid pedagogisk plattform og inkluderer verktøy som ivaretar kursets hensikt om å styrke deltakerne. Det er lagt spesielt vekt på en pedagogisk tilnærming som ivaretar person, kultur og situasjon, noe som fremstår som relevant og viktig.

Selv om kurset utvilsomt inneholder en rekke empowermentrelaterte elementer, viser evalueringen at det er noe utydelig hvorvidt kurset bygger på et rammeverk som er forankret i det teoretiske rammeverket og tidligere relevant forskning for empowerment. Et tydeligere teoretisk og forskningsmessig kunnskapsgrunnlag kan bidra til å bøte på denne utfordringen. Kurset mangler også en tydelig uttrykt beskrivelse av pedagogikken, herunder hvordan kurset er bygget opp, hva som er de pedagogiske virkemidlene og begrunnelsene for valg av dette. Det er derfor behov for en tydeligere beskrivelse av kursets kunnskapsgrunnlag og de pedagogiske virkemidlene som benyttes, og hvordan de ulike temaene og innholdet i kurset er tenkt å bidra til å understøtte en mer empowermentrettet målsetting for kurset.

7.2.3 Virkninger

Evalueringen viser også at kvinnene gjennom kurset har tilegnet seg ny kunnskap, fått økt bevissthet, samt økt selvtillit som kan bidra til deltakernes empowermentprosesser. Vi vurderer også at deltakerne på kurset har fått en økt bevissthet rundt ulike voldsrelaterte fenomener, samt økt bevissthet rundt egen situasjon, rolle og muligheter. Flere oppgir også at de gjennom å ha fått kunnskap om kvinners rettigheter har fått økt selvtillit og økt mot. Noen oppgir at de også har fått økt selvtillit til å ta egne valg, fordi de har blitt bedre kjent med egne ressurser, egne rettigheter og fått økt kunnskap, som kan bidra til å tydeliggjøre eget handlingsrom og mobilisere til handlekraft. Det er imidlertid for tidlig å kunne konkludere rundt hvorvidt det har skjedd en helt tydelig holdningsendring hos deltakerne, men funn fra evalueringen viser at det er grunn til å anta at flere av deltakerne har fått økt bevissthet. Gjennom dette har de begynt en prosess knyttet til å endre holdninger og meninger.

Det er for tidlig å kunne konkludere rundt hvorvidt den nye kunnskapen, økte selvtilliten og de endrede holdningene faktisk fører til adferdsendring. Evalueringen viser likevel at kvinnene har fått konkrete verktøy knyttet til samtaleteknikker som det ser ut til at enkelte av de benytter for å håndtere andres, eller egen situasjon.

Det må understrekes at vurderingene knyttet til virkninger baserer seg på et relativt lite datagrunnlag. Evalueringens metodiske gjennomføring er heller ikke egnet til å konkludere rundt hvorvidt endringene og virkningene som er observert i evalueringen direkte knytter seg til kvinnenens deltakelse på kurset alene, eller hvorvidt de er knyttet til andre forhold i tillegg. Evalueringen kan heller ikke si noe om de mer langsiktige virkningene av kurset.

7.3 Rambølls vurdering av suksesskriterier for samarbeid

Samarbeid mellom frivillige organisasjoner og kommuner er et ønske fra regjeringen. Dette fremheves spesielt i integreringsstrategien *Integrering gjennom kunnskap*³⁷ hvor ulike former for samarbeid mellom offentlige aktører på integreringsfeltet, og private og ideelle organisasjoner trekkes frem både som et virkemiddel i integreringspolitikken, men også som en målsetting i seg selv. Samarbeid mellom offentlige og private/ideelle aktører blir også særskilt understreket som en målsetting for reformen av introduksjonsprogrammet, hvor utprøving av nye modeller og metoder for opplæring og kvalifisering innebærer større grad av interaksjon og samarbeid med eksterne aktører.³⁸ Utviklingen og utprøvingen av empowermentkurs for deltakere i introduksjonsprogrammet i Trondheim kommune innebærer nettopp et slikt offentlig-privat samarbeid, hvor INN v/Trondheim kommune bruker den private aktøren Kirkens Bymisjon som tilbyder av innhold til introduksjonsprogrammet. I tillegg er IMDi, med ulike avdelinger regionalt og sentralt, viktige parter i utviklingen og implementeringen av dette kurset.

³⁷ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/integrering-gjennom-kunnskap/id2617246/>

³⁸ Østlandsforskning (2018). *Samarbeid i og etter introduksjonsprogrammet*. ØF-rapport 04/2018

Selv om samarbeid er et hverdagslig begrep som de fleste har en intuitiv forståelse av hva betyr, er det samtidig et begrep som kan defineres på ulike måter. Når man skal evaluere samarbeid kan det derfor være nyttig med en begrepsavklaring når det gjelder forskjellen på *samarbeid* og *samhandling*. Dette er begreper som brukes om hverandre, og som ofte betyr tilnærmet det samme: «å arbeide sammen» eller «å handle sammen» for å oppnå et mål, gjøre et prosjekt sammen eller lignende. Mens *samarbeid* innebærer å arbeide sammen for å løse en konkret oppgave, kan *samhandling* være noe mer abstrakt og kan handle mer om den relasjonelle deltakelsen og kontinuerlige dialogen mellom personene. *Samarbeids*begrepet knyttes ofte til det engelske begrepet «*cooperation*», mens *samhandlings*begrepet kan knyttes til «*collaboration*». Selv om ordene på engelsk også er rimelig like, har de likevel noen ulike meninger knyttet til seg.³⁹

Samarbeid kan ifølge Jacobsen⁴⁰ forstås som prosesser som drives fremover av et følt behov blant partene, og det er basert på frivillig innsats. Samarbeid skjer når partene ser seg som gjensidig avhengig av hverandre. *Samordning* forstås på sin side som en mer tvungen form for koordinering, der en tredje part pålegger aktører å koordinere sine oppgaver og aktiviteter.⁴¹

Når vi i denne evalueringen skal si noe om samarbeidet mellom Kirkens Bymisjon, INN v/Trondheim kommune og IMDi, er det nyttig å skille mellom samarbeid knyttet til utviklingen av empowermentkurset og samarbeid knyttet til implementeringen av kurset. Som redegjort for i kapittel 2, fremkommer det i søknaden om tilskudd at Kirkens Bymisjon og INN skulle samarbeide om å utvikle innholdet i empowermentkurset. Også i samarbeidsavtalen fremkommer det at begge parter skulle medvirke i å utvikle innholdet i kurset. Evalueringen viser imidlertid at samarbeidet knyttet til utviklingen av innholdet i kurset ikke har fungert optimalt. Det er i all hovedsak Kirkens Bymisjon som har utviklet innholdet i kurset, til tross for behov for INNs kompetanse om målgruppen for å tilpasse innholdet til deres behov og barrierer.

Også når det gjelder organiseringen og implementeringen av kurset oppgir informantene fra både Kirkens Bymisjon og INN at det har vært utfordrende å samarbeide. Samarbeidsutfordringene i denne delen knyttet seg særlig til rekruttering av deltakere til kurset, samt innpass av kurset i den øvrige timeplanen for introduksjonsprogrammet.

Slik vi vurderer kan samarbeidsutfordringene knyttes til en manglende felles forståelse av behovet for et empowermentkurs, samt målsettingene med kurset. At formålet med kurset har vært nokså utydelig fra IMDi sin side (som omtalt i kapittel 3), har også bidratt til å gjøre det vanskelig å få til en omforent forståelse av hva man samarbeider for å oppnå og hvilken nytteverdi samarbeidet skal gi. Det kan virke som det er *samordning* som har preget relasjonene mellom aktørene, i stedet for et *samarbeid* hvor partene arbeider sammen mot et felles mål og føler gjensidig avhengighet til hverandre. I dette tilfellet er det i hovedsak Kirkens Bymisjon som har hatt behov for å samarbeide og samordne seg med INN for å få tilpasset kurset til målgruppen, rekruttere deltakere og gjennomføre kurset, mens INN ikke har hatt det samme behovet for at samarbeidet skal fungere.

Dette viser at to parter som skal samarbeide for å løse en konkret oppgave, slik intensjonen var i tilfellet med å utvikle og gjennomføre et empowermentkurs for deltakere i introduksjonsprogrammet i Trondheim, må begge parter ha et «frivillig» ønske om å bidra. Dette kommer ofte av at begge parter ser at de kan oppnå en merverdi ved å samarbeide. Drivere for

³⁹ Næss, O. «Samarbeid eller samhandling? Er det noen forskjell?». Hentet fra <https://www.napha.no/content/14929/Samarbeid-eller-samhandling-Er-det-noen-forskjell>

⁴⁰ Jacobsen, D.I. (2004). Hvorfor er samarbeid så vanskelig? i P. Repstad (red.) Dugnadsånd og forsvarsverker: Tverretattlig samarbeid i teori og praksis. Oslo: Universitetsforlaget.

⁴¹ Østlandsforskning (2018). *Samarbeid i og etter introduksjonsprogrammet*. ØF-rapport 04/2018

samarbeid handler blant annet om evnen til å formulere og tydeliggjøre det gjensidige behovet for samarbeid. I utviklingen og implementeringen av empowermentkurset har det ikke blitt lagt stor vekt på å formulere og tydeliggjøre dette behovet.

Prosjektperioden for utviklingen og implementeringen av empowermentkurs har vært preget av en stor omorganisering og nedbemanningssituasjon i INN. Selv om INN sa ja til å delta i utviklingsprosjektet og de hadde et ønske om å delta i utprøvingen av emowermentkurs, viser evalueringen at nedbemanningssituasjonen i INN har ført til at de har hatt liten kapasitet og ressurser til å delta inn i samarbeidet. Nedbemanningen har ført til flere runder med utskiftninger av sentrale personer, samt at INN ikke har hatt ressursmessig overskudd til å prioritere arbeidet med empowermentkurset. Satt på spissen tyder evalueringen på at det i dette tilfellet har vært Kirkens Bymisjon, på oppfordring av IMDi, som har ønsket å utvikle og implementere et empowermentkurs, mens INN har vært en aktør som har blitt med i «samarbeidet», ved at de er overordnet ansvarlig for introduksjonsprogrammet. En slik rollefordeling gir mindre gunstige samarbeidsforhold.

For å legge til rette for et velfungerende samarbeid, hvor alle samarbeidende parter ønsker og er forberedt på å bidra, bør følgende punkter gjennomføres:

- Alle partene involveres tidlig
  - For å skape en felles forståelse av målet med prosjektet
  - For å skape en felles forståelse av hvilken merverdi samarbeidet er ment å gi for hhv. Kirkens Bymisjon, INN, IMDi og ikke minst for målgruppen for kurset
- I tidlig fase bør partene bli enige om rollefordeling, samt en fremdriftsplan med ansvarsoppgaver og hvilket bidrag som forventes av begge parter, og skriftliggjøre dette i en samarbeidsavtale
  - For å avklare forventninger
  - For å skape følelse av forpliktelse
- I tidlig fase bør alle parter forankre samarbeidsavtalen hos egen ledelse og hos alle involverte medarbeidere
  - For å sikre at prosjektet har nok ressurser og blir prioritert av ledelsen og av ansatte (programrådgivere, lærere)
- Alle involverte parter bør være involvert i utviklingen av kurset
  - For å sikre felles forståelse av målgruppens behov og utfordringer
  - For å sikre at tiltaket treffer målgruppens behov og utfordringer
  - For at alle parter oppnår medeierskap til prosjektet
- Gjennom hele samarbeidsperioden må partene sikre god dialog og informasjonsflyt
  - For å sikre at alle parter er oppdatert om fremgang og eventuelle endringer til enhver tid
  - For å forhindre misforståelser

Når det gjelder IMDis rolle inn i prosjektet viser evalueringen at IMDi Midt har hatt en sentral rolle gjennom å være initiativtaker til utviklingsprosjektet. IMDi Midt har også fulgt opp prosjektet og hatt dialog med INN og Kirkens Bymisjon underveis i utvikling og implementering av kurset. Evalueringen viser at en utfordring i dette samarbeidet synes å dreie seg om utydeligheter i

kommunikasjonen mellom Kirkens Bymisjon og IMDi Midt rundt formålet med kurset. Formålet med kurset var i for liten grad definert i bestillingen til Kirkens Bymisjon.

I prosjektperioden har IMDi parallelt arbeidet med å utvikle et standardelement for empowermentkurs for deltakere i introduksjonsprogrammet. I forbindelse med arbeidet med standardelementet har man endret fokus vekk fra «empowerment» og over til «livsmestring». Evalueringen viser at det har vært utydelig definert hva et slikt kurs skal inneholde og resultere i. Videre ser vi at IMDi har forsøkt å benytte forsøket i Trondheim kommune inn i arbeidet med å utvikle et standardelement for livsmestring. Dette har medført ytterligere utydelighet rundt Kirkens Bymisjons oppdrag. IMDi som initiativtaker til utvikling av kurset burde gitt tydeligere føringer for formålet med kurset.

En annen utfordring i samarbeidet mellom IMDi og Kirkens Bymisjon handler om finansiering av utviklingsprosjektet. Utvikling og gjennomføring av kurset for introduksjonsdeltakere i Trondheim kommune har blitt finansiert gjennom *Tilskuddsordning for frivillige organisasjoners holdningsskapende/forebyggende arbeid mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse*⁴². Utfordringene her synes å dreie seg om flere momenter.

Utvikling av empowermentkurs for deltakere i introduksjonsprogrammet i Trondheim har blitt finansiert av en tilskuddsordning som i utgangspunktet har et annet formål enn utvikling av tiltak i introduksjonsprogrammet. Evalueringen viser at kurset som er utviklet treffer bra på tilskuddsordningen og forholder seg til kravene i denne. Imidlertid stiller vi spørsmål rundt hvorvidt en slik eksisterende tilskuddsordning gir den fleksibiliteten som et utviklingsprosjekt trenger. Det er flere grunner til dette.

Finansiering gjennom denne tilskuddsordningen har medført at Kirkens Bymisjon har måttet forholde seg til korte tidsfrister for søknad som har gitt liten tid til å utarbeide prosjektskisse og planlegge kurset. I finansieringen er det heller ikke beskrevet hvor stor andel av tilskuddsmidlene som skal gå til henholdsvis utvikling av kurset/metodikken og hvor stor andel som skal gå til selve gjennomføringen av kurset. Evalueringen viser også at det har tatt langt tid å avklare de økonomiske rammene for kurset, og rammevilkårene for Kirkens Bymisjon kom på plass sent. Dette har bidratt til usikkerhet rundt omfanget av leveranser og kurs.

På generelt grunnlag er det grunn til å tro at finansiering gjennom eksisterende tilskuddsordninger kan begrense utvikling og nytenkning i utviklingsprosjekter. Dette henger sammen med at prosjektene da må oppfylle allerede eksisterende formål og krav i ordningen, selv om dette kanskje ikke er i tråd med formålet med utviklingsprosjektet.

Hvorvidt det er samsvar mellom IMDis tildelte tilskudd til Kirkens Bymisjon og omfanget av oppdraget kan denne evalueringen ikke fullt ut besvare, men det er grunn til å tro at det i fortsettelsen i større grad bør sikres en omforent forståelse for omfanget av leveranser og kostnadene forbundet med utvikling, planlegging og gjennomføring av slike kurs. Det bør også sikres forutsigbare rammebetingelser for private eller frivillige aktører som skal bidra inn med å levere kurs inn i introduksjonsprogrammet.

For å legge til rette for et velfungerende samarbeid, bør IMDi som oppdragsgiver:

⁴² Tilskuddsordningen har grunnlag i Stortingets budsjettvedtak kap. 496, post 71 og forvaltes av IMDi. Tilskuddets størrelse er til sammen på 9,5 millioner kroner.

- Gi tydelige føringer for hva formålet med empowermentkurs skulle være
- Vurdere hvorvidt eksisterende finansieringsordninger er hensiktsmessig å benytte, eller om annen finansiering må sikres for å oppnå formålet med utviklingsprosjektet
- Sikre mer forutsigbar og langsiktig finansiering av utviklingsprosjekter
- Sikre tydelighet og omforent forståelse av omfang av leveranse og kostnadene forbundet med å levere tilbudet

7.4 Rambølls vurdering av fremtidig innretning av empowermentkurs

Evalueringen har undersøkt hvordan et empowermentkurs kan innrettes i fremtiden for deltakere i introduksjonsprogram. For å vurdere dette har vi tatt utgangspunkt i at formålet med et empowermentkurs skal være å øke måloppnåelsen i introduksjonsprogrammet, og at empowermentkurset skal være et tiltak som skal understøtte annen kvalifisering, slik som språkopplæring, utdanningsrettede tiltak eller praktisk fagopplæring.

Empowermentkurset som er utviklet i Trondheim er et eksempel på hvordan et slikt tiltak kan se ut. Imidlertid viser evalueringen at det er utydelig hva som er hovedformålet med dette kurset. Kurset bygger på Søster til søster-metodikken, som har forebygging av vold som hovedformål. Kurset som har blitt utviklet har blitt tilpasset den nye målgruppen i introduksjonsprogrammet noe, men evalueringen viser at de ulike aktørene IMDi, Kirkens Bymisjon og INN, ikke har hatt en omforent forståelse om hva som er formålet med kurset og hva det skal være.

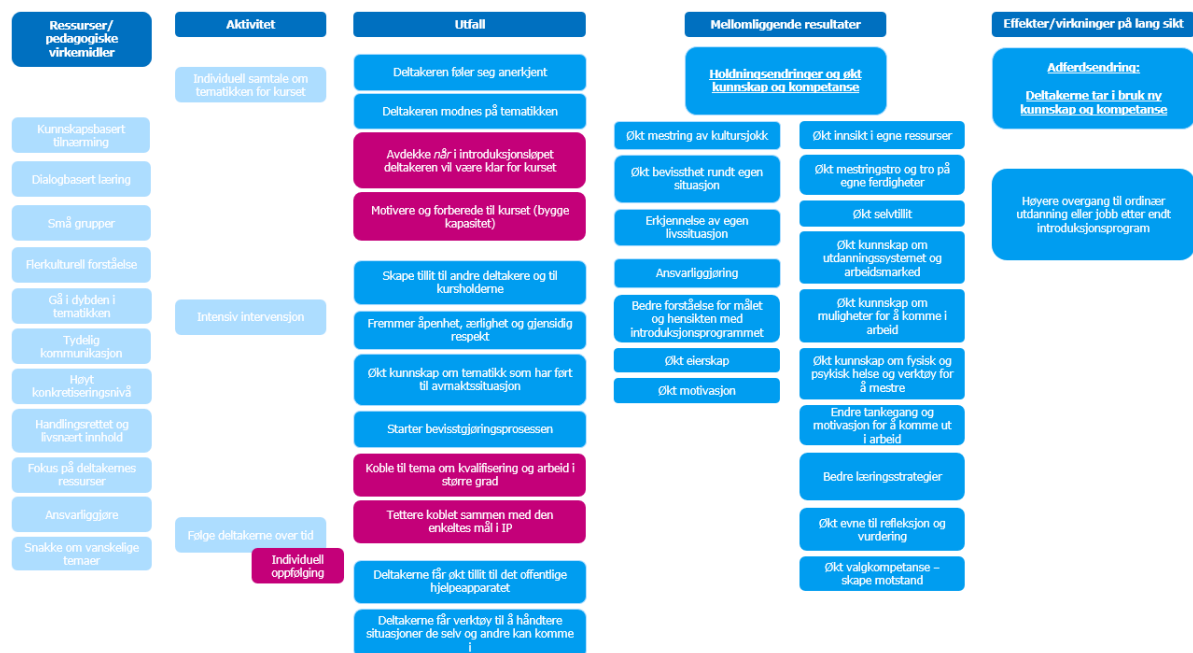
Samtidig viser evalueringen at kurset inneholder en rekke elementer som støtter opp under tanken om at kurset skal være et *empowermentkurs* som skal bidra til at kursdeltakerne får økt selvtillit og mestringstro, og blir i stand til å ta gode livsvalg for seg selv og familien. Den voldsspesifikke tematikken fungerer som konkret inngang til å diskutere de mer empowermentrettede elementene i kurset: Tilnærmingen fokuserer også på den enkeltes styrker, at de har unike ressurser som de kan benytte til å hjelpe andre, men også overfor seg selv. Mange av øvelsene har til hensikt å bevisstgjøre og ansvarliggjøre deltakerne. Evalueringen viser også at kvinnene som har deltatt på kurset har fått styrket sin kunnskap, fått økt bevissthet og fått økt selvtillit. Rambøll vurderer at kurset har mange elementer som i så måte er svært relevante for å understøtte kvinnenens kvalifiseringsprosess inn mot introduksjonsprogrammet.

Imidlertid ser vi at det er behov for å i større grad innrette kurset inn mot målgruppen i introduksjonsprogrammet og ta hensyn til de spesifikke utfordringene som hindrer overgang til utdanning og arbeid. Innledningsvis i dette delkapittelet beskriver vi derfor målgruppen i introduksjonsprogrammet og deres behov. Ut i fra dette vil vi drøfte hvordan et empowermentkurs bør innrettes i fremtiden for å understøtte målgruppens behov.

Våre vurderinger og anbefalinger er basert på erfaringer fra gjennomføring med Kirkens Bymisjons kurs, samt forskning. Erfaringskunnskapen synliggjør de virksomme kjerneelementene, eller suksesskriteriene i Kirkens Bymisjons kurs. Videre er våre vurderinger basert på hva forskning sier om virksomme tiltak for å få til en endringsprosess som har som mål å bidra til økt bevissthet og myndiggjøring.

Anbefalingene er oppsummert i figuren under. Denne forandringsteorien skal vise sammenhengen mellom målgruppens behov og kursets innhold. Forandringsteorien er samtidig basert på suksesskriteriene vi har sett i evalueringen av empowermentkurset.

Figur 7-2: Forandringsteori for kurs som understøtter målene i introduksjonsordningen

Forklaring til figuren:

Ressurser/pedagogiske virkemidler er de pedagogiske grepene i undervisningen som er identifisert som suksesskriterier for å skape en empowermentprosess hos deltakerne fra empowermentkurset i Trondheim. Disse fremkommer i lyseblå bokser lengst til venstre i figuren.

Aktivitetene, viser den pedagogiske oppbygningen av empowermentkurset i Trondheim, som er identifisert som et suksesskriterium for å skape en empowermentprosess hos deltakerne. Disse fremkommer av lyseblå bokser i figuren under overskriften Aktivitet: innledende intervju, intensiv del og oppfølgende kursdel.

Utfall, er resultater på kort sikt. Disse må betraktes som nødvendige utfall av kurset, for at resultatene på mellomlang sikt kan oppnås. Disse elementene fremkommer av boksene farget i mørkere blåtone.

Mellomliggende resultater beskriver målgruppens behov, her kunnskap, eller ferdigheter de trenger for å understøtte kvalifiseringen i introduksjonsprogrammet. Disse elementene fremkommer av de mørkere blå boksene.

Effekter/virkninger på lang sikt, er IMDi overordnede målsetting med deres standardelement for livsmestring/empowerment. Disse fremkommer av de mørkere blå boksene.

Figuren viser også hvilke innholdselementer som mangler i empowermentkurset i Trondheim slik det er i dag, for å gi ønsket virkning for deltakere i introduksjonsprogrammet. Disse elementene fremkommer av de rosa boksene i figuren.

7.4.1 Hvem er målgruppen og hva er behovet for empowermentkurs?

Beskrivelsen av målgruppen under er kun basert på funn fra denne evalueringen. Det vil si at kunnskapen er basert på erfaringer fra Kvalifiseringsenheten i Trondheim kommune (INN), samt ansatte i IMDi som arbeider med kvalifisering i introduksjonsprogrammet. Det er ikke gjort noen systematisk kartlegging av ulike målgruppers behov for å komme over i utdanning eller arbeid. Kunnskapen som fremkommer i dette kapittelet må derfor ses i sammenheng med annen kunnskap om målgruppen i introduksjonsprogrammet. Likevel anser vi at det i det videre arbeidet med et empowermentkurs vil være sentralt å adressere de hindringene som bidrar til å gjøre overgangen til utdanning eller arbeid utfordrende for mange deltakere i introduksjonsprogrammet. Derfor vil det også være behov for en mer systematisk kartlegging av målgruppen og hva som hindrer dem i å nyttiggjøre seg kvalifisering.

Deltakere i introduksjonsprogrammet er nyankomne flyktninger med behov for grunnleggende kvalifisering. Dette er også målgruppen for empowermentkurs. IMDi og ansatte som arbeider med introduksjonsprogrammet i Trondheim kommune fremhever at profilen på deltakerne i introduksjonsprogrammet er i endring. Fremtidsbildet preges av at det stadig vil komme flere kvoteflyktninger til Norge, hvor mange har lav, eller ingen kvalifisering fra hjemlandet. Det er imidlertid stor variasjon i disse menneskenes tidligere erfaringer, utdanning og yrkesbakgrunn. Det er også stor variasjon i landbakgrunn og språk.

Målet med introduksjonsprogrammet er å styrke nyankomne innvandreres mulighet for deltakelse i yrkes- og samfunnslivet, og deres økonomiske selvstendighet. Det er svært individuelt hvilken kvalifisering og bistand ulike deltakere trenger for å nå dette målet. Det er derfor sentralt å undersøke nærmere hvordan dette vil påvirke de pedagogiske virkemidlene som benyttes i kurset, samt gruppeprosessene som kurslederne må lede.

Erfaringsmessig ser INN og IMDi at mange av deltakerne i introduksjonsprogrammet ikke kun har behov for kvalifiseringstiltak, slik som språkopplæring, utdanningsrettede tiltak eller fagopplæring. Mange har også behov for andre former for understøttende tiltak for å kunne nyttiggjøre seg kvalifiseringstiltakene.

Under gir vi en gjennomgang av de faktorene som ansatte ved INN og IMDi opplever som barrierer for kvalifisering i introduksjonsprogrammet. Vi anser at dette er viktige elementer som må adresseres i et empowermentkurs i fremtiden for å bidra til å sikre økt overgang til utdanning og arbeid. Disse elementene fremkommer også i forandringsteorien i figur 7-2 som mellomliggende resultater sikt for at deltakerne skal nå målet om overgang til utdanning eller arbeid. Dersom empowermentkurset skal bidra til at deltakerne kan nå målet om utdanning eller arbeid, må empowermentkurset bidra til å skape holdningsendring, samt økt kunnskap og kompetanse.

Manglende kunnskap oppgis å være et hinder for måloppnåelsen i introduksjonsprogrammet. Det oppgis at enkelte deltakere mangler kunnskap om egne ressurser og de mangler selvtilit og troen på at de kan mestre. En annen barriere er kunnskap om hvordan utdanningssystemet og arbeidsmarkedet fungerer i Norge. Videre anes det som nødvendig å ha kunnskap om mulighetsrommet, altså den enkeltes muligheter til å komme i arbeid basert på tidligere erfaring, fremtidige ønsker og muligheter i Norge.

Manglende kunnskap om fysisk og psykisk helse fremheves også som en barriere for å tilegne seg kunnskap i introduksjonsprogrammet. Deltakere i introduksjonsprogrammet har behov for kunnskap om hvordan man skal forstå og håndtere migrasjonsprosessen, samt hvordan man skal håndtere egen helse.

Manglende kunnskap om egne ressurser, kontekstuelle forhold, samt manglende kunnskap om mulighetsrommet påvirker altså den enkeltes muligheter til å komme over i arbeid og utdanning.

Videre tilsier erfaringer at enkelte av deltakerne i introduksjonsprogrammet mangler **grunnleggende ferdigheter, eller kompetanse for å tilegne seg læring**. Her fremheves manglende læringsstrategier som en barriere. Dette gjør at de ikke klarer å nyttiggjøre seg kunnskapen de får gjennom kvalifiseringstiltakene. Med læringsstrategier menes introduksjonsdeltakernes strategier for å organisere egen læring, herunder evnen til å planlegge, gjennomføre og vurdere eget arbeid. Læringsstrategier omhandler også evnen til å reflektere over ny kunnskap, samt anvende den i nye situasjoner.

Manglende ferdigheter og kompetanse som innebærer refleksjon og vurdering oppgis også å være en barriere for å tilegne seg ny kunnskap. Refleksjon rundt egen situasjon og refleksjon rundt egen fremtid og egne ønsker anses som en forutsetning for å kunne tilegne seg læring og komme over i arbeid. Videre anses det at enkelte av deltakerne har begrenset erfaring med å ta egne valg. Enkelte har ikke valgkompetanse, eller liten kunnskap eller manglende ferdigheter om hvordan de skal ta gode valg. Det norske systemet baserer seg i stor grad på evnen til å ta egne valg, og det vurderes derfor som viktig å bygge opp under evnen til motstand slik at de kan ta egne frie valg. Evnen til å ta gode valg innebærer kunnskap om forskjellige måter valg kan tas på, bevissthet om måten en selv velger, i tillegg til en bevissthet om hvilke valg som kan være hensiktsmessige i gitte situasjoner. Dette igjen krever kunnskap om det norske samfunnet, rettigheter og om hvordan man kan bruke egne ressurser.

Manglende eierskap til egne mål og motivasjon oppgis også å være barrierer for enkelte av deltakere i introduksjonsprogrammet. Enkelte mangler forståelse for målet med introduksjonsprogrammet og hensikten med det. Her oppgis det å være en utfordring at deltakerne ikke har eierskap til egne mål i introduksjonsprogrammet. Erfaringer tilsier at det er viktig med tid til refleksjon rundt eget liv og hvilken rolle man skal ha i et nytt land. For mange kvinner kan det være en omstillingsprosess å skulle arbeide ute av hjemmet. Det er derfor viktig å arbeide med å sikre eierskap til egne mål.

For mange deltakere i introduksjonsprogrammet oppleves målet om utdanning eller arbeid som langt frem i tid og motivasjon kan være en utfordring for enkelte. Det fremheves at det i fremtiden er behov for å utvikle verktøy og metoder som støtter opp under arbeidet med å øke motivasjonen til målgruppen.

Videre vet man at **levetårutfordringer** er til hinder for læring. Det kan handle om at mange i målgruppen har utfordringer knyttet til levekår, slik som bolig, fysisk og psykisk helse, samt økonomiske utfordringer. Nyankomne flykninger kan i mange tilfeller ha liv som er preget av en rekke slike «forstyrrelser» som er til hinder for læring. Ikke minst kan dette påvirke hvordan de kan benytte læringen inn i sine egne livskontekster. Levekår påvirker også den enkeltes muligheter til å delta på ulike samfunnsarenaer. Det er viktig at slike forstyrrelser blir håndtert så tidlig som mulig i introduksjonsprogrammet. Dette er elementer som ikke direkte vil kunne håndteres i et empowermentkurs, men programrådgiver vil fortsatt ha en sentral rolle for å gi råd og bidra til å håndtere personlige utfordringer, samt levetårutfordringer slik at dette ikke er til hinder for læring.

Oppsummert vurderer vi derfor at det vil være sentralt å arbeide videre med å øke deltakernes kunnskap om det norske systemet og velferdsordninger som kan bidra til å sette målgruppen i stand til å ta bevisste valg. Videre vil det være sentralt å arbeide med å øke målgruppens kunnskap om egne ressurser og kunnskap om utdanning- og arbeidsmarkedet, samt kunnskap om mulighetsrommet. Det bør også støttes opp om deltakernes evne til refleksjon og vurdering, samt evnen til å ta valg. Det vil også være behov for å arbeide med å utvikle verktøy og metoder som støtter opp under arbeidet med å øke motivasjonen for enkelte i målgruppen. Hva som er barrierer for å komme over i utdanning og arbeid vil være svært individuelt og som en del av et slikt arbeid vil derfor individuell kartlegging fortsatt være det viktigste verktøyet.

7.4.2 Hvordan bør et empowermentkurs innrettes for å støtte opp under målene i introduksjonsprogrammet?

I dette kapitlet vil vi drøfte hvordan et empowermentkurs kan innrettes for å støtte opp under målgruppens gjennomføring av introduksjonsprogrammet. Drøftingen baserer seg på beskrivelsen i forrige kapittel om målgruppens behov og hvilke barrierer de møter for å komme i utdanning eller arbeid.

Vi baserer våre anbefalinger på kunnskap fra forskning om hvilke elementer som må være på plass for å lykkes med en empowermentprosess. Videre baserer vi våre vurderinger på erfaringsbasert kunnskap fremkommet gjennom evalueringen om suksesskriteriene fra Kirkens Bymisjons kurs. Sist i kapitlet vil vi si noe om hva kurset mangler slik det er gjennomført i dag for å støtte opp under målgruppens behov.

7.4.2.1 Hva skal til for å få til en empowermentprosess?

Når det gjelder empowerment som metode finnes det lite forskning som retter seg mot den spesifikke målgruppen, kvinnelige nyankomne flyktninger. Det ligger også utenfor rammene av dette oppdraget å gjøre en systematisk kunnskapsoppsummering om empowerment rettet mot målgruppen. I prosjektets innledende fase gjennomgikk vi likevel den mest sentrale forskningen som omhandler empowerment generelt. Vi har blant annet basert oss på forskning som sier noe om empowermentprosesser i praksis på ulike målgrupper, herunder av Jo Rowlands⁴³, Askheim og Starrin⁴⁴, Kieffer⁴⁵ og masteroppgavene til Silje Bjørge⁴⁶ og Christine Heni⁴⁷.

Som figur 7-1 illustrerer er empowerment er en forandringsprosess, hvor individer eller grupper med ingen eller liten makt oppnår autonomi og evne til å foreta valg og påvirke egne liv.

Utgangspunktet for enhver empowermentprosess er de erfaringene individene har med seg. Deltakere i introduksjonsprogram bærer på opplevelser knyttet til fluktsituasjonen de har vært gjennom, og omveltningene som følger av å bosette seg i et nytt og ukjent samfunn med andre strukturer og normer. Slike opplevelser og situasjoner kan føre til en **følelse av avmakt**⁴⁸, og den enkelte kan oppleve **sosialt eller psykologisk stress**. Ulike teorier⁴⁹ forklarer at maktesløshet kan føre til sosial uro som igjen gjør at man kjenner seg **vanskeligstilt, undertrykt, fremmedgjort** eller lignende.

Empowerment er en **styrkebasert tilnærming**, og kjennetegnes av **positiv og proaktiv orientering**. Empowerment innebærer en **bevisstgjøring av individets ressurser** og **fokus på vekstfremmende arbeid**.⁵⁰

⁴³ Rowlands, Jo (1997). Questioning empowerment. Working with women in Honduras. Oxfam publication

⁴⁴ Askheim, Ole Petter og Bengt Starrin (red., 2007). Empowerment i teori og praksis. Gyldendal forlag

⁴⁵ Keiffer, C. (1984). «Citizen empowerment: A developmental perspective», i: Prevention in Human Services, 3(16), 9-35.

⁴⁶ Bjørge, Silje (2009). Empowerment og flyktninger – en studie om fagpersoners perspektiver.

<<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/149194/Bjoerge-2009-Empowerment-og-flyktninger.pdf?sequence=1>>

⁴⁷ Heni, Christine (2013). Innvandrersorganisasjoner og helsetiltak – en kvalitativ studie om empowerment hos personer og grupper med innvandrerbakgrunn.

<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/188443/heni_master2013.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

⁴⁸ Brunvatne, R. (2006). *Flyktninger og asylsøkere i helsetjenesten*, s. 36-37. Oslo, Gyldendal akademisk. Hentet fra: Bjørge,

Silje (2009). Empowerment og flyktninger – en studie om fagpersoners perspektiver.

<<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/149194/Bjoerge-2009-Empowerment-og-flyktninger.pdf?sequence=1>>

⁴⁹ For eksempel Gibson, C.H. (1995). "The process of empowerment in mothers of chronically ill children", i: *Journal of Advanced Nursing*, 21(6): 1201-1210. Hentet fra: Heni, Christine (2013). Innvandrersorganisasjoner og helsetiltak – en kvalitativ studie om empowerment hos personer og grupper med innvandrerbakgrunn.

<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/188443/heni_master2013.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

⁵⁰ Befring, E. og Tangen, R. (2012). *Spesialpedagogikk*. Oslo: Cappelen. Akademisk Forlag.

Forskning på empowerment viser at empowerment både kan være en «veien» og «målet». Veien, eller prosessen, kjennetegnes av utvikling av ferdigheter som skal til for å ta økt kontroll og innflytelse over viktige hendelser i livet. **Utvikling av kompetanse og opplevelser av mestring** er viktig for å oppnå empowerment.⁵¹ Felles for mange forskere på empowerment er også at de vektlegger nødvendigheten av **bevisstgjøring av årsaken** til at man er i en avmaktssituasjon, fordi det er en forutsetning for å kjempe imot de strukturene som bidrar til å skape undertrykkelsen. Videre kreves **refleksjon** og i neste omgang **handling**, som kan føre til endring av den undertrykte tilværelsen. **Dialog** trekkes frem som en forutsetning for å kunne oppnå denne endringen.⁵²

Forskningslitteraturen om empowerment peker også på at **gjensidig respekt for hverandre og samarbeid mot et felles mål** er grunnleggende i empowermentprosesser. Videre er et viktig prinsipp i empowerment å **identifisere og bygge ut fremtidsrettede løsninger**.

Forskningslitteraturen legger også vekt på veilederens rolle i individers empowermentprosesser. Enkelte forskere hevder at empowerment krever **relasjonell og forståelsesorientert kommunikasjon**, fremfor utelukkende objektiverende og resultatstyrt kommunikasjon.⁵³

All kommunikasjon inneholder budskap på innholdsplanet og på relasjonsplanet, og det kan være viktig å balansere likheter og forskjeller mellom avsender og mottaker på de to planene. I formidlingen av kunnskap, fungerer kommunikasjonen best dersom hjelperen tar utgangspunkt i noe som er likt/felles mellom han/henne og mottaker av hjelpen, slik som en felles forståelse av hva mottakeren trenger hjelp til. Samtidig er hjelperen en fagperson som nødvendigvis er ulik fra hjelperen i kraft av sin merkunnskap. Dette kan igjen være med på å skape tillit til fagpersonen og dette kan være med på å skape endring. Men **endring forutsetter erkjennelse, som igjen forutsetter forståelse fra fagpersonen**.

Når det gjelder relasjonsplanet, er likhet forbundet med gjenkjennelse. Evnen til å gjenkjenne muliggjør empatisk kommunikasjon. Dette innebærer også **anerkjennelse av den andre**. Fagpersonens empati må imidlertid ikke være for stor, i fare for å bli «oppslukt» i den andres lidelse. **Fagpersonen må kunne stå støtt i relasjonen** med den som hjelpes.

Profesjonelle hjelpere må skape en **rolletillit** og en **personlig tillit**. I tillegg må fagpersoner skape en **systemtillit** til det offentlige systemet i Norge og det norske samfunnet, og en **kontekstuell tillit** til kunnskapssystemet som problemet forstås i lys av.⁵⁴

Det finnes også ulike relasjonelle kvaliteter som kan være viktige for at hjelpen en person gir skal kunne bidra til at personen som mottar hjelp får mobilisert sine ressurser. **Genuine og ekte,**

Lassen, Liv Margarete (2012). Spesialpedagogisk rådgivning, I: Edvard Befring & Reidun Tangen (red.), *Spesialpedagogikk*. Cappelen Damm AS. ISBN 9788202352264. Kapittel 8. s 170 - 187

⁵¹ Keiffer, C. (1984). «Citizen empowerment: A developmental perspective», i: *Prevention in Human Services*, 3(16), 9-35.

⁵² For eksempel Freire, P. (1974). *De undertryktes pedagogikk*. Oslo: Gyldendal. 155 s. Hentet fra: Heni, Christine (2013).

Innvandrerorganisasjoner og helsetiltak – en kvalitativ studie om empowerment hos personer og grupper med innvandrerbakgrunn.

<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/188443/heni_master2013.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

⁵³ Ekeland, T.-J. og Heggen, K. (2007). *Meistring og myndiggjøring - reform eller retorikk?* I, red., s. S. [13]-28. Oslo, Gyldendal akademisk. Hentet fra: Bjørge, Silje (2009). Empowerment og flyktninger – en studie om fagpersoners perspektiver. <<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/149194/Bjoerge-2009-Empowerment-og-flyktninger.pdf?sequence=1>>

⁵⁴ Ekeland, T.-J. (2007) *Kommunikasjon som helseressurs*. I, red., s. S. [29]-52. Oslo, Gyldendal akademisk. Hentet fra: Bjørge, Silje (2009). Empowerment og flyktninger – en studie om fagpersoners perspektiver.

<<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/149194/Bjoerge-2009-Empowerment-og-flyktninger.pdf?sequence=1>>

empatiske og omsorgsfulle og varme og engasjerte hjelpere kan fremme dette, ved at den som mottar hjelpen føler seg sett, forstått, respektert og verdsatt.⁵⁵

7.4.2.2 Suksesskriterier fra kurset

Suksesskriteriene fra kurset er identifisert gjennom funn fra evalueringen som viser hvilke elementer som anses å være virksomme kjerneelementer, eller suksesskriterier som bidrar til endring hos deltakerne. Denne kunnskapen er basert på erfaringer fra Kirkens Bymisjons gjennomføring av Søster til søster-kurs, samt empowermentkurset i samarbeid med Trondheim kommune. Den erfaringsbaserte kunnskapen ses også i sammenheng med kunnskap fra forskning om hva som fremmer empowermentprosesser.

Innhold i empowermentkurs

Suksesskriterier knyttet til kursets innhold, er *ikke* først og fremst knyttet til det tematiske innholdet i kurset. Empowerment er et rammeverk og en prosess, som ikke har en bestemt tematisk inngang. Dermed kan man antakeligvis utvikle empowermentkurs med andre tematiske innganger enn vold, som er brukt som tematisk inngang i Kirkens Bymisjons kurs.

Like fullt starter en empowermentprosess med utgangspunkt i en avmaktssituasjon, og **må gi kunnskap om tema som gjør at individet forstår hva som skaper denne undertrykte situasjonen**. Rambøll vurderer derfor at sosial kontroll og vold i bred forstand kan være relevant, fordi det er en realitet at minoritetsspråklige kvinner utsettes for sosial kontroll – som eksempelvis kan utspille seg gjennom fysisk, psykisk eller økonomisk vold. Dette underbygges av at deltakerne som er intervjuet i evalueringen opplever de ulike temaene som relevante og interessante. Særlig viser evalueringen at mange er opptatt av kvinners rettigheter.

Kirkens Bymisjon erfarer også at ett av suksesskriteriene med kurset er at **å snakke om vanskelige tema. Dette har bidratt til bevisstgjøring og erkjennelse**.

Metodikk oppbygning av kurset

Den metodiske oppbygningen av empowermentkurset oppgis å være en suksessfaktor som bør videreføres. Metoden går ut på at man først har en **individuell samtale** med potensielle deltakere, hvor man **introduserer tematikken og således modner deltakerne på temaene, «åpner en dør på gløtt» og påbegynner en transformasjonsprosess**. Samtidig kartlegges deltakernes motivasjon for å snakke om den spesifikke tematikken og for å bruke ressursene sine til å hjelpe andre.

Videre omtales intervensjonsdelen på tre dager som en viktig brikke i empowermentprosessen. Det er **intensiviteten** som gjør denne delen viktig og virkningsfull, fordi det bidrar til å **gi grunnleggende kunnskap, starter en bevisstgjøringsprosess** og bidrar til at deltakerne **skaper tillit til hverandre og til kursholderne**. Tillit er en suksessfaktor for å reflektere fritt rundt kunnskapen som presenteres og for å kunne involvere seg selv i tematikken, noe som igjen muliggjør holdningsendring.

Vi vurderer det også som et suksesskriterium å **følge deltakerne over tid** i etterkant av intervensjonen, for å kunne støtte deltakerne etter hvert som endringsprosessen utfolder seg. Endringsprosessen tar tid og det er stor sannsynlighet for at deltakere trenger veiledning og støtte i etterkant av bevisstgjøringen. Slik oppfølgingsdelen i empowermentkurset er lagt opp, vies stort fokus til å bringe deltakerne nærmere og **skape tillit til det offentlige hjelpeapparatet**. Dette skal **gi deltakerne verktøy til å håndtere situasjoner** de selv og andre kan komme i.

⁵⁵ ibid

Pedagogiske verktøy

Evalueringen viser at en rekke pedagogiske grep fra kurset synes å fremme empowermentprosessen. For det første er det viktig å ha en **kunnskapsbasert tilnærming**. Kursholdernes fagkunnskap bidrar til å skape tillit til kursholderne som hjelpere. Den kunnskapsbaserte tilnærmingen gjør også at deltakerne lærer ny kunnskap som blant annet bidrar til å avkrefte myter, samt setter i gang en bevisstgjøringsprosess.

Samtidig som man viser til forskning, har det vært essensielt å **åpne for diskusjon** rundt det som formidles. Denne **dialogbaserte** formen på kurset og gruppeprosessene, bidrar til å fremme deltakernes involvering, evne til å ta stilling til og reflektere rundt ny kunnskap og hva det vil bety for egen livssituasjon. De konfronteres med egen virkelighetsforståelse i møte med andre.

Åpenhet blant deltakerne og fra kursholdernes side er en suksessfaktor. Dette krever **tillit og gjensidig respekt**. **Små grupper** og sammensetning av gruppen kan være viktige faktorer for å få til dette.

Det er viktig at kursholderne har **flerkulturell forståelse**, for å kunne sette seg inn i deltakernes utfordringer og behov, og for at deltakerne skal føle at kursholderne forstår dem. Det kan både være mannlige og kvinnelige kursholdere, og et argument for å bruke mannlige kursholdere er for å bryte opp kjønnsbaserte forklaringsmodeller. Samtidig kan minoritetsspråklige kvinner dele egne erfaringer og være en rollemodell på et helt annet plan. Dette kan indikere at det er en fordel å ha kursholdere med variert bakgrunn og kjønn.

Evalueringen viser også at det er et suksesskriterium å **gå i dybden på temaene** i kurset, for å skape en dypere forståelse for konseptene som introduseres, konsekvenser av praksis og betydningen for egen situasjon. Erfaringer tilsier at mange i målgruppen har behov for undervisning som går i dybden, repeterer og hvor man bruker konkrete eksempler. Det er viktig å holde et **høyt konkretiseringsnivå** i formidlingen. Det betyr at man må eksemplifisere konseptene som formidles hele veien for å **gjøre innholdet handlingsrettet, relevant og livsnært** for deltakerne. Dette innebærer også å variere forelesningsform med refleksjonsøvelser som «tester» om deltakerne har forstått innholdet.

Videre legger kursholderne vekt på at **tydelig kommunikasjon** er veldig viktig. Kurset bygger på at man skal snakke om det som er vanskelig. Samtidig skal det ikke være tvil om hva som er fakta, hva som er lov og hva det er nulltoleranse for i Norge.

Et annet viktig element i kurset, som fremmes gjennom ulike refleksjonsoppgaver, er å **ansvarliggjøre deltakerne**. Dette handler om å skape motstand og bygge deltakernes evne til å ta egne valg. Å bygge opp deltakernes valgkompetanse fremstår som viktig.

Kurset **fokuserer også på deltakernes ressurser**, og prøver å mobilisere til å bruke ressursene til å hjelpe seg selv og andre. I sammenheng med det, er det viktig å **orientere om hvilke muligheter og handlingsrom deltakerne har**.

Det at kvinnene gjennom kurset også blir kjent med personer i lignende livssituasjoner kan ha en betydning for det sosiale aspektet ved empowermentprosessen. Gjennom å delta på dette kurset får kvinnene **nettverk** med hverandre og de blir også koblet opp mot andre i det allerede eksisterende Søster til søster-nettverket. Nettverk og ressurser kan bidra til å gi støtte i en empowermentprosess.

7.4.2.3 Hvilke innholdselementer mangler for å gi ønsket virkning for deltakere i introduksjonsprogram?

Empowermentkurset som er gitt til deltakere i introduksjonsprogrammet som pilot, inneholder mange viktige elementer som kan fremme en empowermentprosess. Med tanke på målgruppen i introduksjonsprogrammet, kan det imidlertid synes som at kurset **mangler en tydelig kobling til utdanning og arbeid**, som er det endelige målet med introduksjonsprogrammet. Enkelte av deltakerne i introduksjonsprogrammet trenger en bedre forståelse for formålet med introduksjonsprogrammet, og empowermentkurset kunne bidratt til å styrke denne biten dersom den i tidlige fase kobler på kvalifisering og arbeidsliv som tematikk.

Slik Rambøll forstår det er IMDIs hovedmålsetting med å gi deltakerne i introduksjonsprogrammet et empowermentkurs, at det skal fremme økt overgang til utdanning og arbeid. Kurset skal være et understøttende tiltak som skal bidra til økt refleksjon, økt bevisstgjøring og økt motivasjon for å komme over i utdanning eller arbeid. Det er imidlertid ikke tydelig definert om kurset *eksplisitt* skal håndtere veiledning og motivasjon knyttet til kvalifisering, karriere og arbeid, eller om det skal rette seg mot å forebygge og eliminere andre *barrierer* som er til hinder for arbeidsdeltakelse, slik som sosial kontroll.

Gitt at målet med kurset er å øke overgang til utdanning og arbeid vurderer vi at det er to mulige innfallsvinkler i videreutviklingen av kurset:

1. Kurset skal eksplisitt inneholde kunnskapsformidling, veiledning og motivasjon knyttet til kvalifisering, karriere og arbeid
2. Kurset skal rette seg mot å forebygge og/eller redusere barrierer som er til hinder for arbeidsdeltakelse, eksempelvis sosial kontroll, valgkompetanse, autonomi og manglende forståelse for det norske systemet

Vi anbefaler at man i videreutviklingen av kurset tydeliggjør hva som skal være kursets hovedformål. Dette vil ha mye å si for hvor kurset skal rette sitt hovedfokus og hvilke innholdselementer som bør særlig legges vekt på. Kurset tar i deg for seg mange viktige tema og vi ser at deltakerne får ny kunnskap og kompetanse. Imidlertid kan det være en viss fare for at kurset blir for omfattende og at det blir utydelig hva man ønsker at deltakerne skal få ut av kurset.

Vi anbefaler at det også bør arbeides med å tydeliggjøre grenseoppgangen mellom innholdet i samfunnskunnskap, samt andre innholdselementer i introduksjonsprogrammet da det ser ut til å være en viss overlapp mellom læringsmålene i flere av innholdselementene. Selv om noe av tematikken i empowermentkurset er kjent for deltakerne fra før, lærer de om det på en mer inngående måte i et slikt kurs, fordi de utfordres til å ta stilling til og reflektere rundt tematikken og hva det vil si i eget liv.

Når det gjelder tematisk inngang til et empowermentkurs kan ikke denne evalueringen gi noen tydelig anbefaling. Basert på forskning vurderer vi at man i videreutvikling av kurset og ved valg av tematisk inngang bør velge tema som synliggjør en avmaktssituasjon. Dette er en forutsetning for å få til en empowermentprosess. Rambøll vurderer som allerede nevnt at sosial kontroll og vold i bred forstand kan være relevant i så henseende. Imidlertid har vi ikke kunnskap og erfaring fra andre empowermentkurs med annen tematisk inngang. I det videre arbeidet med å utvikle kurs med empowerment som formål vurderer vi at det hadde vært nyttig om det igangsettes piloter på kurs som har ulik tematisk inngang. Dette vil bidra til å innhente nyttige erfaringer med ulike tema og hvordan de egner seg i empowermentkurs.

Evalueringen viser at mange av deltakerne har startet en holdningsendrende prosess. Selv om kurset innebærer oppfølging over tid i form av gruppesamlinger, er det grunn til å tro at den enkelte deltaker kan ha behov for mer **oppfølging én til én**, for å håndtere endringene som skjer i eget liv som følge av endringsprosessen. Individuell oppfølging av deltakere burde i større grad enn i dag settes i system, som sikrer at alle som trenger hjelp fanges opp og mottar den hjelpen de har behov for. Her er det også viktig å sikre at programrådgivere som arbeider tett med deltakernes kvalifisering blir involvert.

Evalueringen viser også at styrking av kvinners autonomi fører til et behov for et tilsvarende kurs for menn. Dersom det bare er kvinnen i et parforhold som styrkes, uten at mannen får samme kunnskap, kompetanse eller ferdigheter, kan det oppstå uheldig asymmetri i forholdet som kan ha negative konsekvenser. Derfor burde man vurdere å utvikle et **tilsvarende kurs for menn**. Det faller utenfor denne evalueringen å vurdere hva som skal være hovedformålet med et slikt kurs, eller hvordan det bør se ut. Før man setter i gang et slikt kurs må det gjøres en kartlegging av målgruppens behov. Videre må kurset ses opp mot kurset som blir tilbudt kvinner.

7.4.3 Hvordan må kurset tilpasses hvis det skal være obligatorisk?

I evalueringssperioden har IMDi parallelt arbeidet med å utvikle nytt innhold til introduksjonsprogrammet, herunder et standardelement for «livsmestring». Intensjonen er at dette livsmestringskurset skal gjøres obligatorisk for alle introduksjonsdeltakere. Slik piloten har blitt gjennomført i Trondheim kommune har det kun være deltakere med en viss motivasjon som har deltatt på kurset. Basert på dette kan Rambøll derfor ikke komme med konklusjoner rundt hvorvidt empowermentkurset som har blitt gjennomført i Trondheim kommune ville egnet seg som et obligatorisk kurs. Det faller også utenfor evalueringen å fullt ut besvare problemstillingen knyttet til hvordan kurset bør innrettes om det skal gjøres obligatorisk. I dette kapitlet oppsummeres kort de hensynene man må vurdere om kurset skal gjøres obligatorisk.

Målet med introduksjonsprogrammet er å bidra til overgang til utdanning og arbeid. Det er svært individuelt hva som er behovet for kvalifiseringstiltak og bistand for å komme over i utdanning og arbeid. Kvalifiseringstiltakene skal sørge for samsvar mellom deltakernes kompetanse og arbeidsmarkedets behov. Mange deltakere har i tillegg til selve kvalifiseringstiltakene behov for understøttende tiltak for å tilegne seg kvalifiseringen. Intensjonen med empowermentkurs er å støtte opp under introdeltakernes motivasjon, egenmestring og valgkompetanse, som anses som viktige mellomliggende faktorer som kan bidra til overgang til utdanning og arbeid.

Målgruppen slik som den beskrives i kapittel 7.4.1 mangler en rekke kompetanser og ferdigheter som bidrar til at læring ikke skjer, til tross for de får ulike kvalifiseringstiltak. I tillegg kan det være en rekke andre barrierer som bidrar til å hindre kvalifisering og deltakelse i arbeidslivet. Det vil imidlertid være svært individuelt hva som er barrierer for den enkelte. Basert på dette vurderer vi at det bør sikres en grundig kartlegging av den enkeltes behov før slike kurs tilbys. I kartleggingen bør man undersøke hva som er den enkeltes barrierer for å komme i arbeid, samt hvilken motivasjon den enkelte har. Funn fra evalueringen viser at identifisering av barrierer kan skje på en god måte gjennom å oppnå dialog med deltakerne, noe som gjerne kan skje i gruppeprosesser kombinert med individuelle samtaler.

Basert på den individuelle kartleggingen bør det gjøres en vurdering av hvilke tiltak som må settes i verk for å understøtte den enkeltes kvalifisering, eller bidra til å fjerne barrierer for å komme i arbeid. Hvis kartleggingen viser at vedkommende har utfordringer knyttet til autonomi, selvbestemmelse eller sosial kontroll kan et kurs som håndterer dette være en virksom innfallsvinkel. Det vil imidlertid være mindre hensiktsmessig å tilby en slik type kurs til en person som opplever andre typer barrierer for å komme i arbeid. Basert på funn fra evalueringen kan vi

ikke konkludere rundt hvorvidt alle relevante barrierer best kan håndteres på en fullverdig måte gjennom et empowermentkurs. Programrådgiveren må fortsatt ha en sentral rolle knyttet til veiledning og motivasjon av deltakerne. Karriereveiledning og andre tiltak vil også kunne bidra til å understøtte kvalifisering for enkelte målgrupper.

Det er store forskjeller mellom deltakere i introduksjonsprogrammet på spor 1 og spor 3, når det gjelder ferdigheter, kompetanser og læringsstrategier. For de som har kompetanse og ferdigheter til å komme i arbeid på egenhånd vurderer vi at det vil være lite hensiktsmessig å tilby et kurs av det formatet som har blitt gjennomført i dag. Eksempelvis vil personer med tidligere medbrakt utdanning ha andre strategier for læring, og erfaringsmessig har de langt raskere progresjon i sin læring. Denne målgruppen vil imidlertid også ha behov for kunnskap om egne ressurser og muligheter i Norge, samt arbeid knyttet til motivasjon og karriereutvikling. Videre kan også personer med høy utdanning være utsatt for sosial kontroll, noe som kan tale for at de mottar et kurs som kan hjelpe dem til å ta kontroll over egen livssituasjon, men med noe annen innretning med tanke på innhold og omfang.

Slik kurset er gjennomført i piloten, er det kun motiverte deltakere som får tilbud om deltakelse på empowermentkurs. Dermed kan det synes som kurset i sin eksisterende form **mangler et motiverende element**, som kan bidra til at alle deltakerne på et tidspunkt blir motivert for å delta på et slikt kurs. Et slikt motiverende element burde komme i tidlig fase, og kan inneholde **kapasitetsbyggende** elementer som bidrar til å **forberede** deltakerne på kurs på et senere tidspunkt.

Kapasitetsoppbygging handler om å sette individer, familier og lokalsamfunn i stand til å nå egne mål. For det første handler det om å styrke individenes, familiers og lokalsamfunns evne til å identifisere utviklingsbehov. Videre handler det om å styrke deres kompetanse til å formulere egne mål, samt strategier og verktøy for å arbeide for å nå målene.⁵⁶ Basert på dette vurderer vi at et empowermentkurs vil være et viktig bidrag for å forberede deltakerne på videre kvalifisering og bidra til å sikre at deltakerne kan sette seg egne mål og jobbe mot disse. For at dette skal skje bør kurset derfor inneholde elementer som bidrar til at den enkelte blir kjent med sine styrker og egenskaper, samt kunnskap om systemet i Norge. Gjennom dette vil den enkelte bli kjent med sitt eget mulighetsrom. Videre vil det være viktig å arbeide systematisk med motivasjon.

Det er viktig å merke seg at det er igangsatt initiativ som handler om å benytte karriereveiledning inn mot nyankomne flyktninger. Målet med karriereveiledningen er å sette personer i stand til å ta valg når det gjelder utdanning, opplæring og arbeid, og til å håndtere egen karriere. Kompetanse Norge er også i gang med et arbeid som handler om å undersøke hvilken kompetanse man trenger for å takle endringer, få ny kompetanse, ta valg og håndtere overganger knyttet til egen karriere. Eksempler på slike karrierekompetanser kan være kompetanse til å forstå seg selv. Det handler om å utforske hva du vil i ditt eget liv, og så ta de avgjørelsene du må ta for å oppnå dine mål.⁵⁷ Rambøll merker seg at det er åpenbare likheter mellom målsettingen med å innføre karrierekompetanse i introduksjonsprogrammet og empowermentkurs. Hvis målet er at kurset direkte skal rettes inn mot å bidra til valgkompetanse med tanke på kvalifisering, karriere og arbeidsliv bør dette derfor ses i tett sammenheng med Kompetanse Norges arbeid i det videre utviklingsarbeidet.

⁵⁶ Hanne Kathrine Krogstrup (2017). Samskabelse og capacity building i den offentlige sektor

⁵⁷ <https://veilederforum.no/content/karrierekompetanse-cms-et-nordisk-perspektiv>

VEDLEGG 1

INTERVJUMAL – KARTLEGGINGS-/MOTIVASJONSSAMTALE

Intervju mal

Navn:

Alder:

Sivilstatus, barn:

Opprinnelsesland:

Bodd i land i antall år:

Språk:

Ramme: Kartleggings-/motivasjonssamtale.

Tid: 25-50min.

Vedkommende skal anerkjennes for styrke og vi stiller oppfølgingsspørsmål.

Bekreft vendepunkt/utfordringer/krevende valg og prestasjoner

Viktig å gi beskjed om at det er frivillig å fortelle og informere om taushetsplikt.

De blir bedt om å fortelle sin livshistorie. Og vi spør og graver litt rundt det.

Ting som skal avklares i samtalen:

- Nettverk her og i hjemlandet (samt kontakten med dem)
- Hvor står de nå med tanke på mål og drømmer?
- Blir du sett på som en ressurs av andre, en tillitsfull person?
- Hva tenker du om å være kvinne her i Norge og i hjemlandet?
- Hva er du mest opptatt av med tanke på vold, tvangsekteskap, likestilling og kjønnslemlestelse?
- Tenker du at dette kurset kan være annerledes enn andre kurs i introduksjonsprogrammet? Hvor motivert er du til å være med på dette kurset?

Husk å spørre om de har opplevelser som de bærer på som er for tunge i dag som gjør at det vil bli vanskelig å gjennomføre kurset.

LITTERATURLISTE

- Adler, R. S. og E. M. Silverstein (2000). *When David Meets Goliath: Dealing with Power Differentials in Negotiations*
- Almroth, L. og V. Akmroth-Berggren (2001). *Male complications of female genital mutilation*.
- Askheim, Ole Petter og Bengt Starrin (red., 2007). *Empowerment i teori og praksis*. Gyldendal forlag
- Befring, E. og Tangen, R. (2012). *Spesialpedagogikk*. Oslo: Cappelen. Akademisk Forlag.
- Bjørge, Silje (2009). Empowerment og flyktninger – en studie om fagpersoners perspektiver. Hentet fra: <<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/149194/Bjoerge-2009-Empowerment-og-flyktninger.pdf?sequence=1>>
- Brunvatne, R. (2006). *Flyktninger og asylsøkere i helsetjenesten*, s. 36-37. Oslo, Gyldendal akademisk. Hentet fra: Bjørge, Silje (2009). Empowerment og flyktninger – en studie om fagpersoners perspektiver. <<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/149194/Bjoerge-2009-Empowerment-og-flyktninger.pdf?sequence=1>>
- Børsum, Kjersti. *Empowerment – Ideologi og praksis i IP og Introduksjonsprogram*. Hentet fra <<https://www.imdi.no/contentassets/e5a612d9b1b9426b94a6e39eb4ad5b86/artikkel-introduksjonsprogram-og-empowerment--fra-hjelper-til-veileder.pdf>>
- Djuve, Anne Britt, Kavli, Hanne C. og Hagelund, Anniken (2011). *Kvinner i kvalifisering. Introduksjonsprogram for nyankomne flyktninger med liten utdanning og store omsorgsoppgaver*. Hentet fra: <<https://www.imdi.no/contentassets/93aefd02a4454c70b9596a6bd4a0bf2e/kvinner-i-kvalifisering-fafo-2011.pdf%20>>
- Djuve, Anne Britt, Kavli, Hanne C., Sterri, Erika B. og Bråten, B. (2017). *Introduksjonsprogram og norskopplæring. Hva virker – for hvem?*. Hentet fra: <<https://www.fafo.no/images/pub/2017/20639.pdf>>
- Drotbohm, H. (2010). *Gossip and social control across the seas: targeting gender, resource inequalities and support in Cape Verdean transnational families*.
- Ekeland, T.-J. og Heggen, K. (2007). *Meistring og myndiggjering - reform eller retorikk?* I, red., s. S. [13]-28. Oslo, Gyldendal akademisk. Funnet i: Bjørge, Silje (2009). Empowerment og flyktninger – en studie om fagpersoners perspektiver. <<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/149194/Bjoerge-2009-Empowerment-og-flyktninger.pdf?sequence=1>>
- Ekeland, T.-J. (2007) *Kommunikasjon som helseressurs*. I, red., s. S. [29]-52. Oslo, Gyldendal akademisk. Funnet i: Bjørge, Silje (2009). Empowerment og flyktninger – en studie om fagpersoners perspektiver. <<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/149194/Bjoerge-2009-Empowerment-og-flyktninger.pdf?sequence=1>>
- Enes, Anette Walstad (2016). «Introduksjonsordningen for nyankomne flyktninger: Kvinner og menn – Please, mind the gap!». Hentet fra: <<https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/kvinner-og-menn-please-mind-the-gap>>
- Fixsen, D.L., Blase, K., Naoom, S. & Duda, M. (2013) *Implementation Drivers: Assessing Best Practices*.

- Freire, P. (1974). *De undertryktes pedagogikk*. Oslo: Gyldendal. 155 s. Funnet i: Heni, Christine (2013). Innvandrersorganisasjoner og helsetiltak – en kvalitativ studie om empowerment hos personer og grupper med innvandrerbakgrunn. <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/188443/heni_master2013.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
- Gibson, C.H. (1995). "The process of empowerment in mothers of chronically ill children", i: *Journal of Advanced Nursing*, 21(6): 1201-1210. Funnet i: Heni, Christine (2013). <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/188443/heni_master2013.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
- Hur, M. H. (2006). "Empowerment in terms of theoretical perspectives: Exploring a typology of the process and components across disciplines", i: *Journal of Community Psychology*, 34 (5): 523-540.
- Heni, Christine (2013). *Innvandrersorganisasjoner og helsetiltak – en kvalitativ studie om empowerment hos personer og grupper med innvandrerbakgrunn*. <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/188443/heni_master2013.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
- Hindin, M. J. (2003) *Understanding women's attitudes towards wife beating in Zimbabwe*.
- Jacobsen, D.I. (2004). «Hvorfor er samarbeid så vanskelig?», i P. Repstad (red.) *Dugnadsånd og forsvarsverker: Tverretattlig samarbeid i teori og praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jacobsen, H. (2015). *The good beating. Social norms supporting men's partner violence in Tanzania*.
- Keiffer, C. (1984). «Citizen empowerment: A developmental perspective», i: *Prevention in Human Services*, 3(16), 9-35.
- Krogstrup, Hanne Kathrine (2017). Samskabelse og capacity building i den offentlige sektor
- Kunnskapsdepartementet (2018). Integrering gjennom kunnskap. Regjeringens integreringsstrategi 2019-2022. Hentet fra <<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/integrering-gjennom-kunnskap/id2617246/>>
- Kunnskapsdepartementet (2018). *Tillegg nr. 2 til tildelingsbrev til Integrerings- og mangfoldsdirektoratet for 2018*. Hentet fra <<https://www.imdi.no/contentassets/e9f2bf18a25741b9929009490a894bb5/tillegg-nr.-2-til-tildelingsbrev-til-imdi-2018.pdf>>
- Lassen, L.M. (2008). «Hvordan prinsippene i empowerment kan anvendes som metode ved spesialpedagogisk rådgivningsarbeid», i: Befring, E. og Tangen, R. (red.). *Spesialpedagogikk*, 4. utgave. Oslo: Cappelen.
- Lassen, Liv Margarete (2012). *Spesialpedagogisk rådgivning*, I: Edvard Befring & Reidun Tangen (red.), *Spesialpedagogikk*. Cappelen Damm AS. ISBN 9788202352264. Kapittel 8. s 170 - 187
- Nikkhah and Redzuan (2009). "Participation as a medium of empowerment in community development", i *European Journal of Social Sciences*, 11(1)
- NOU 2017:2. Integrasjon og tillit: Langsiktige konsekvenser av høy innvandring. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon, Informasjonsforvaltning. Hentet fra <<https://www.regjeringen.no/contentassets/c072f7f37da747539d2a0b0fef22957f/no/pdfs/nou201720170002000dddpdfs.pdf>>
- Næss, O. «Samarbeid eller samhandling? Er det noen forskjell?», på *NAPHA.no*. Hentet fra <<https://www.napha.no/content/14929/Samarbeid-eller-samhandling-Er-det-noen-forskjell>>

Pedersen, Beate S. (2015). «Karrierekompetanse (CMS): Et nordisk perspektiv», på *utdanning.no*. Hentet fra < <https://veilederforum.no/content/karrierekompetanse-cms-et-nordisk-perspektiv>>

Rafaeli, E. (2009). *Skilled Support Within Intimate Relationships*.

Rani, M., m.fl. (2014) *An Empirical Investigation of Attitudes towards Wife- Beating among Men and Women in Seven Sub-Saharan African Countries*

Regjeringen (2018). *Jeløya-plattformen. Politisk plattform for en regjering utgått av Høyre, Fremskrittspartiet og Venstre*. Hentet fra < <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/politisk-plattform/id2585544/#k5>>

Rowlands, Jo (1997). *Questioning empowerment. Working with women in Honduras*. Oxfam publication

Sørensen, M., Graff-Iversen, S., Haugstvedt, K.-T., Enger-Karlsen, T., Narum, I. G. og Nybø, A. (2002) «Empowerment» i helsefremmende arbeid» i *Tidsskriftet den Norske Legeforening* utgave 24, 2002. Hentet fra <<https://tidsskriftet.no/2002/10/kronikk/empowerment-i-helsefremmende-arbeid>>

Voss, Chris. (2016) *Never Split the Difference: Negotiating As If Your Life Depended On It*.

World Health organization (2000). *Female Genital Mutilation. A handbook for frontline workers*.

Østlandsforskning (2018). *Samarbeid i og etter introduksjonsprogrammet*. ØF-rapport 04/2018

Interne dokumenter:

- Bendixen, M. (2018). Faglig uttalelse – Evaluering av Bymisjonens Søster-til-søster.
- Kirkens Bymisjons søknad om tilskudd til empowermentkurs
- Prosjektbeskrivelse 2017
- Referat fra oppstartsmøte mellom Kirkens Bymisjon, Trondheim kommune og IMDi, 23.08.2018